LEEFBAARHEID IN BEELD

Analyse van de leefbaarheidsontwikkeling 2012-2014 volgens de Leefbaarometer 2.0

Kees Leidelmeijer

Gerard Marlet

Roderik Ponds

René Schulenberg

Clemens van Woerkens

RIGO Research en Advies

Atlas voor gemeenten

INHOUD

SAMENVATTING

LEEFBAARHEID VERBETERD

Tussen 2012 en 2014 is de leefbaarheid in Nederland gemiddeld verbeterd. Daarmee zet de langjarig positieve trend tussen 2002 en 2012 door. Door de jaren heen wonen daardoor steeds meer mensen in gebieden met een leefbaarheid die goed of uitstekend is. Was dat aandeel in 2002 nog 41 procent, inmiddels is dat aandeel opgelopen tot vijftig procent. Gemiddeld genomen gaat het dus steeds beter, maar er zijn ook gebieden waar de leefbaarheid achteruit gaat. Ongeveer één procent van de bewoners heeft bijvoorbeeld de leefbaarheid in de directe woonomgeving tussen 2012 en 2014 een betekenisvolle achteruitgang zien doormaken.

De gemiddelde verbetering van de laatste twee jaar is overigens niet zozeer terug te zien in een afname van het aantal gebieden met een zeer onvoldoende tot onvoldoende leefbaarheid, maar wel in een afname van het aantal gebieden met een zwakke leefbaarheid. Dit zijn gebieden waar de omvang van de problematiek niet dusdanig groot is dat de bewoners sterk ontevreden zijn over de woonomgeving, maar het is ook niet zo dat de bewoners overwegend tevreden zijn. Deze categorie kan een indicatie vormen voor toekomstige leefbaarheidsproblematiek, maar in de afgelopen jaren was gemiddeld genomen eerder het omgekeerde het geval en zijn in een deel van dit type gebieden de problemen juist verminderd en kan de leefbaarheid er nu vaak als ‘voldoende’ worden beschouwd.

VEILIGHEID BELANGRIJKSTE FACTOR IN VERBETERING

In de gebieden waar de leefbaarheid zich positief heeft ontwikkeld, is verbetering van de (sociale) veiligheid in veel gevallen de belangrijkste verklaring. Over het algemeen is de overlast minder geworden en zijn geweldsmisdrijven en vernielingen afgenomen. Ook in de gebieden die zich negatief ontwikkelden, is (een verslechtering van) de dimensie Veiligheid vaak de meest bepalende factor geweest. Bij grote ontwikkelingen in een gebied is er meestal meer aan de hand dan alleen een verbetering of verslechtering van de veiligheid. Ontwikkelingen op de dimensies Bewoners en in mindere mate Fysieke omgeving en Voorzieningen bleken vaak bij te dragen aan negatieve ontwikkelingen van de leefbaarheid. Ontwikkelingen op de dimensie Woningvoorraad bleken vaak verantwoordelijk voor extra positieve ontwikkelingen.

ONTWIKKELINGEN VEERTIG WIJKEN DIVERS

In de veertig aandachtswijken is – na een verbetering tussen 2008 en 2012 – de leefbaarheid de laatste jaren gemiddeld iets achteruitgegaan. Dat geldt echter niet voor alle aandachtswijken. In de aandachtswijken in de steden buiten de G4 is de leefbaarheid namelijk gemiddeld zelfs iets verbeterd. Maar ook binnen de G4 hebben niet alle aandachtswijken te

maken met een terugval van de leefbaarheid tussen 2012 en 2014. Zo is er tussen 2012 en 2014 bijvoorbeeld in Transvaal in Den Haag sprake geweest van een kleine verbetering, net als in Amsterdam Noord, Zuilen Oost in Utrecht en Overschie in Rotterdam. In de 'Outcomemonitor Wijkenaanpak 2015' wordt hier in meer detail over gerapporteerd. Ook in de 40-pluswijken is de leefbaarheid gemiddeld iets verbeterd.

GEEN DUIDELIJKE SAMENHANG BEVOLKINGSKRIMP EN LEEFBAARHEID MEER

Tot 2008 was er een sterke samenhang tussen bevolkingskrimp en een neergaande leefbaarheidsontwikkeling. In de kernen die sterk zijn gekrompen daalde de leefbaarheid. Maar sinds het uitbreken van de crisis is de leefbaarheid volgens de Leefbaarometer over het algemeen niet sterk meer gedaald in deze gebieden. Een mogelijke oorzaak is dat de selectieve migratie – als gevolg van de situatie op de woningmarkt die verhuizen lastiger maakte - is afgenomen. Ook tussen 2012 en 2014 is er geen duidelijk neergaande trend in dit soort kernen te zien. In de meeste anticipeerregio's (waar enige bevolkingskrimp wordt verwacht, maar niet zo sterk als in bijvoorbeeld Groningen of Zuid-Limburg) heeft de leefbaarheid zich zelfs ongeveer gelijk of beter dan de landelijke trend ontwikkeld. In de krimpregio's is de ontwikkeling gedifferentieerd: een aantal heeft het, net als de anticipeerregio's, goed gedaan. In een aantal andere – in het bijzonder in Limburg – is de gemiddelde leefbaarheid iets achteruit gegaan.

EINDE ACHTERUITGANG NEW TOWNS?

In de meeste zogenaamde *new towns* zoals Almere, Zoetermeer en Spijkenisse, is tussen 2012 en 2014 de gemiddelde leefbaarheid verbeterd. Tussen 2002 en 2010 daalde deze nog, waardoor de achterstand van deze gemeenten ten opzichte van het landelijk gemiddelde toenam. Maar nadat deze neergaande trend tussen 2010 en 2012 stopte, is een deel van die achterstand tussen 2012 en 2014 weer ingelopen. Mogelijk is ook dit deels toe te schrijven aan de stagnatie op de woningmarkt waardoor de selectieve migratie is afgenomen. Nu de woningmarkt weer aantrekt, moeten de komende jaren uitwijzen of de gunstige ontwikkeling in zowel de *new towns* als in de krimp- en anticipeerregio's een tijdelijke opleving is geweest of een voorbode van een meer permanente positieve ontwikkeling.

1 INLEIDING

In dit onderzoeksrapport wordt ingegaan op de leefbaarheidsontwikkelingen in Nederland tussen 2012 en 2014. Die recente ontwikkeling wordt geplaatst tegen de langjarige ontwikkeling sinds 2002. Het instrument waarmee de ontwikkeling van de leefbaarheid in beeld wordt gebracht is de Leefbaarometer (zie ook www.leefbaarometer.nl). De Leefbaarometer bestaat al sinds 2008, maar is in 2015 vernieuwd. Met dit rapport wordt ook de vernieuwde Leefbaarometer 2.0 gepresenteerd.

LEEFBAARHEID

Leefbaarheid kan worden gedefinieerd als de mate waarin de leefomgeving past bij de eisen en wensen die er door de mens aan worden gesteld (Leidelmeijer en van Kamp, 2003). Die eisen en wensen van mensen omvatten in potentie een zeer groot aantal kenmerken van de leefomgeving. Ze kunnen variëren van de luchtkwaliteit tot externe veiligheid, van het winkelaanbod tot de medebewoners, van de inrichting van de openbare ruimte tot de aanwezigheid van een treinstation en van criminaliteit tot de nabijheid van een park. Niet alles is even belangrijk, maar veel kenmerken tellen op de een of andere manier toch mee in hoe prettig mensen het vinden om ergens te wonen.

Leefbaarheid is een onderwerp dat velen raakt. Dat geldt allereerst voor de bewoners van een gebied zelf. De meeste Nederlanders hebben het wat dat betreft goed getroffen, zo laten onderzoeken zonder uitzondering zien. Maar sommige gebieden scoren op veel omgevingskenmerken niet goed. De mensen die daar wonen hebben dan bijvoorbeeld te maken met onveiligheid, overlast, kleine, verouderde woningen en/of een voorzieningenniveau dat niet (meer) aansluit bij hun eisen en wensen. In die gebieden beoordelen mensen hun woonomgeving vaak negatief en is er (dus) sprake van leefbaarheidsproblemen. Die gebieden zijn veelal ook vanuit beleidsoptiek relevant. De Wijkenaanpak die in 2008 is ingezet door de toenmalige Minister voor Wonen, Wijken en Integratie is daar – naast alle lokale actieplannen en initiatieven om leefbaarheid te verbeteren – een goed voorbeeld van.

LEEFBAAROMETER

Het Ministerie van Binnenlandse Zaken volgt en rapporteert over de ontwikkeling van de leefbaarheid onder meer met de Leefbaarometer. De metingen met de Leefbaarometer die sinds 2008 zijn uitgevoerd, gingen steeds vergezeld van een analyse van de uitkomsten om inzicht te bieden in de ontwikkeling van de leefbaarheid. Daarover is gerapporteerd in de studies ‘Leefbaarheid door de tijd’, ‘Leefbaarheid in Balans’ en ‘Onderscheid in Leefbaarheid’. Daarbij kwam niet alleen de ontwikkeling in Nederland als geheel aan bod, maar ook die in specifieke groepen van steden, in specifieke woonmilieus en in de aandachtswijken. De ervaring heeft geleerd dat die analyses niet alleen hebben bijgedragen aan het inzicht in

de ontwikkeling van specifieke gebieden, maar ook aan een betere diagnose van de problematiek en aan de ideevorming over manieren om de leefbaarheid te verbeteren.

Kader: Over de Leefbaarometer

De Leefbaarometer is in 2008 door RIGO en Atlas voor gemeenten ontwikkeld in opdracht van het toenmalige Ministerie van VROM (tegenwoordig BZK)[1]. Met de Leefbaarometer zijn metingen beschikbaar gemaakt: van 1998 t/m 2012. De meting 2014 (en 2012 met terugwerkende kracht) is gebaseerd op een vernieuwd model: de Leefbaarometer 2.0. In bijlage 1 bij dit rapport wordt kort ingegaan op wat er is veranderd. De lezer die is geïnteresseerd in de achtergronden, verwijzen we graag naar de rapportage over de instrumentontwikkeling.[2]

Alle kaarten met leefbaarheidsscores zijn op de website www.leefbaarometer.nl te vinden.

In de Leefbaarometer is een groot aantal kenmerken van de woonomgeving opgenomen die binnen Nederland de verschillen in oordelen en gedrag tussen bewoners het best in beeld brengen. Niet elk omgevingskenmerk is even belangrijk. In de Leefbaarometer worden ze 'gewogen' naar de mate waarin ze verklaren waarom mensen in de ene buurt wel en in de andere buurt niet tevreden zijn. Het resultaat van de Leefbaarometer is daarmee een indicatie van hoe prettig mensen het vinden om ergens te wonen. Met de Leefbaarometer kunnen verschillen in leefbaarheid en de ontwikkelingen daarin ook binnen wijken en buurten in beeld worden gebracht, omdat gebruik wordt gemaakt van gegevens die voor elke postcode (zoals 1011AB) bekend zijn.

De Leefbaarometerscore wordt uitgedrukt als een rapportcijfer en telt negen leefbaarheidsklassen: van 'zeer onvoldoende' tot 'uitstekend'. Hierdoor biedt de Leefbaarometer een duidelijke referentie in plaats van een abstracte score. Een score 'voldoende' of beter betekent dat de bewoners naar verwachting gemiddeld genomen positief zullen zijn over de leefomgeving. Omgekeerd geldt dat een score 'onvoldoende' of slechter betekent dat de bewoners naar verwachting gemiddeld genomen een negatief oordeel over de leefbaarheid van hun woonomgeving zullen hebben. Er is één tussencategorie. Dat betreft de score 'zwak'. In deze gebieden is er geen overwegend positief of negatief oordeel.

Met dit rapport wordt hetzelfde doel nagestreefd als voorheen: beschrijven hoe het ervoor staat met de leefbaarheid in het land en in verschillende gebieden én inzicht bieden in wat de recente ontwikkelingen zijn geweest. Het rapport beoogt in het bijzonder inzichten te bieden voor beleidsmakers. Daarom worden vanuit het Rijksbeleid relevante gebieden onderscheiden: de aandachtswijken, G4 en G32, krimpregio's enzovoort. Over de ontwikkelingen in de aandachtswijken wordt in meer detail en per wijk gerapporteerd in de publicatie 'Outcomemonitor Wijkenaanpak 2015'.

1 Leidelmeijer, K., G. Marlet e.a., (2008), De Leefbaarometer: leefbaarheid in Nederlandse wijken en buurten gemeten en vergeleken - rapportage instrumentontwikkeling, RIGO en Atlas voor gemeenten i.o.v. VROM/WWI, Amsterdam,

2 Leidelmeijer, K., G. Marlet e.a., (2015). Leefbaarometer 2.0: Instrumentontwikkeling, RIGO, Atlas voor Gemeenten en Stichting In Fact i.o.v. Ministerie van BZK.

OPBOUW

In de voorliggende rapportage wordt – vanwege de vernieuwing van de Leefbaarometer – meer dan voorheen aandacht besteed aan de 'ins en outs' van het instrument dan in de eerdere rapporten. Daarom is de opbouw van het rapport zo, dat na – een eerste algemeen hoofdstuk over de ontwikkelingen in het land – een hoofdstuk volgt per dimensie van de Leefbaarometer. Daarin worden alle indicatoren gepresenteerd die zijn opgenomen en wordt beschreven op welke manier die indicatoren bijdragen aan de scores van gebieden en de ontwikkelingen tussen 2012 en 2014. Er zijn vijf dimensies: Woningen (hoofdstuk 2), Bewoners (hoofdstuk 3), Voorzieningen (hoofdstuk 4), Veiligheid (hoofdstuk 5) en Fysieke omgeving (hoofdstuk 6). In hoofdstuk 7 wordt nog ingegaan op de bijzondere leefbaarheidsontwikkelingen in het Groninger aardbevingsgebied.

Door per dimensie in te gaan op de belangrijkste bevindingen, willen we de gebruikswaarde van het instrument nader belichten: "Hoe werkt de Leefbaarometer eigenlijk?" en "Wat zit er allemaal in aan indicatoren?" Daarmee ontstaat ook een beeld van wat op lokaal niveau mogelijk is met de Leefbaarometer aan analyses en beschrijvingen. Immers, alle gegevens die zijn gepresenteerd op landelijk niveau, zijn ook beschikbaar te maken op het detailniveau van de 6-ppc-gebieden binnen gemeenten.

Dit rapport beoogt geen wetenschappelijke onderbouwing te geven van de constructie van het instrument. Daarvoor wordt verwezen naar de rapportage over de instrumentontwikkeling. Het beoogt ook geen causale relaties in beeld te brengen waarmee beleidsmakers worden gewezen op preferente ingrepen om de leefbaarheid te verbeteren. De uitkomsten zijn beschrijvend van aard: "Wat zijn de verschillen tussen gebieden in leefbaarheid, wat zijn de recente ontwikkelingen en welke dimensies en indicatoren in de Leefbaarometer hebben aan die ontwikkelingen bijgedragen?

2 TRENDS IN LEEFBAARHEID

In dit hoofdstuk wordt de ontwikkeling van de leefbaarheid in Nederland in de afgelopen jaren beschreven. Daarbij richten we ons in het bijzonder op de meest recente ontwikkelingen in de jaren tussen de twee laatste metingen: 2012 en 2014. Maar, daar waar nodig wordt ook naar de langjarige ontwikkeling sinds 2002 gekeken. Allereerst komen de landelijke ontwikkelingen van de leefbaarheid en op de verschillende dimensies aan bod. Vervolgens gaan we meer in op lokale en regionale trends, zoals in de krimpregio's, aandachtswijken en *new towns*. Er wordt afgesloten met de ontwikkeling in gebieden met een onvoldoende leefbaarheid. Meer achtergrondinformatie over de dimensies en indicatoren is in de volgende hoofdstukken te vinden.

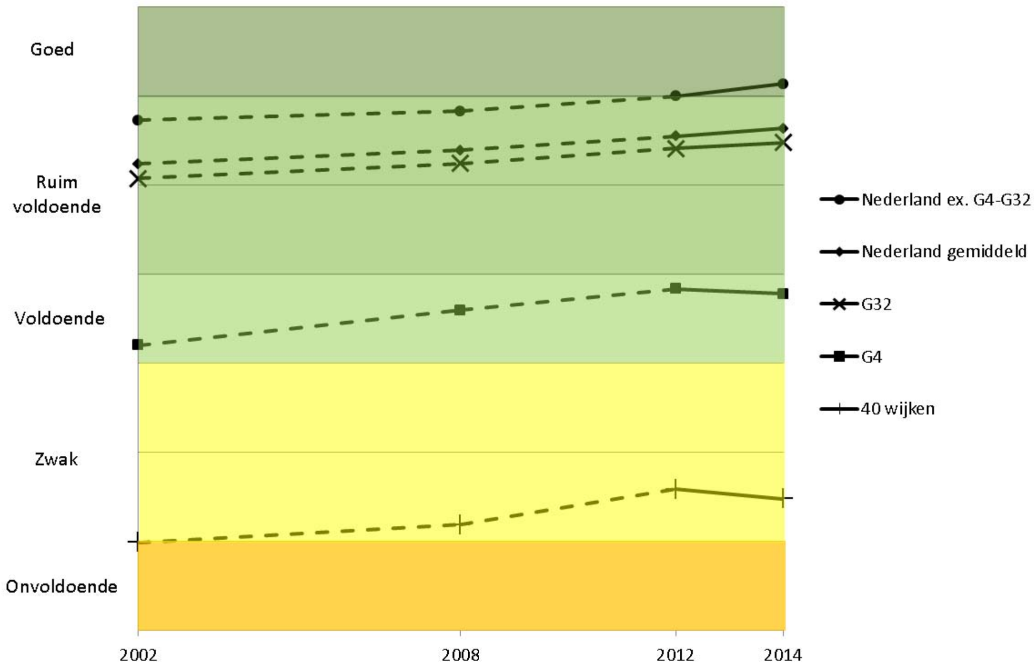
2.1 DE LANDELIJKE TREND

De leefbaarheid in Nederland wordt langzaam maar zeker steeds beter. Sinds het begin van de metingen met de Leefbaarometer is er sprake van een geleidelijk stijgende trend. In figuur 2.1 is te zien dat die stijgende trend ook tussen 2012 en 2014 heeft doorgezet.

Over het algemeen gaat het prima met de leefbaarheid in Nederland. Gemiddeld genomen kan de leefbaarheid in Nederland als 'ruim voldoende' worden getypeerd en is er sprake van een langjarig stijgende trend. Ook in de veertig aandachtswijken liet de leefbaarheid lange tijd een stijgende trend zien. De laatste twee jaar is de leefbaarheid in die wijken gemiddeld echter weer iets verminderd. Dit is geen trend in alle aandachtswijken. In de aandachtswijken buiten de G4 is bijvoorbeeld de leefbaarheid gemiddeld iets verbeterd. De gemiddelde daling in de G4 tussen 2012 en 2014 wordt voor een belangrijk deel veroorzaakt door de ontwikkelingen in de aandachtswijken. Desondanks is de leefbaarheidssituatie in de aandachtswijken gemiddeld nog altijd beter dan in 2008. In paragraaf 2.6 en de 'Outcomemonitor Wijkenaanpak 2015'[3] gaan we verder in op de ontwikkelingen in de veertig aandachtswijken.

[3] Leidelmeijer, K., Marlet, G. e.a., 2015: Outcomemonitor Wijkenaanpak 2015, RIGO en Atlas voor Gemeenten in opdracht van Ministerie van Binnenlandse Zaken.

Figuur 2.1 Ontwikkeling gemiddelde score Leefbaarometer 2002-2014[4]

2.2 VERSCHILLEN IN LEEFBAARHEID

In het overgrote deel van Nederland zijn de bewoners tevreden met de kwaliteit van hun woonomgeving. Ongeveer tachtig procent van de bewoners in Nederland woont in een gebied met minstens een 'ruim voldoende' leefbaarheid (figuur 2.2). Maar er zijn ook gebieden waar de bewoners minder tevreden zijn met de woonomgeving. Een kleine vijf procent van de Nederlanders woont anno 2014 in een gebied dat tussen 'zeer onvoldoende' en 'onvoldoende' wordt gekwalificeerd; 0,6 procent in een gebied dat 'zeer onvoldoende' scoort; 1,1 procent in een gebied waar de leefbaarheid 'ruim onvoldoende' is en 2,8 pro-

---

[4] De stippellijntjes geven weer dat voor de periode tussen 2002-2012 een ander model (Leefbaarometer 1.0) is gebruikt om de ontwikkeling te berekenen.

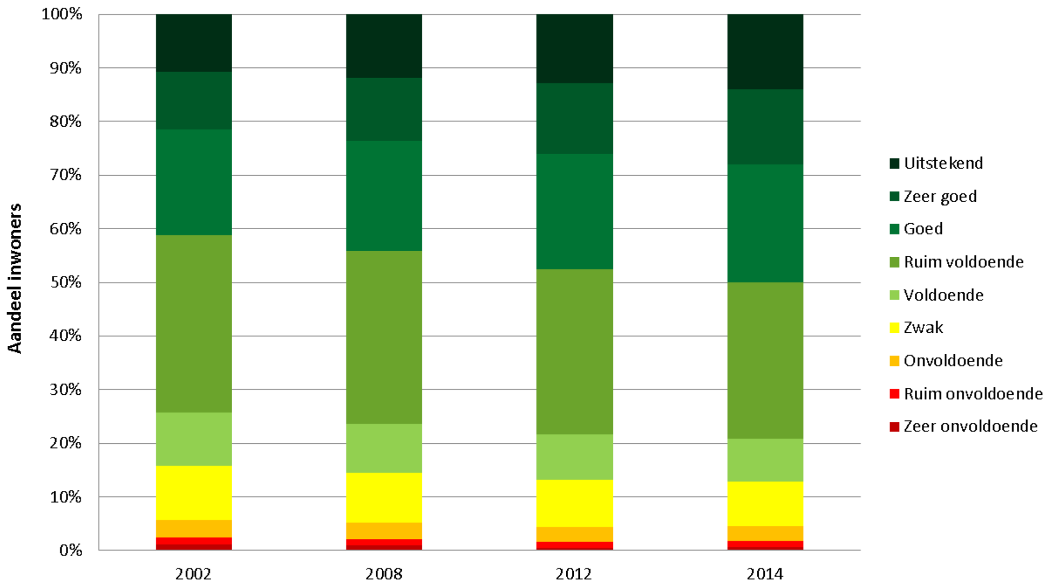
Met de introductie van de Leefbaarometer 2.0 is namelijk een trendbreuk ontstaan. De Leefbaarometer 2.0 is immers deels gebaseerd op andere indicatoren dan de Leefbaarometer 1.0. Die breuk positioneren we in 2012. De meting 2012 zoals die in de Leefbaarometer 2.0 wordt gepresenteerd is ook de uitkomst van Leefbaarometer 2.0. Deze is dus anders dan de uitkomst van de meting 2012 waarover eerder is gerapporteerd.

Uitkomsten van eerdere metingen – bijvoorbeeld 2008 – worden zodanig getransformeerd dat de ontwikkeling tussen 2008 en 2012 gelijk is aan de ontwikkeling die is gemeten met de Leefbaarometer 1.0. De standscore 2008 wordt dan berekend als het verschil tussen de stand 2012 (gemeten met Leefbaarometer 2.0) en de ontwikkeling tussen 2008 en 2012 (gemeten met de Leefbaarometer 1.0). Hetzelfde principe wordt toegepast op 2002. De oude metingen van 1998 en 2010 zijn komen te vervallen en worden zowel in de kaarten als in de analyses niet meer opgenomen.

cent in een gebied dat 'onvoldoende' scoort. Nog eens 8,3 procent van de Nederlanders heeft te maken met een 'zwakke' leefbaarheid in de directe woonomgeving.[5] Dit zijn gebieden waar de omvang van de problematiek niet dusdanig groot is dat de bewoners sterk ontevreden zijn over de woonomgeving, maar het is ook niet zo dat de bewoners overwegend tevreden zijn.

Ook in de ontwikkeling van het aandeel probleemgebieden is de langjarig positieve trend in leefbaarheid terug te zien. Tussen 2002 en 2012 is de omvang van de gebieden met een onvoldoende tot zeer onvoldoende leefbaarheid afgenomen: van 5,7 naar 4,4 procent. In de twee daaropvolgende jaren is dit aandeel gelijk gebleven. Het aandeel bewoners in gebieden met een 'zwakke' leefbaarheid is na een daling van 10,1 naar 8,7 procent tussen 2002 en 2012 wel verder gedaald: naar 8,3 procent in 2014. Het aantal gebieden met problematiek is dus niet verder afgenomen, maar het aantal gebieden in de tussencategorie wel. Ook het aandeel bewoners in gebieden met een goede tot uitstekende leefbaarheid laat een positieve trend zien. Van 41 procent in 2002, tot vijftig procent in 2014.

Figuur 2.2 Verdeling leefbaarheidsscores, 2002-2014

*De staafjes geven de relatieve verdeling van de leefbaarheidsscores over het land weer. Bijvoorbeeld: in 2014 had ongeveer dertien procent van alle bewoners in Nederland te maken met een leefbaarheid tussen 'zeer onvoldoende' en 'zwak' (de rode, oranje en gele vlakjes bij elkaar opgeteld). Ongeveer veertien procent (100-86) van de bewoners woonde in een gebied met een 'uitstekende' leefbaarheid (het donkerste groene vlakje).

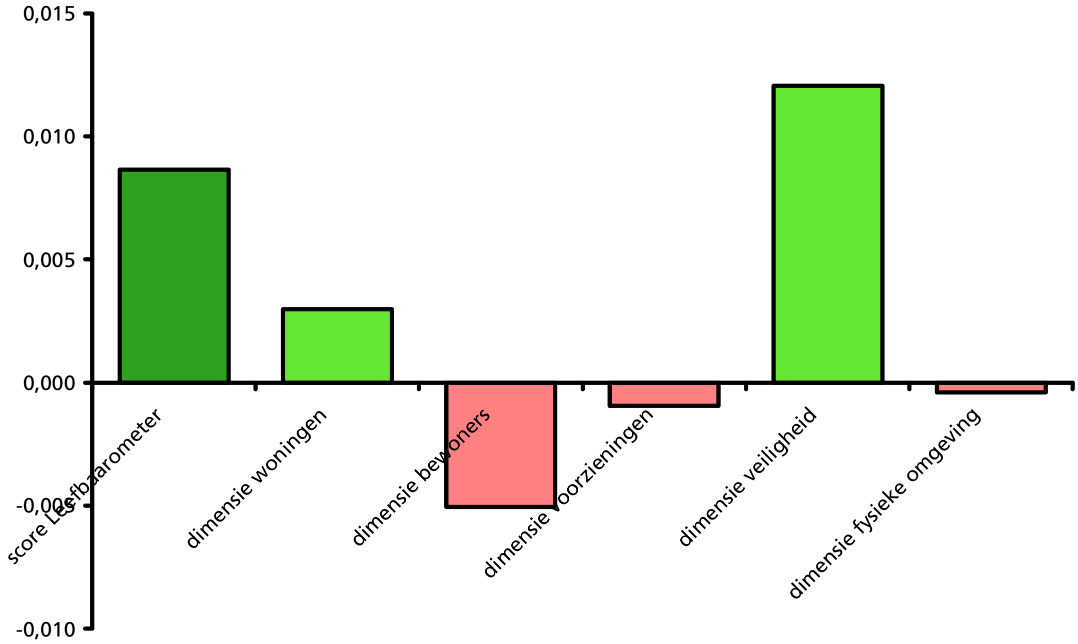
[5] In paragraaf 2.9 zijn meer achtergronden en de bijbehorende aantallen te vinden. 0,6 procent in 'zeer onvoldoende' leefbaarheidsgebieden correspondeert met circa 100.000 bewoners; 1,1 procent in 'ruim onvoldoende' met ongeveer 190.000 bewoners, 2,8 procent in 'onvoldoende' met 460.000 bewoners en 8,3 procent in 'zwak' met 1.390.000 bewoners.

2.3 ONTWIKKELING OP DIMENSIES

Om de ontwikkelingen in leefbaarheid beter te duiden, kunnen we kijken naar de ontwikkeling op de vijf dimensies van de Leefbaarometer: Woningen, Bewoners, Voorzieningen, Veiligheid en Fysieke omgeving. Figuur 2.3 geeft weer hoe de verschillende dimensiescores zich tussen 2012 en 2014 hebben ontwikkeld en wat de bijdrage van elke dimensie is geweest aan de ontwikkeling van de totaalscore op de Leefbaarometer.

Uit de figuur blijkt allereerst dat de score op de Leefbaarometer gemiddeld voor Nederland tussen 2012 en 2014 is verbeterd. De leefbaarheidsverbetering tussen 2012 en 2014 komt vooral door een verbetering van de score op de dimensie Veiligheid, en in mindere mate op de dimensie Woningen.

Figuur 2.3 Bijdrage per dimensie aan de ontwikkeling van de score op de Leefbaarometer, Nederland totaal, 2012-2014

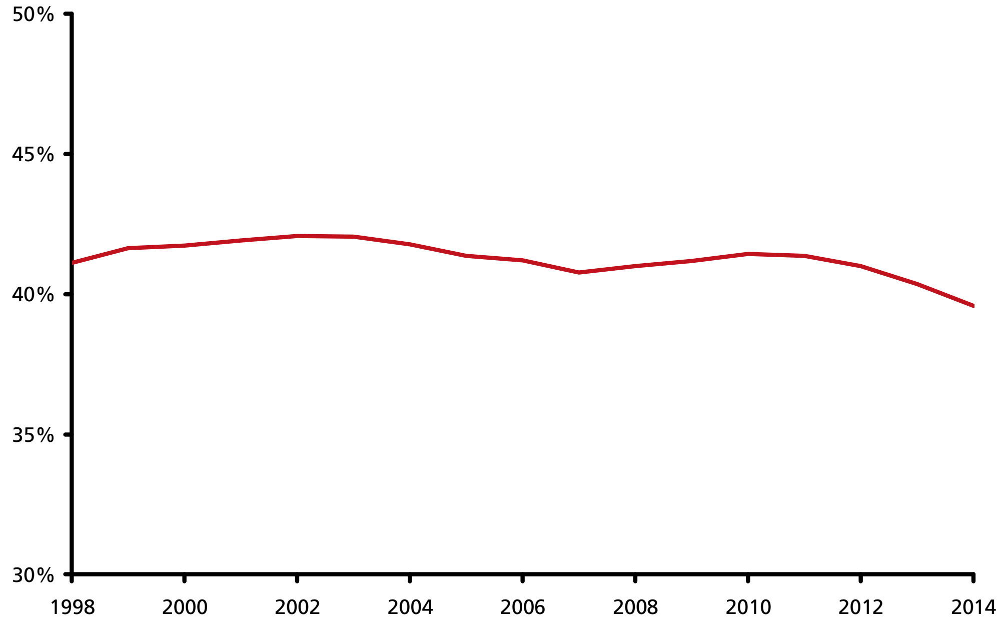

*Het linker staafje geeft de gemiddelde ontwikkeling van de leefbaarheid weer. De vijf volgende staafjes hoe deze ontwikkeling is onderverdeeld per dimensie van leefbaarheid. Deze vijf staafjes tellen op tot het linker staafje van de totale ontwikkeling.

Binnen de dimensie Veiligheid blijkt er gemiddeld genomen op alle indicatoren een verbetering te zijn geweest sinds 2012. Vooral de overlast nam tussen 2012 en 2014 sterk af (figuur 2.4). Dit is de belangrijkste factor achter de positieve leefbaarheidsontwikkelingen. Hoofdstuk 6 gaat daar verder op in. De verbetering van de score op de dimensie Woningen komt vooral door een afname van het aandeel meergezins koopwoningen. Hierover is

meer in hoofdstuk 3 te lezen. De dimensies Fysieke omgeving en Voorzieningen laten een licht negatieve ontwikkeling zien (zie hoofdstuk 5 en 7). De dimensie Bewoners laat een relatief grote negatieve ontwikkeling zien. Hoofdstuk 4 gaat hier verder op in.

Figuur 2.4 Ontwikkeling overlast in Nederland, 1998-2014 (percentage van de bevolking dat te maken heeft met overlast in de woonomgeving)

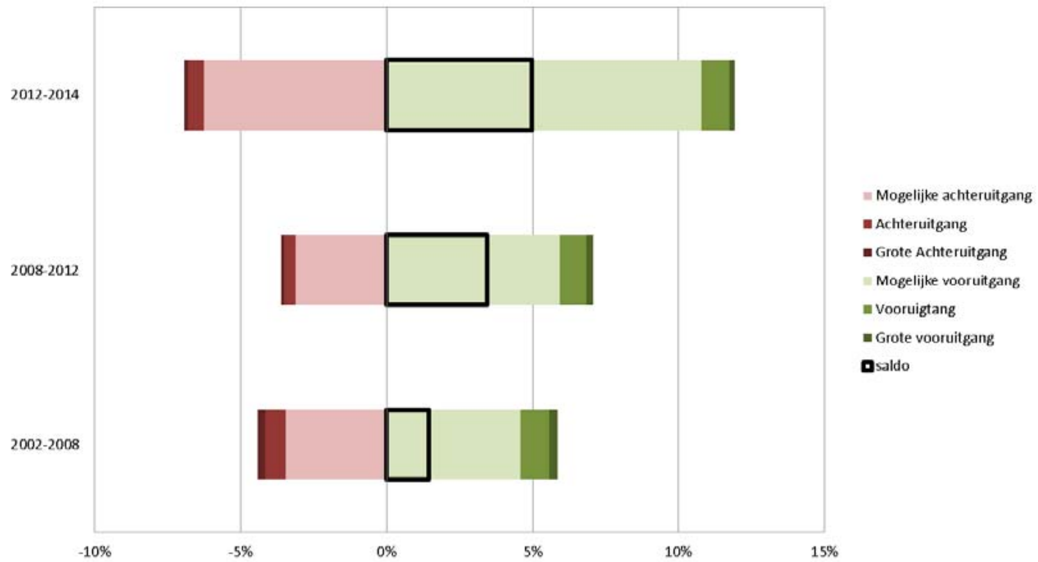
2.4 ONTWIKKELING VAN GEBIEDEN

De eerste paragrafen van dit hoofdstuk hebben laten zien dat gemiddeld genomen de leefbaarheid tussen 2012 en 2014 iets is verbeterd. Maar de gemiddelde neergang in de veertig aandachtswijken laat al zien dat deze trend zich niet overal voordoet. Om in beeld te brengen hoeveel – en welke – gebieden vooruit of achteruit zijn gegaan, kunnen de zogenaamde ontwikkelingskaarten gebruikt worden. De ontwikkelingskaarten in de Leefbaarometer 2.0 bestaan uit zeven ontwikkelingscategorieën (drie voor een positieve ontwikkeling, drie voor een negatieve en één neutrale).

Figuur 2.5 laat zien dat zeven procent van de bewoners in een gebied woont waar tussen 2012 en 2014 de leefbaarheid achteruit is gegaan en twaalf procent in een gebied waar de leefbaarheid vooruit is gegaan. Per saldo is landelijk dus sprake van een verbetering van vijf procent (het zwarte doorzichtige hokje in de figuur). Dat is meer dan in de voorgaande periodes (gecorrigeerd voor de langere periode waarover de betreffende ontwikkeling

gaat). Een relatief groter aandeel bewoners dan in het verleden profiteert dus van de positieve leefbaarheidsontwikkeling.

Figuur 2.5 Aandeel gebieden met een positieve en negatieve ontwikkeling (gemiddeld per twee jaar)

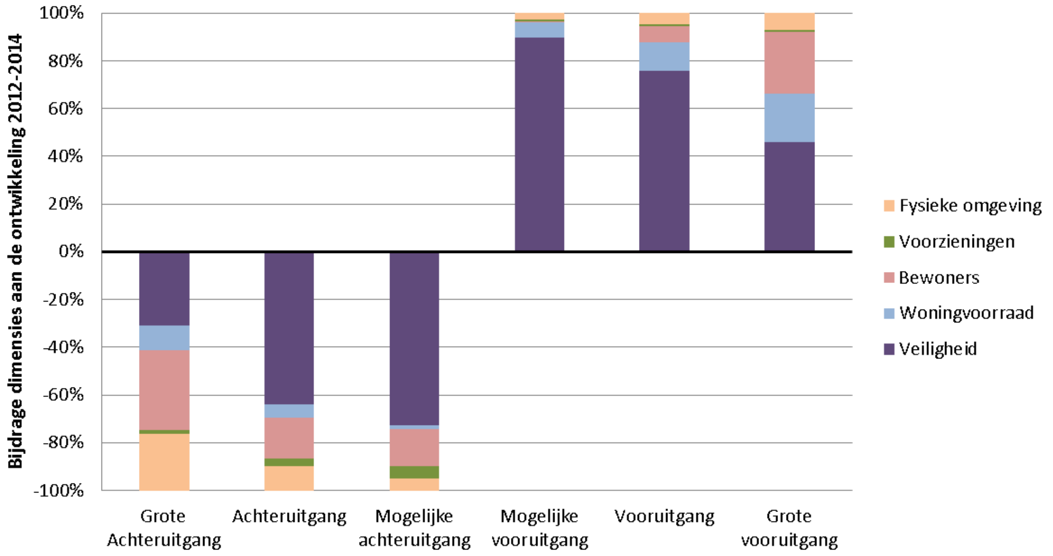

Het grootste deel van de gebieden in één van de positieve of negatieve ontwikkelingscategorieën valt in de categorie met de kleinste (positieve of negatieve) ontwikkeling. Het zijn juist deze categorieën die in vergelijking met de vorige perioden zijn verdubbeld. Het aandeel gebieden met een normale of grote ontwikkeling is ongeveer even groot in de verschillende periodes: 0,1 tot 0,3 procent per twee jaar een grote achteruitgang, 0,4 tot 0,7 procent een normale achteruitgang, 1,0 procent een normale vooruitgang en 0,3 procent een sterke vooruitgang.

Uit figuur 2.6 blijkt dat de ontwikkeling van de dimensie Veiligheid voor de meeste ontwikkelingscategorieën de belangrijkste bijdrage levert aan de ontwikkeling van de leefbaarheid. Vooral in de gebieden met de kleinste leefbaarheidsontwikkeling is het voornamelijk de Veiligheid die deze ontwikkeling beïnvloedt. Naarmate de leefbaarheidsontwikkeling groter wordt, zijn er andere factoren die in toenemende mate een rol spelen. Dat geldt vooral voor de bevolkingssamenstelling, maar ook de fysieke omgeving (met name bij de negatieve ontwikkelingscategorieën) en de woningvoorraad (vooral bij de positieve ontwikkelingscategorieën) worden belangrijker in de verklaring naarmate de leefbaarheidsontwikkeling sterker positief of negatief is.

De gemiddelde absolute ontwikkeling van de veiligheid is per ontwikkelingscategorie ongeveer even groot, die van de andere dimensies neemt toe naarmate de ontwikkeling groter is. De veiligheid is over het algemeen dus de belangrijkste reden dat een gebied zich ontwikkelt. De mate van (positieve of negatieve) ontwikkeling wordt meer door andere dimensies verklaard.

Figuur 2.6 Bijdrage van de dimensies aan de ontwikkeling per ontwikkelingsklasse, 2012-2014

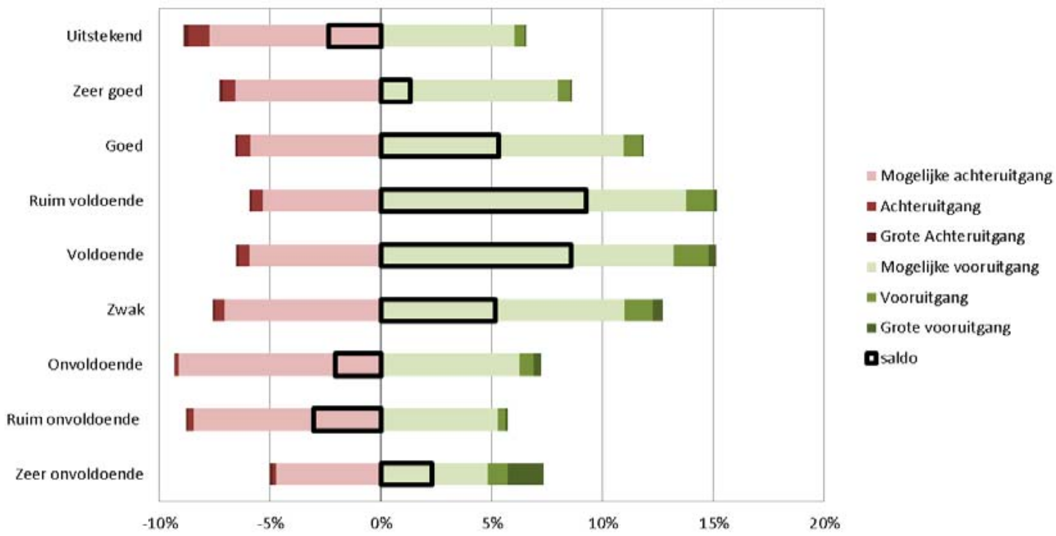

De conclusie is dat een relatief groter aandeel bewoners profiteert van de positieve leefbaarheidsontwikkeling dan in het verleden. Dit grotere aandeel wordt voornamelijk veroorzaakt doordat meer gebieden een kleine positieve ontwikkeling hebben doorgemaakt als gevolg van een verbetering van de veiligheidssituatie.

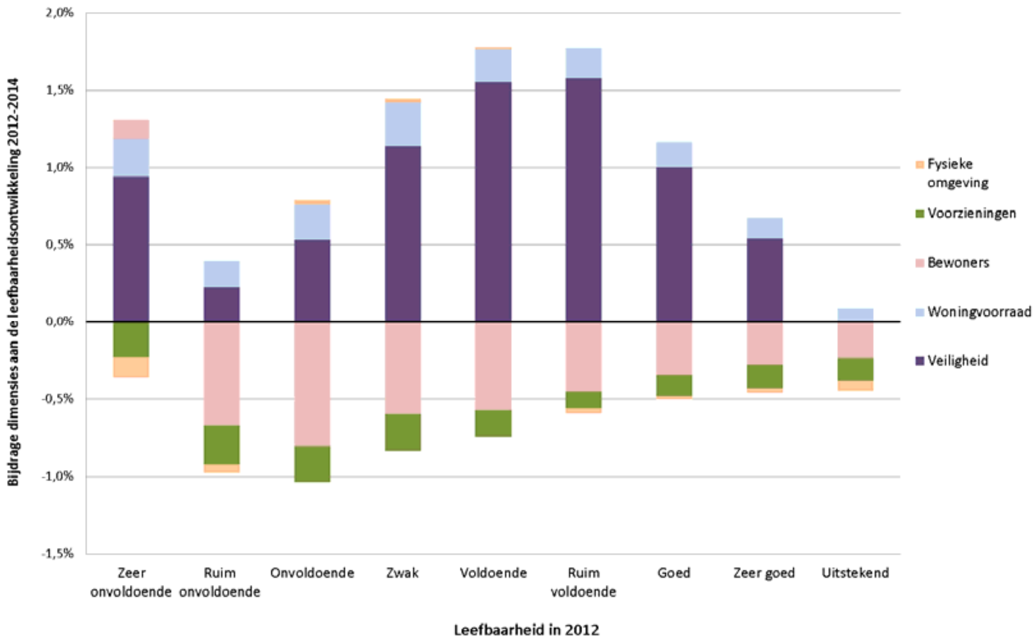
ONTWIKKELING VAN DE GOEDE EN MINDER GOEDE GEBIEDEN

De analyses met de Leefbaarometer 1.0 hebben laten zien dat de leefbaarheid tussen 1998 en 2012 in Nederland convergeerde: de gebieden met leefbaarheidsproblemen gingen er gemiddeld op vooruit en de gebieden met de meest positieve leefbaarheid hadden gemiddeld genomen te maken met een kleine negatieve ontwikkeling (maar de leefbaarheid bleef er meestal uitstekend). Tussen 2012 en 2014 zien we een andere trend (figuur 2.7). Het zijn juist de gebieden uit het midden van het leefbaarheidsspectrum (zwak tot en met goed), die er het meest op vooruit zijn gegaan. Gebieden die in 2012 een uitstekende, onvoldoende of ruim onvoldoende leefbaarheid hadden zijn er wat vaker op achteruit gegaan. Ten slotte zijn meer gebieden met de minste leefbaarheid (zeer onvoldoende) er op vooruit dan op achteruit gegaan.

Figuur 2.7 Aandeel gebieden met een positieve en negatieve ontwikkeling 2012-2014, per leefbaarheidsklasse 2012

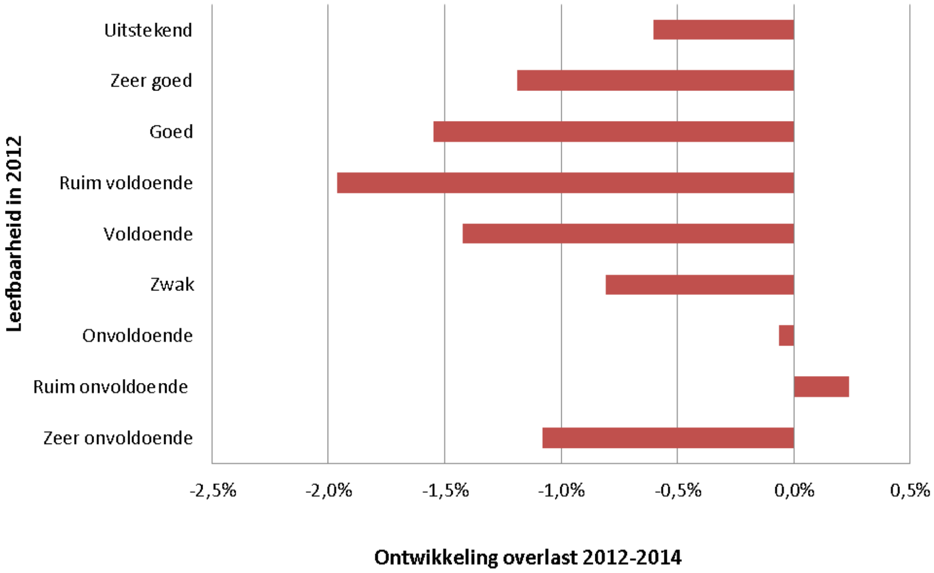
Figuur 2.8 Bijdrage van de dimensies aan de ontwikkeling 2012-2014, per leefbaarheidsklasse 2012

Het is voornamelijk de ontwikkeling van de veiligheid die deze verschillen verklaart (figuur 2.8). In de gebieden met in 2012 een (ruim) onvoldoende of uitstekende leefbaarheid is de veiligheid niet of nauwelijks verbeterd. Figuur 2.9 laat zien dat in de gebieden die op een (ruim) onvoldoende uitkomen, de overlast niet of nauwelijks is afgenomen. Dit in tegenstel-

ling tot de gebieden met een gunstigere leefbaarheid in 2012 én de gebieden met een zeer onvoldoende leefbaarheid. Daarnaast is in de gebieden met een (ruim) onvoldoende leefbaarheid de bevolkingssamenstelling het meest achteruit gegaan. In de gebieden in het middensegment is de veiligheidssituatie juist het meest verbeterd.

Figuur 2.9 Ontwikkeling overlast 2012-2014, per leefbaarheidsklasse 2012*

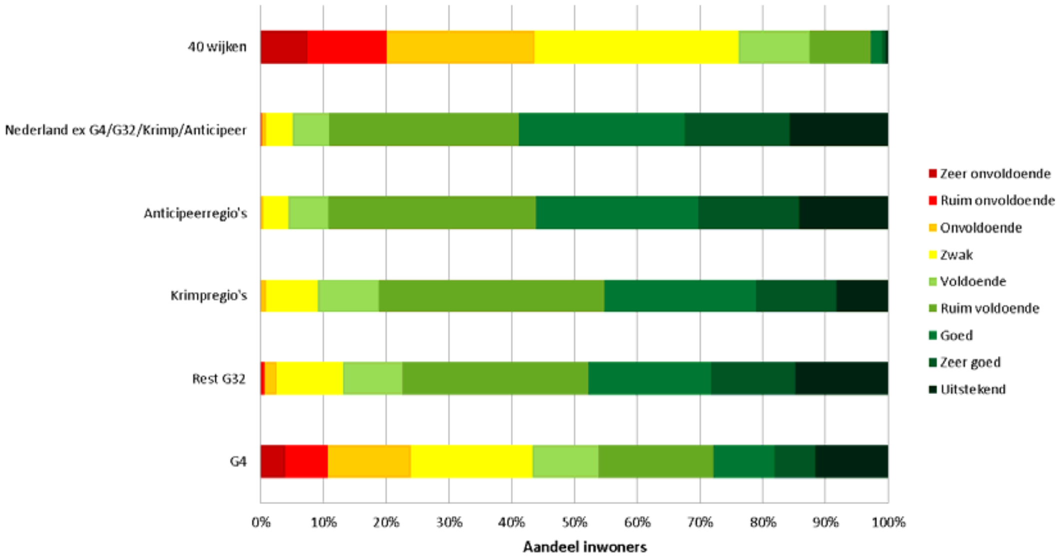

*Negatief getal is een daling van de overlast (in procentpunten)

2.5 LOKALE VERSCHILLEN

Het grootste deel van de bewoners in Nederland is tevreden met de woonomgeving. De vijf procent bewoners die in een zeer onvoldoende tot onvoldoende leefbaarheidsgebied wonen, concentreren zich in bepaalde wijken. In de veertig aandachtswijken heeft bijvoorbeeld ruim veertig procent van de bewoners te maken met een (zeer/ruim) onvoldoende leefbaarheid. In de anticipeerregio's of het meer landelijke gebied (exclusief krimp- en anticipeerregio's) komen dit soort gebieden daarentegen niet of nauwelijks voor (figuur 2.10). Daar woont circa negentig procent van de bevolking in een gebied dat 'ruim voldoende' of beter scoort. Gebieden met een 'zwakke' leefbaarheid zijn overal te vinden: niet alleen in de (aandachts)wijken in de grote steden, maar ook in de krimp- en anticipeerregio's en in het meer landelijke gebied.

Figuur 2.10 Verdeling leefbaarheidsscores naar gemeentetype en 40 wijken[6]

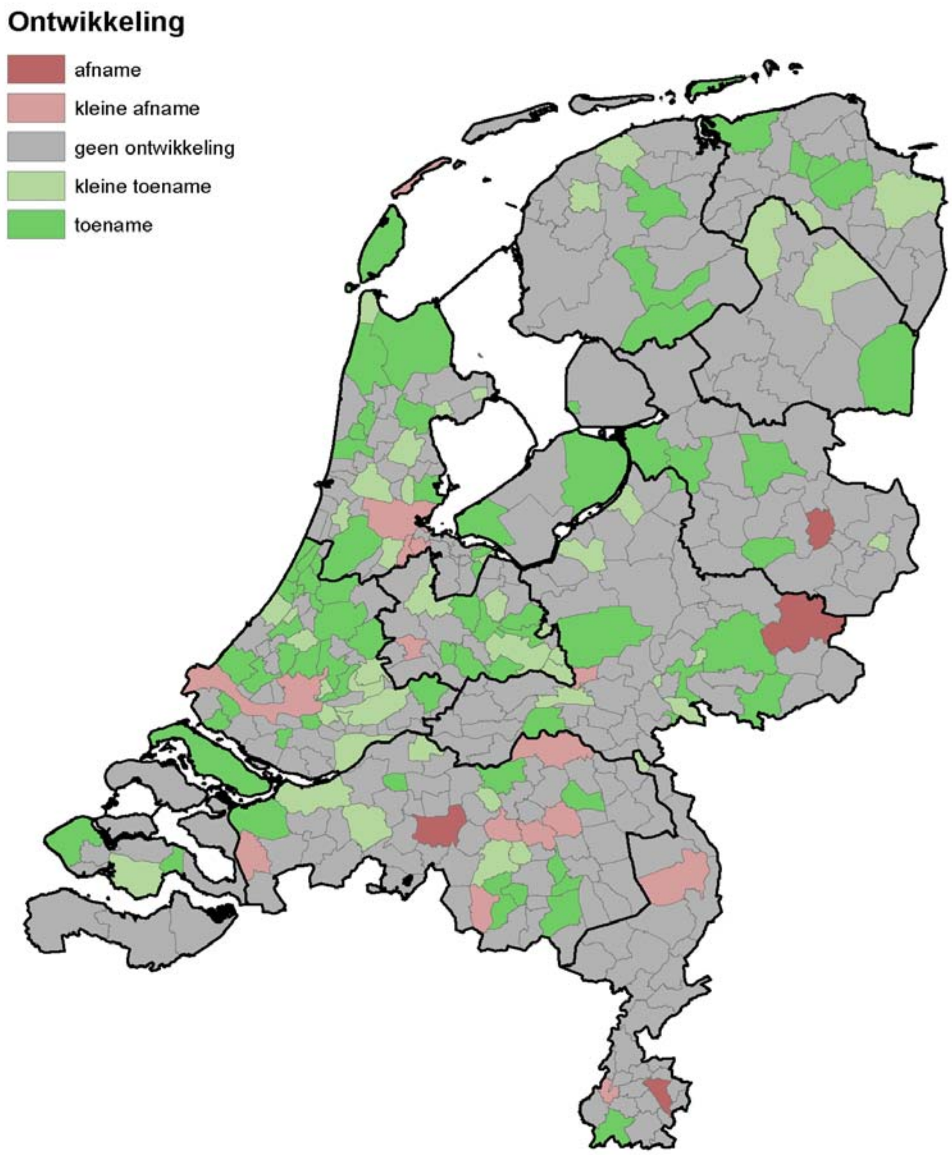
Ook in de ontwikkeling zijn er lokale verschillen. Figuur 2.11 laat zien welke gemeenten er gemiddeld genomen op vooruit of achteruit zijn gegaan tussen 2012 en 2014. In zeventien gemeenten is sprake van een vermindering van de leefbaarheid. In Almelo, Tilburg, Heerlen en Berkelland is deze vermindering het grootst geweest. Verder valt de negatieve ontwikkeling in Amsterdam en Rotterdam op, terwijl in de voorgaande jaren de leefbaarheid hier nog verbeterde. In paragraaf 2.9 is te zien dat in de kleinere gemeenten waar sprake is van een vermindering van de leefbaarheid (zoals Berkelland), de leefbaarheid over het algemeen prima is. Er zijn daar bijvoorbeeld niet of nauwelijks bewoners die te maken met een leefbaarheid tussen zeer onvoldoende en zwak.

In de ontwikkeling is niet een sterke regionale trend te ontdekken. Als naar de (vele) gemeenten die een verbetering doormaakten wordt gekeken, valt wel op dat met name in de omgeving van de grote steden in het westen relatief veel gemeenten een positieve ontwikkeling hebben doorgemaakt. Dat patroon is vooral zichtbaar in Zuid-Holland, maar ook in de provincie Utrecht en rond Amsterdam. Verder is er onder meer in de gemeenten Zeist, Ten Boer, Schiermonnikoog, Texel, Doesburg en Kapelle sprake geweest van een positieve leefbaarheidsontwikkeling. En ook in de gemeenten Den Bosch en Capelle aan den IJssel is de leefbaarheid verbeterd. Hier zijn het vooral de relatief mindere wijken die een verbetering hebben doorgemaakt.

---

[6] Zie voor een indeling van de G4/G32 bijlage 2.

Figuur 2.11 Ontwikkeling van de gemiddelde leefbaarheid per gemeente 2012-2014[7]

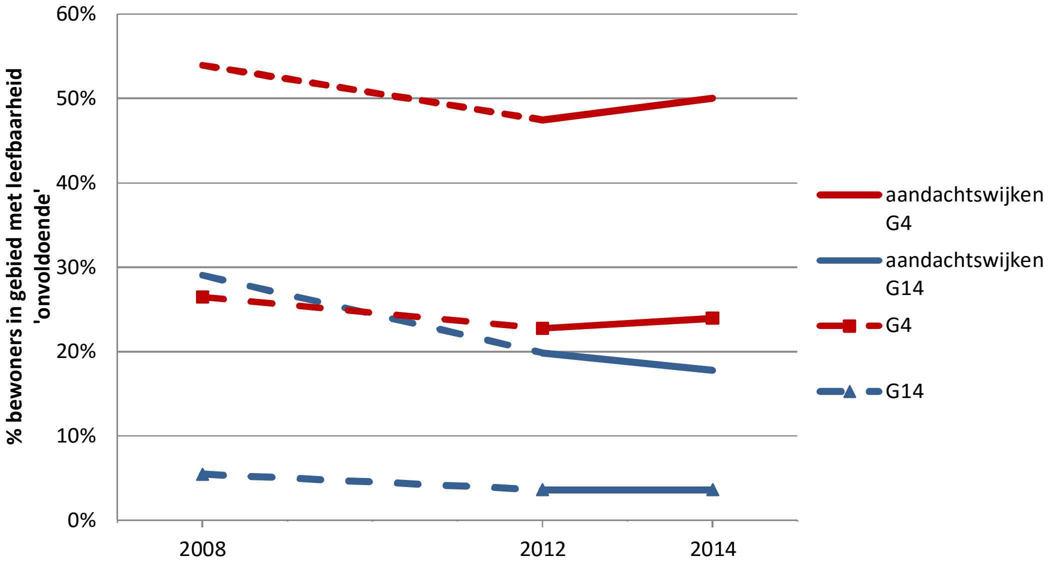
2.6 DE VEERTIG WIJKEN

Inmiddels zo'n acht jaar geleden is door de toenmalige Minister voor Wonen, Wijken en Integratie het zogenoemde 'krachtwijkenbeleid' ingezet. Dat beleid was erop gericht om

[7] Dit betreft statistische significantie. Er is getoetst of de gemiddelde score (over de verschillende 6-ppc-gebieden) in 2014 significant hoger of lager is dan in 2012. Dit is een andere methodiek dan die gebruikt wordt voor de kaarten op de website. Daar worden alleen ontwikkelingen van minimaal een halve (gemiddelde) leefbaarheidsklasse (positief of negatief) afgebeeld. De hier gehanteerde methodiek is iets verfijnder.

veertig wijken[8] in achttien gemeenten in Nederland in acht tot tien jaar tijd te transformeren naar "vitale woon-, werk-, leer- en leefomgevingen waar het prettig is om te wonen en waarin mensen betrokken zijn bij de samenleving." Deze veertig wijken[9] zijn destijds gekozen omdat er sprake was van een cumulatie van problemen op allerlei vlakken.

Figuur 2.12 Ontwikkeling van het aandeel bewoners in gebieden met een onvoldoende tot zeer onvoldoende leefbaarheid tussen 2008 en 2014 in de aandachtswijken van de G4 en de G14 en in de G4 en G14 als totaal[10]

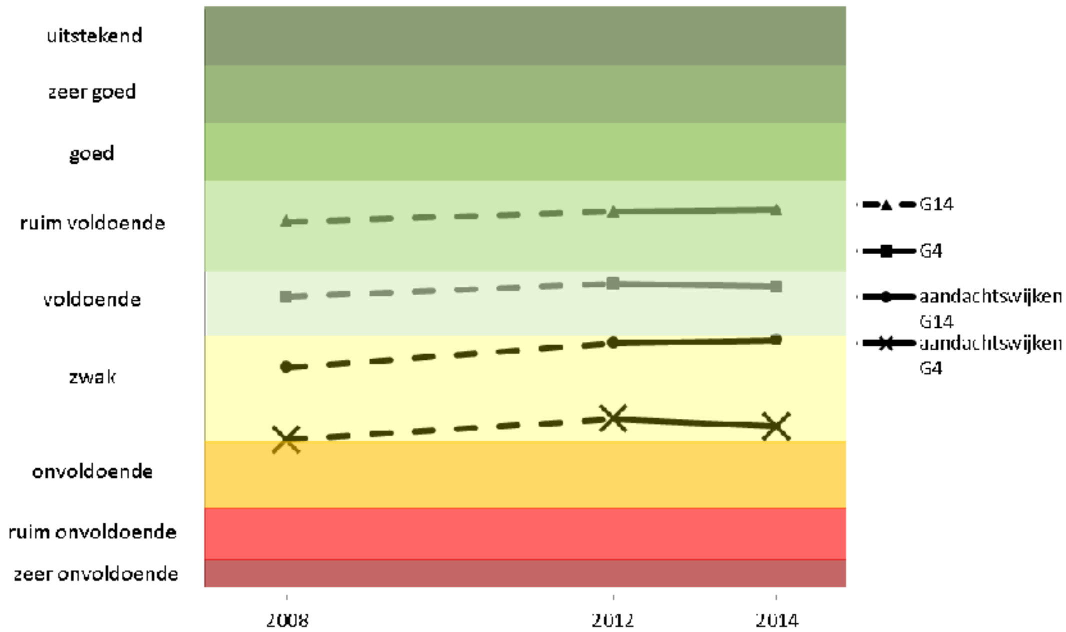
Sindsdien – maar ook daarvoor al – is er in die wijken veel geïnvesteerd in het verbeteren van onder meer de leefbaarheid. Hoewel de problemen nog altijd omvangrijk zijn, is tussen 2008 en 2012 wel sprake geweest van een positieve ontwikkeling. Zo nam het aandeel bewoners in een (zeer/ruim) onvoldoende woonomgeving af van 49 naar 42 procent.

In de eerste paragraaf van dit hoofdstuk bleek al dat tussen 2012 en 2014 de leefbaarheid in de veertig aandachtswijken gemiddeld genomen is afgenomen. Het aandeel bewoners in deze wijken dat woont in een gebied met een zeer onvoldoende tot onvoldoende leefbaarheid steeg bijvoorbeeld naar 44 procent. In figuur 2.12 is te zien dat dit veroorzaakt wordt door de toename van het aandeel (zeer/ruim) onvoldoende leefbaarheidsgebieden in de aandachtswijken van de G4. In de aandachtswijken van de G14 is het aandeel gebieden met een mindere leefbaarheid zelfs verder afgenomen. Gemiddeld is de leefbaarheid in de aandachtswijken in de G14 ook iets verbeterd (zie figuur 2.13).

[8] Zie voor een overzicht van de veertig wijken bijlage 3.
[9] Inmiddels maken drie wijken (Overdie in Alkmaar, Kruiskamp in Amersfoort en Hatert in Nijmegen) geen onderdeel van de veertig wijken meer uit. Maar de ontwikkelingen in deze wijken worden in de monitoring nog wel gevolgd.
[10] G14 zijn de gemeenten waarin de aandachtswijken liggen dit niet tot de G4 behoren.

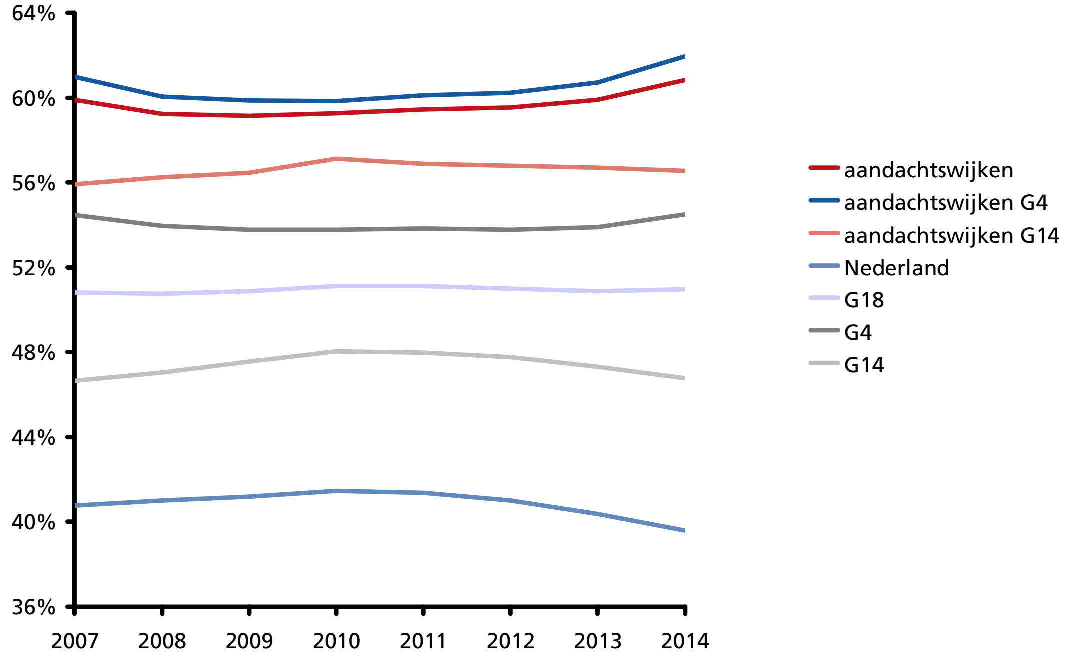
De gemiddelde negatieve ontwikkeling in de veertig aandachtswijken is dus geen algemene trend. In de aandachtswijken buiten de G4 is de leefbaarheid over het algemeen zelfs verbeterd. De aandachtswijken Maastricht Noordoost, Overdie in Alkmaar en Klarendal in Arnhem hebben de grootste positieve ontwikkeling doorgemaakt. Maar ook in de aandachtswijken in de G4 is niet overal sprake van een neergaande trend. Zo is bijvoorbeeld ook in Transvaal in Den Haag, in Amsterdam Noord, in Zuilen Oost in Utrecht en in Overschie in Rotterdam de leefbaarheid tussen 2012 en 2014 gemiddeld nog iets verbeterd.

Figuur 2.13 Ontwikkeling van de gemiddelde leefbaarheid in de veertig wijken van de G4, de G14 en in het totaal van de G4 en de G14 tussen 2008-2014

Deze ontwikkelingen komen voornamelijk voort uit de ontwikkeling van de overlast en inbraken in de aandachtswijken. Figuur 2.14 laat zien dat de overlast in de aandachtswijken van de G4 is toegenomen, terwijl deze in de aandachtswijken van de G14 is afgenomen. Het aantal inbraken laat een zelfde patroon zien: in de aandachtswijken van de G4 toegenomen, in de aandachtswijken van de G14 afgenomen. Andere ontwikkelingen die een rol spelen zijn veranderingen in de bevolkingssamenstelling en de vermindering van het culturele aanbod. Voor meer detail over de ontwikkelingen in de aandachtswijken verwijzen we naar de 'Outcomemonitor Wijkenaanpak 2015'.

Figuur 2.14 Ontwikkeling overlast in de veertig wijken (percentage van de bevolking dat te maken heeft van overlast in de woonomgeving)

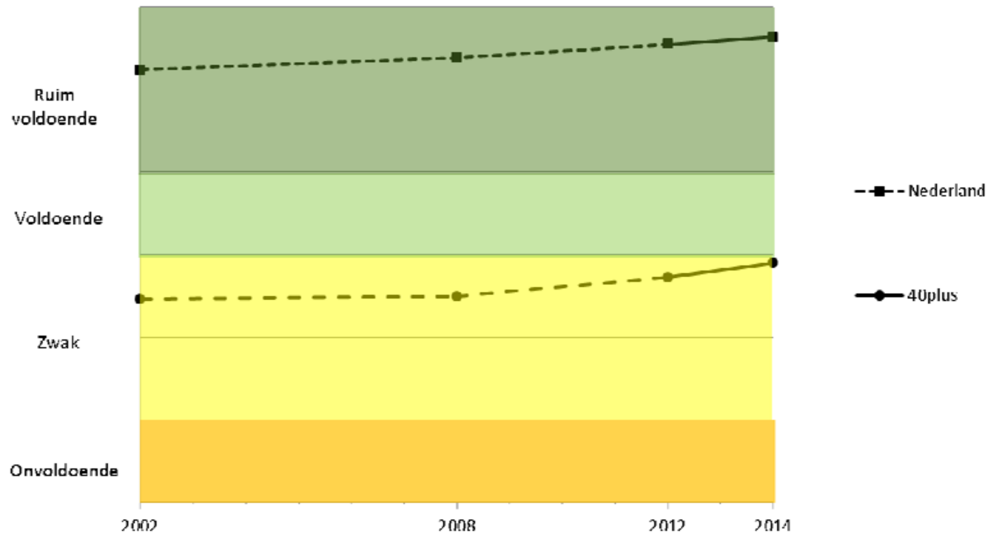
40-PLUSWIJKEN

Aanvullend op de veertig aandachtswijken, zijn er ook de zogenaamde 40-pluswijken.[11] Het gaat daarbij niet alleen om de grote steden (zoals de Venserpolder in Amsterdam), maar veelal om wijken in plaatsen buiten de G18, zoals Hambaken in Den Bosch, Terweijde in Culemborg en West in Leerdam. In totaal zijn er 37 40-pluswijken.

In 2008 gaf de Leefbaarometer een gemiddelde score van 'zwak' aan voor deze 40-pluswijken. Door de verbeteringen sindsdien is de gemiddelde leefbaarheid anno 2014 bijna 'voldoende' (figuur 2.15). Dat betekent dus niet dat alle problemen zijn opgelost, maar het gaat wel duidelijk beter sinds 2008. Ook de periode tussen 2012 en 2014 laat een verbetering van de gemiddelde leefbaarheid in deze wijken zien, die iets groter is dan in de rest van het land. Hierin zijn wel verschillen te zien. Babberpolder Oost (Vlaardingen), Veldhuizen A (Ede), Hambaken (Den Bosch) en Zomerzone (Haarlem) hebben de meest positieve ontwikkeling doorgemaakt. Ossenkoppelerhoek (Almelo), Kruidenbuurt (Tilburg) en 't Bruske (Venray) hebben daarentegen een negatieve ontwikkeling doorgemaakt.

[11] Voor een overzicht van de 40-pluswijken zie bijlage 4.

Figuur 2.15 Ontwikkeling gemiddelde leefbaarheid in de 40-pluswijken

2.7 KRIMP- EN ANTICIPEERREGIO'S

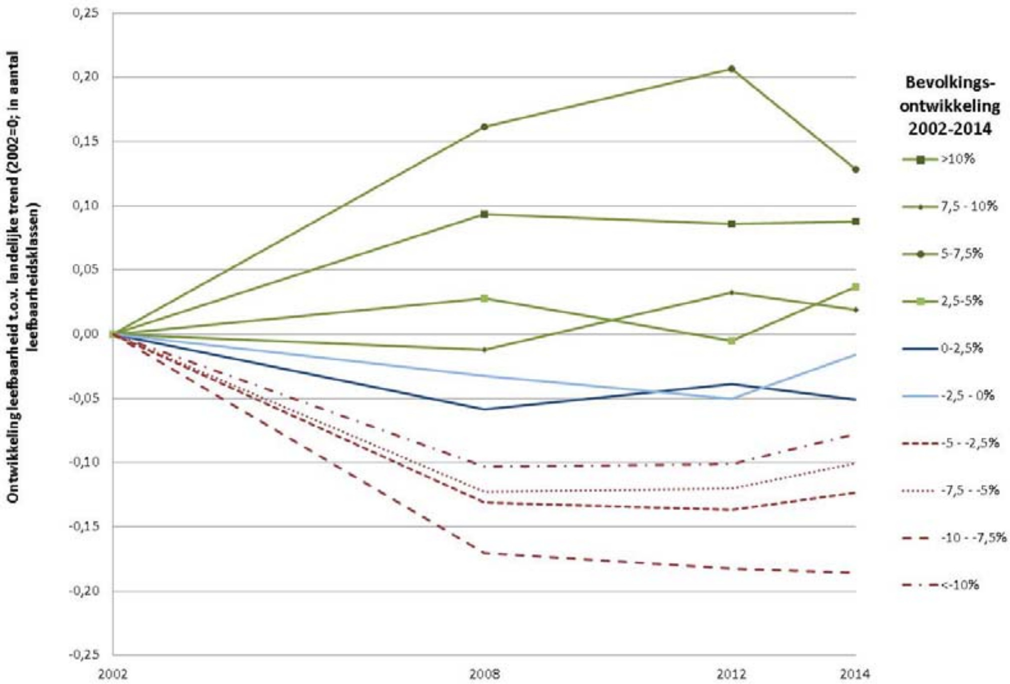
In een aantal delen van Nederland is sprake van een afnemend aantal huishoudens. Het gaat met name om de regio's Zeeuws-Vlaanderen, Noordoost-Groningen en Parkstad Limburg. Volgens verschillende bevolkingsprognoses is de verwachting dat deze daling de komende jaren doorzet, ook in andere delen van het land. Om problematiek als gevolg van krimp beleidsmatig aan te pakken, heeft de Minister voor Wonen en Rijksdienst krimp- en anticipeerregio's aangewezen. De krimpregio's zijn gebieden waar de krimp naar verwachting het grootst is. Dat zijn regio's in Groningen, Zuid-Limburg, Zeeuws-Vlaanderen en de Achterhoek. In de anticipeerregio's wordt wel enige krimp verwacht, maar minder dan in de krimpregio's. Het gaat dan om bijvoorbeeld om delen van Friesland, Drenthe, Noord- en Midden-Limburg en Zeeland, maar ook om de Krimpenerwaard en de Kop van Noord-Holland.

Eén van de risico's die bevolkingskrimp met zich meebrengt, is een toename van de leefbaarheidsproblematiek. Er is een aantal – elkaar versterkende – mechanismen dat voor een afname van de leefbaarheid kan zorgen. Bepaalde mindere kwaliteiten van een gebied versterken namelijk de kans op bevolkingskrimp en die krimp draagt weer bij aan de mindere kwaliteit van het gebied. Het gaat dan bijvoorbeeld om een mindere kwaliteit van de woningvoorraad en de woonomgeving en beperkte mogelijkheden voor opleiding, werk en carrière. Leefbaarheidsproblematiek ontstaat wanneer deze mechanismen resulteren in een concentratie van kansarmoede en vergrijzing en in een afnemende investeringsbereidheid en -mogelijkheden (van bewoners, bedrijven, maatschappelijke organisaties en overheden).

Dat kan leiden tot leegstand, verloedering en een 'mismatch' tussen de behoefte aan versus de bereikbaarheid van voorzieningen en op de arbeidsmarkt.

Figuur 2.16 laat zien dat er inderdaad een samenhang is tussen de bevolkings- en leefbaarheidsontwikkeling, zonder dat dit aantoont dat er daadwerkelijk een causaal verband is. In de kernen waar sprake is geweest van bevolkingskrimp tussen 2002 en 2014 is de leefbaarheidsontwikkeling achtergebleven bij de landelijke trend.[12] De figuur laat tegelijkertijd ook zien dat dit vooral een langjarige trend is. Tussen 2012 en 2014 is er niet of nauwelijks samenhang te zien tussen bevolkings- en leefbaarheidsontwikkeling. Mogelijk hangt dat samen met de economische crisis. Selectieve migratie vanuit krimpgebieden naar andere delen van het land is één van de drijvende krachten achter het mechanisme dat voor leefbaarheidsproblemen in krimpgebieden kan zorgen. En juist in deze jaren is er relatief weinig verhuisd. Nu de economie en de woningmarkt weer op gang komen, is de kans aanwezig dat de negatieve trend de komende jaren weer doorzet.

Figuur 2.16 Ontwikkeling van de gemiddelde leefbaarheid naar bevolkingsontwikkeling 2002-2014 per kern (t.o.v. landelijke trend; 2002=0)

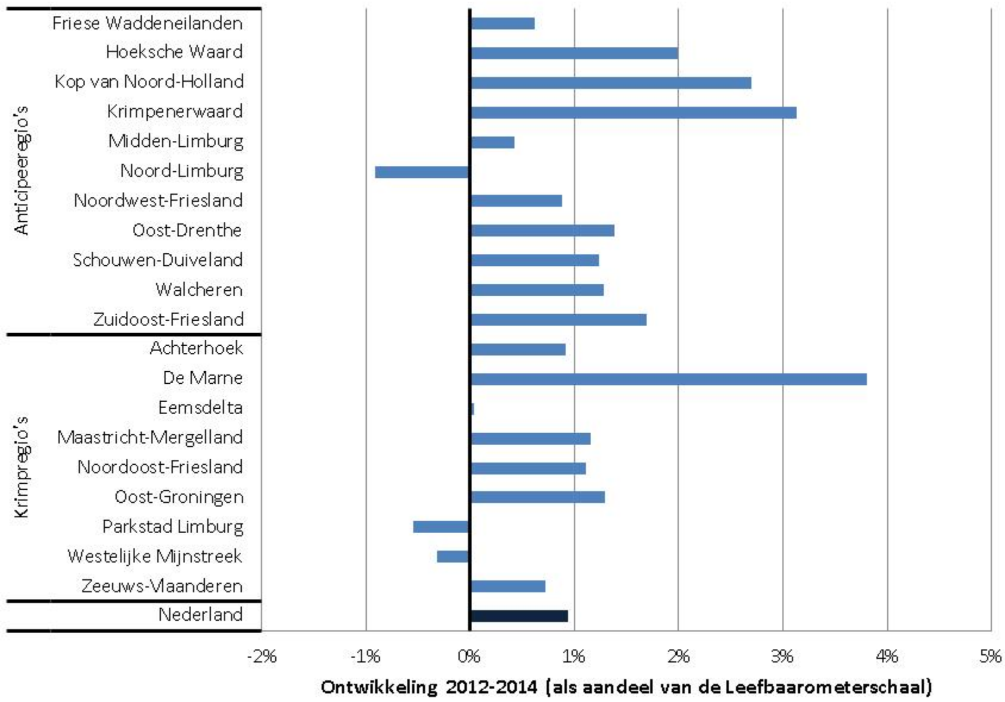
---

[12] Gemiddeld is ook in de kernen met de grootste relatieve achteruitgang van de leefbaarheid sprake van een absolute leefbaarheidsverbetering tussen 2002 en 2014. Met andere woorden: er is dus sprake van een verbetering van de leefbaarheid, maar minder dan het landelijk gemiddelde.

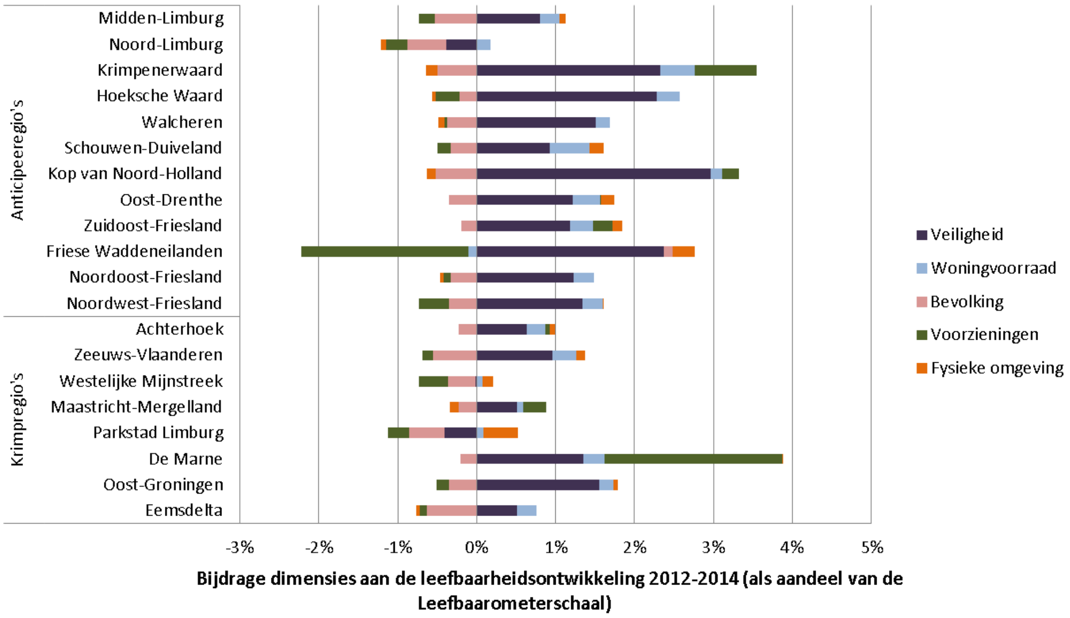
Ook in de ontwikkeling van de krimp- en anticipeerregio's is niet één duidelijk overheersende trend zichtbaar tussen 2012 en 2014. Figuur 2.17 laat wel zien dat de meeste anticipeerregio's zich gemiddeld genomen iets beter hebben ontwikkeld dan het landelijke gemiddelde, en de helft van de krimpregio's heeft het iets minder dan de rest van het land gedaan. Deze ontwikkeling verschilt per regio. In de anticipeerregio Noord-Limburg heeft de leefbaarheid zich bijvoorbeeld duidelijk minder ontwikkeld, terwijl de leefbaarheid in de krimpregio De Marne zich bovengemiddeld heeft ontwikkeld.

In veel krimp- en anticipeerregio's is de veiligheidssituatie de belangrijkste verklaring voor de ontwikkeling (figuur 2.18). In de regio's met de meest positieve leefbaarheidsontwikkeling is dat vooral het gevolg van een verbetering van de veiligheid. In de regio's waar de leefbaarheidsontwikkeling is achtergebleven bij de landelijke trend is de veiligheidssituatie over het algemeen niet zo sterk verbeterd, of zelfs verslechterd. Daarnaast is de ontwikkeling van het voorzieningenniveau op de Waddeneilanden (negatief) en in De Marne (positief) opvallend te noemen.

Figuur 2.17 Ontwikkeling van de gemiddelde leefbaarheid in de krimp- en anticipeerregio's 2012-2014

Figuur 2.18 Bijdrage van de dimensies aan de absolute ontwikkeling 2012-2014 krimpregio's

2.8 NEW TOWNS

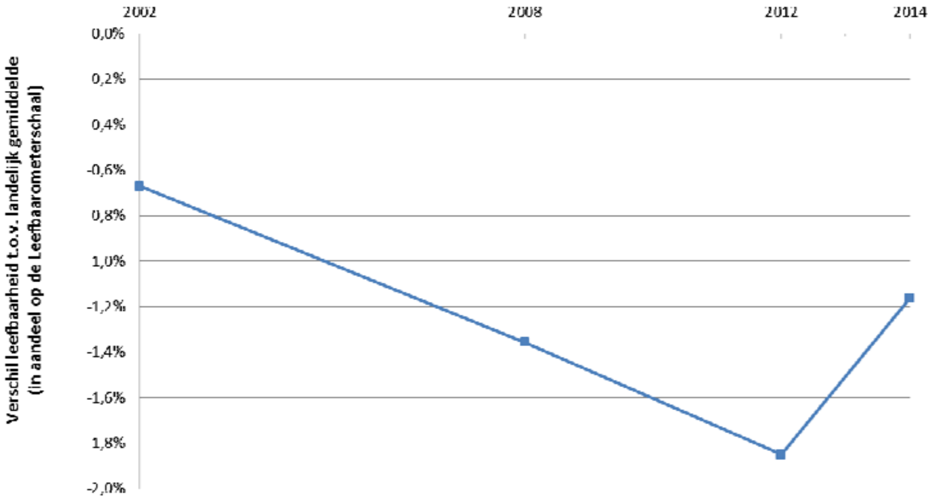
New Towns zijn relatief nieuwe steden die grotendeels na de Tweede Wereldoorlog op de tekentafel zijn ontstaan. De meest prominente in Nederland daarvan zijn Almere en Lelystad. De vorige metingen van de Leefbaarometer lieten zien dat de leefbaarheidsontwikkeling in de meeste *new towns* achterbleef bij de landelijke trend[13] (figuur 2.19). De achterstand die er in 2002 was, is in het daaropvolgende decennium toegenomen. Vooral in Almere en Zoetermeer was de ontwikkeling duidelijk negatief. Inmiddels is die neergaande trend gestopt en is een deel van de achterstand ten opzichte van het landelijk gemiddelde weer ingelopen. Met name in Ede, Capelle aan den IJssel en Nieuwegein is de gemiddelde leefbaarheid tussen 2012 en 2014 behoorlijk verbeterd (figuur 2.20). Alleen in Helmond en Apeldoorn is de ontwikkeling achtergebleven bij de landelijke trend. Dit zijn overigens wel *new towns* waar de gemiddelde leefbaarheid ruim bovengemiddeld is.

Of dit een tijdelijk opleving, of het begin van een permanente verbetering is, wordt nog niet duidelijk. Uit het vorige analyserapport van de Leefbaarometer 'Onderscheid in leefbaarheid' bleek al dat de neergaande trend tussen 2010 en 2012 gestopt was. Dat is in figuur 2.20 niet te zien, omdat de Leefbaarometer 2.0 geen 2010-meting heeft. Maar de neergaande trend is dus niet pas sinds 2012, maar al sinds 2010 gestopt. Dat schept hoop dat de opleving bestendig is. Maar het is nog steeds net zo goed mogelijk dat het een cri-

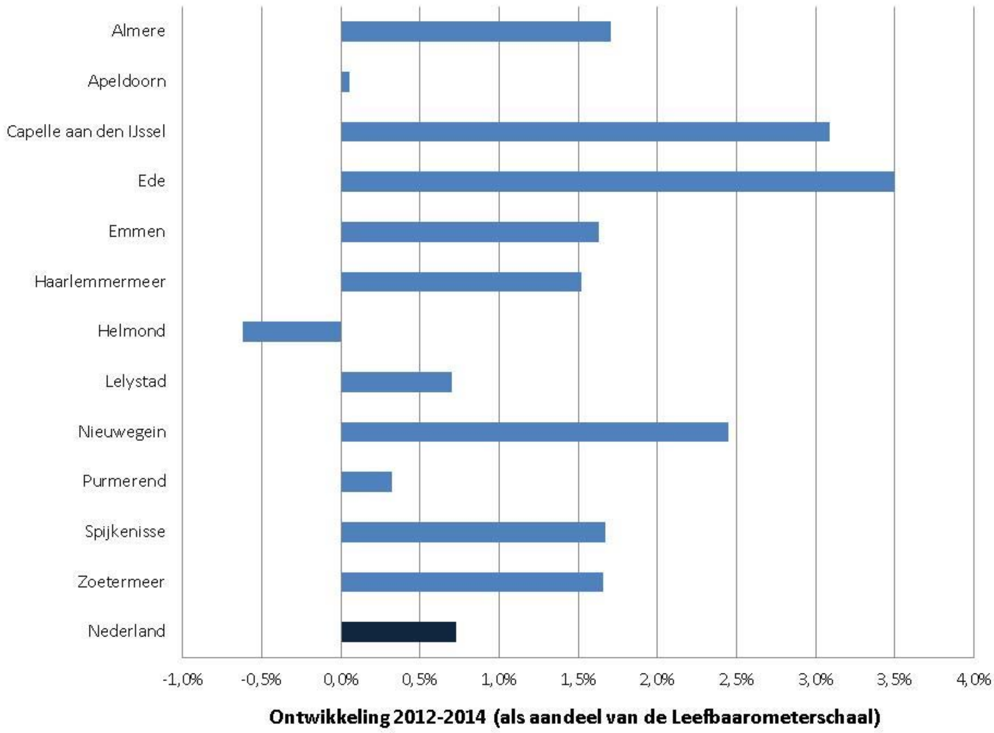
[13] Gemiddeld was wel sprake van een beperkte verbetering van de leefbaarheid in de *new towns*. Ook in de periode 2002-2012. Maar die verbetering was echter minder dan de gemiddelde landelijke ontwikkeling.

siseffect is, waardoor de selectieve migratie uit de *new towns* gestopt is. Nu de woningmarkt in beweging aan het komen is, zal meer duidelijk worden of het een tijdelijke of permante opleving is.

Figuur 2.19 Ontwikkeling van de gemiddelde leefbaarheid in de *new towns* t.o.v. landelijk gemiddelde

Figuur 2.20 Ontwikkeling 2012-2014 van de leefbaarheid per *new town*

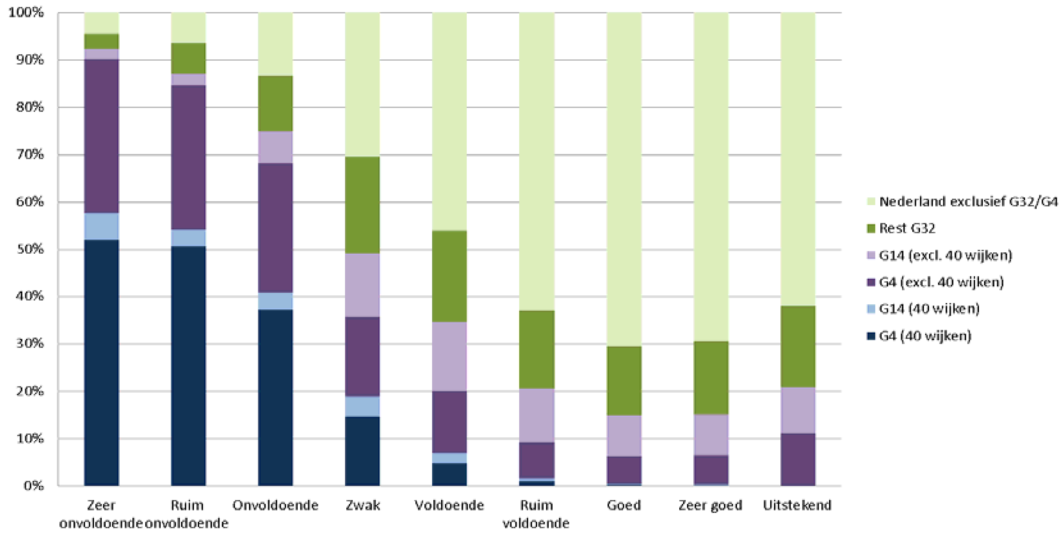

2.9 GEBIEDEN MET EEN ONVOLDOENDE LEEFBAARHEID

Ongeveer vijf procent van de Nederlandse bevolking woont in een gebied met een zeer onvoldoende tot onvoldoende leefbaarheid. Deze gebieden concentreren zich vooral in de grote steden. Figuur 2.21 laat zien dat circa tachtig procent van de gebieden met een zeer of ruim onvoldoende leefbaarheid in de vier grote steden ligt. Leefbaarheidsproblematiek is dus vooral een grootstedelijk probleem. Maar aangezien tussen de vijf en tien procent van de gebieden met een zeer of ruim onvoldoende leefbaarheid in kleinere gemeenten (buiten de G32 en G4) liggen, is het geen exclusief probleem van de grote steden.

Ruim de helft van de gebieden met een ruim of zeer onvoldoende leefbaarheid ligt in één van de veertig aandachtswijken. Dat betekent tegelijkertijd dat een relatief groot deel van de gebieden met de minste leefbaarheid dus niet in één van de aandachtswijken ligt. Het gaat bijvoorbeeld om delen van Lombardijen, Groot-IJsselmonde, Beverwaard, Oud-Mathenesse, Schiebroek en Hoogvliet in Rotterdam, Transvaalbuurt-Noord (dat geen onderdeel van de officiële aandachtswijk Transvaal is), Laakkwartier en Noordpolderbuurt in Den Haag, Banne Buiksloot, Buikslotermeer, Indische Buurt-Oost, Holendrecht, Gein en Bijlmer-Centrum in Amsterdam en Hoograven en Queeckhovenplein in Utrecht.

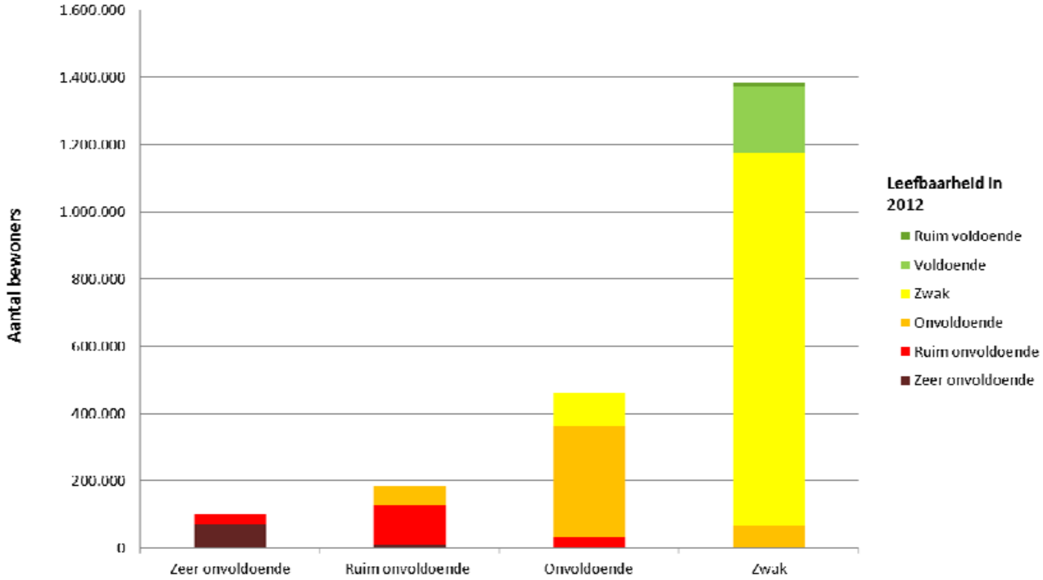
Figuur 2.21 Verdeling leefbaarheidscategorieën naar gemeentetype en veertig aandachtswijken

In totaal wonen ongeveer 100.000 mensen in een gebied met een zeer onvoldoende leefbaarheid, 190.000 in een gebied met een ruim onvoldoende leefbaarheid en 460.000 in een gebied dat onvoldoende scoort (zie figuur 2.22). 1,4 miljoen mensen wonen in een gebied met een zwakke leefbaarheid. Die gebieden met een zwakke leefbaarheid liggen meer verspreid over het land dan gebieden met een onvoldoende leefbaarheid. Dertig procent van

de gebieden met een zwakke leefbaarheid ligt in een gemeente buiten de G4 of de G32. Het gaat bijvoorbeeld om kleine gemeenten als Doesburg, Leerdam, Pekela en de Waddeneilanden. Maar ook om iets grotere gemeenten als Tiel, Gorinchem, Maassluis en Noordoostpolder. In figuur 2.23 is per gemeente het aandeel bewoners in gebieden met een zeer onvoldoende tot zwakke leefbaarheid afgebeeld.

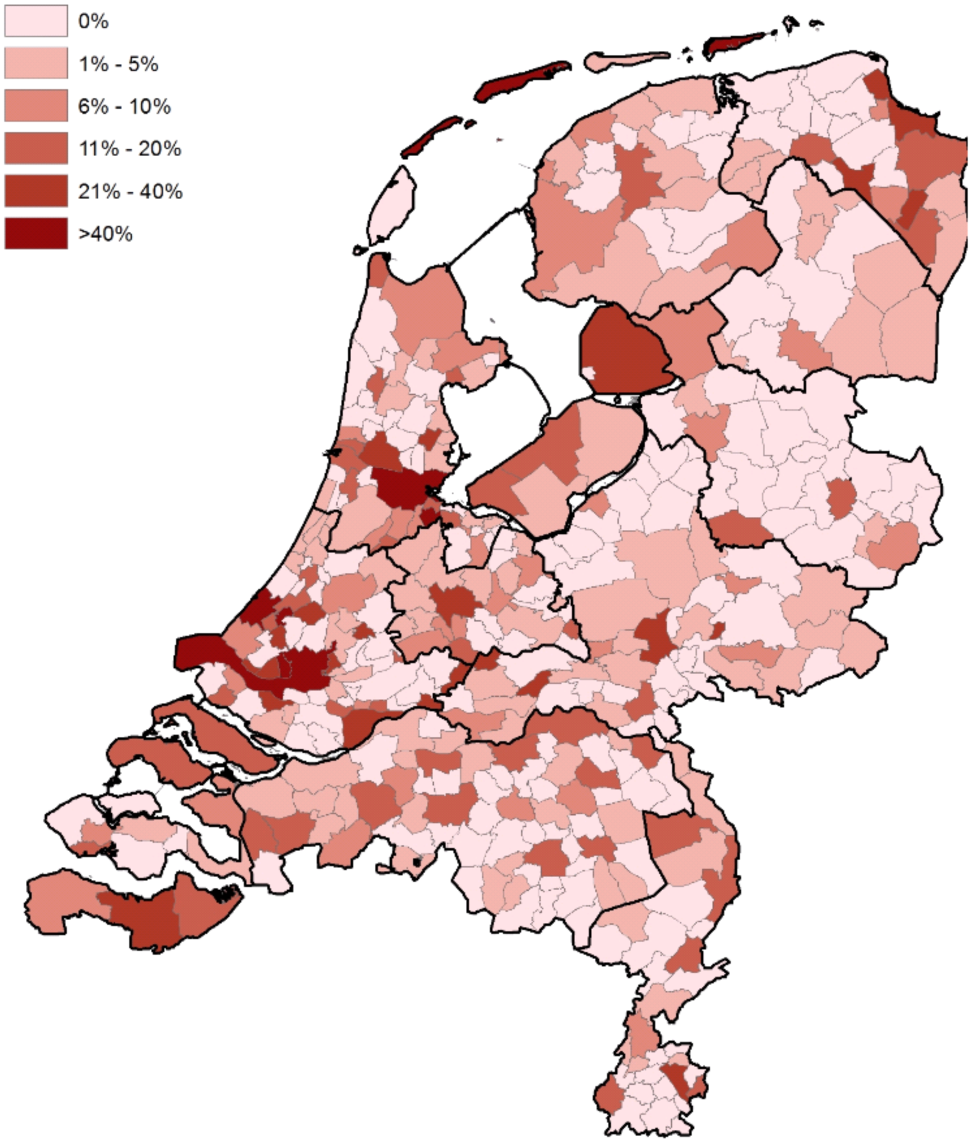
Figuur 2.22 Totaal aantal bewoners in gebieden met een zeer onvoldoende tot zwakke leefbaarheid

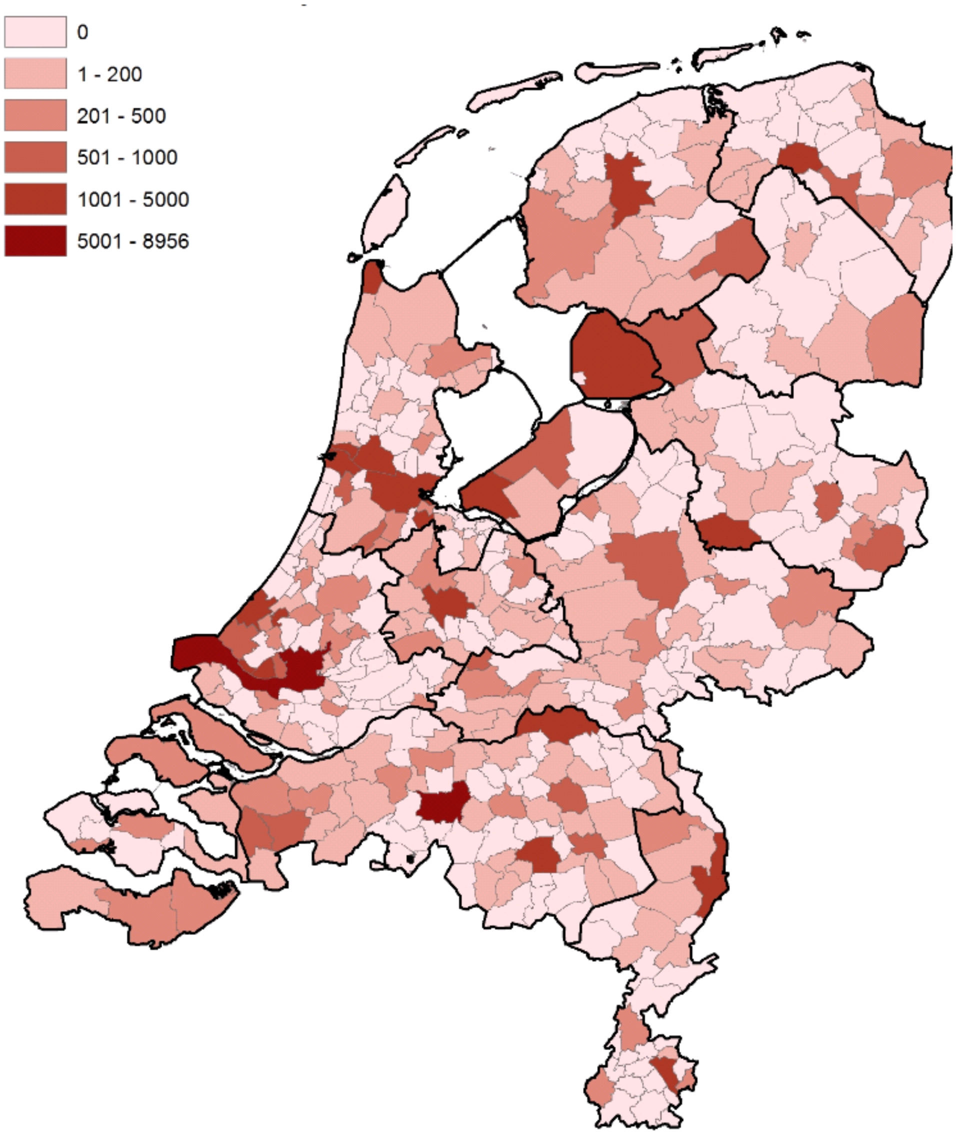
Van de ruim twee miljoen bewoners die te maken hebben met een zeer onvoldoende tot zwakke leefbaarheid, was voor ongeveer 200.000 bewoners de leefbaarheid in 2012 nog (ruim) voldoende. Een deel hiervan (circa 120.000 bewoners) woont in een gebied waar de leefbaarheid voor het eerst zwak of lager is. Dit betreft vooral gebieden in Rotterdam, Tilburg, Den Haag, Eindhoven, Amsterdam en Heerlen. In figuur 2.24 is de verdeling over het land te zien.

Van de 750.000 bewoners met een (zeer/ruim) onvoldoende leefbaarheid in 2014 was voor een kleine 100.000 bewoners de leefbaarheid in 2012 nog 'zwak'. Voor 40.000 daarvan geldt dat in 2014 de leefbaarheid voor het eerst onvoldoende was, de jaren daarvoor was leefbaarheid nog zwak of beter. Van de 40.000 bewoners die voor het eerst in een meting van de Leefbaarometer te maken hebben met een onvoldoende leefbaarheid wonen er circa 9.000 in Rotterdam, 8.000 in Den Haag, 3.500 in Amsterdam en ongeveer 1.000/1.500 in Utrecht, Almere, Tilburg, Bergen op Zoom, Deventer, Heerlen, Zaanstad, Vlaardingen en Schiedam.

Figuur 2.23 Aandeel bewoners per gemeente in gebieden met een zeer onvoldoende tot zwakke leefbaarheid in 2014

Figuur 2.24 Aantal bewoners per gemeente met in 2014 voor het eerst een zeer onvoldoende tot zwakke leefbaarheid

3 WONINGEN

De dimensie Woningen bestaat uit indicatoren met betrekking tot het bouwjaar, de eigendomssituatie en het type (vaak in combinatie met bouwperiode en/of woonoppervlak) van de woningen. Door de komst van de Basisregistratie Adressen en Gebouwen (BAG) en het gebruik van de microdata van het CBS konden de verschillende eigenschappen van de woningvoorraad die samenhangen met de leefbaarheid nu een stuk betrouwbaarder en nauwkeuriger worden gedefinieerd in vergelijking met de Leefbaarometer 1.0. Betrouwbaarder bijvoorbeeld omdat in de BAG per woning het bouwjaar bekend is, terwijl in de databron die gebruikt werd voor de Leefbaarometer 1.0 alleen de overheersende bouwperiode per 6-pcc-gebied aanwezig was. Nauwkeuriger omdat we specifieke segmenten van de woningvoorraad die sterk samenhangen met leefbaarheidsproblemen – zoals kleine eengezinswoningen uit verschillende bouwperiodes – nu ook kunnen meenemen in de berekening van de leefbaarheid.

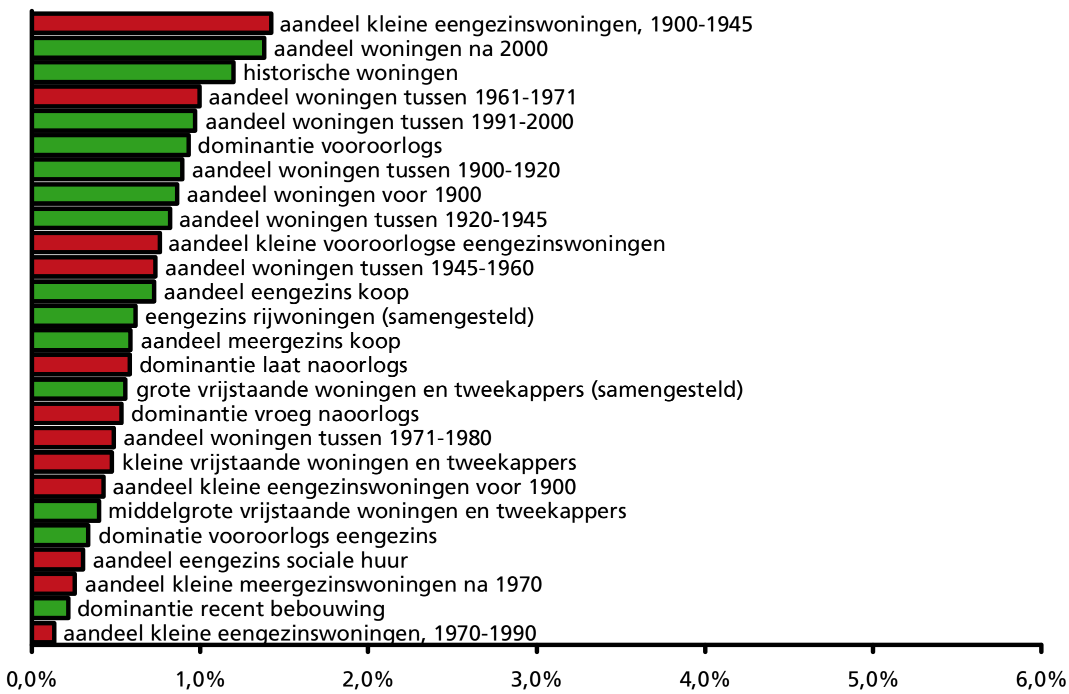
De dimensie Woningen bestaat uit de volgende indicatoren:

1. aandeel woningen voor 1900
2. aandeel woningen tussen 1900-1920
3. aandeel woningen tussen 1920-1945
4. aandeel woningen tussen 1945-1960
5. aandeel woningen tussen 1961-1971
6. aandeel woningen tussen 1971-1980
7. aandeel woningen tussen 1991-2000
8. aandeel woningen na 2000
9. historische woningen
10. dominantie vooroorlogs
11. dominantie vroeg naoorlogs
12. dominantie laat naoorlogs
13. dominantie recente bebouwing
14. aandeel eengezins rijwoningen
15. grote vrijstaande woningen en tweekappers
16. middelgrote vrijstaande woningen en tweekappers
17. kleine vrijstaande woningen en tweekappers
18. dominantie vooroorlogs eengezins
19. aandeel kleine eengezinswoningen voor 1900
20. aandeel kleine vooroorlogse eengezinswoningen
21. aandeel kleine eengezinswoningen 1900-1945
22. aandeel kleine eengezinswoningen 1970-1990

23. aandeel kleine meergezins woningen na 1970
24. aandeel eengezins sociale huur
25. aandeel eengezins koop
26. aandeel meergezins koop

Onderstaande grafiek laat zien hoe de verschillende indicatoren bijdragen aan de score op deze dimensie:

Figuur 3.1 Gewicht per indicator in de dimensie Woningen

* Groen draagt positief bij aan de score op de Leefbaarometer, rood draagt negatief bij aan de score op de Leefbaarometer. Omwille van de vergelijkbaarheid hebben alle figuren waarin het gewicht van een indicator wordt weergegeven dezelfde schaal – uitzondering hierop is de dimensie Veiligheid waar de schaal groter is (zie hoofdstuk 6)

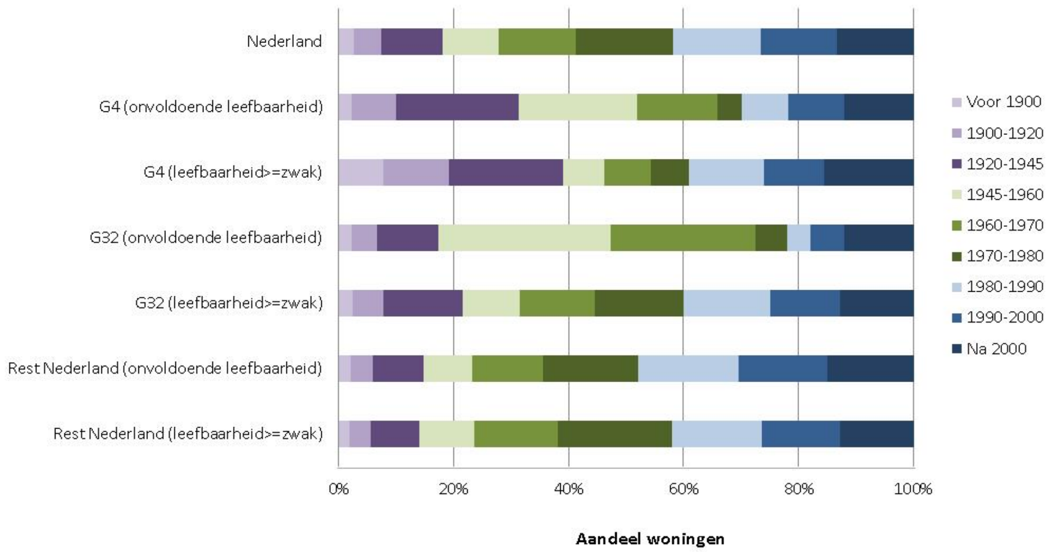
De woningvoorraad is een redelijk constant gegeven door de jaren heen. In verreweg de meeste 6-ppc-gebieden wordt er in een periode van twee jaar weinig gesloopt of nieuw gebouwd en verandert er dus niet of nauwelijks iets aan deze dimensie. In dit hoofdstuk gaan we daarom beperkt in op de ontwikkelingen in de woningvoorraad. We laten voornamelijk zien hoe de woningvoorraad in Nederland is opgebouwd en wat de samenhang met leefbaarheid is.

3.1 BOUWPERIODE

Een belangrijke categorie indicatoren is de bouwperiode van de woningvoorraad. In figuur 3.1 is te zien dat veel indicatoren iets met de bouwperiode te maken hebben. Het gaat bijvoorbeeld om kleine eengezinswoningen naar bouwperiode, maar daar komen we later op terug. In deze paragraaf richten we ons puur op de bouwperiode van de woningvoorraad, ongeacht het woningtype, woonoppervlak of eigendomsverhouding.

Figuur 3.2 laat zien dat circa twintig procent van de Nederlandse woningvoorraad vooroorlogs is, veertig procent is tussen 1945 en 1980 gebouwd en nog eens veertig procent na 1980. In de gebieden met een onvoldoende tot zeer onvoldoende leefbaarheid is de woningvoorraad over het algemeen wat ouder. In de mindere leefbaarheidsgebieden (zeer onvoldoende tot en met onvoldoende) in de G4 staan relatief meer vooroorlogse woningen dan in Nederland als geheel en zowel in de mindere leefbaarheidsgebieden in de G4 als de G32 staan er relatief veel woningen uit de periode 1945-1960. In de rest van het land is er weinig verschil in opbouw van de woningvoorraad naar bouwperiode als de mindere en de betere leefbaarheidsgebieden vergeleken worden.

Figuur 3.2 Woningvoorraad naar aandeel per bouwperiode 2014

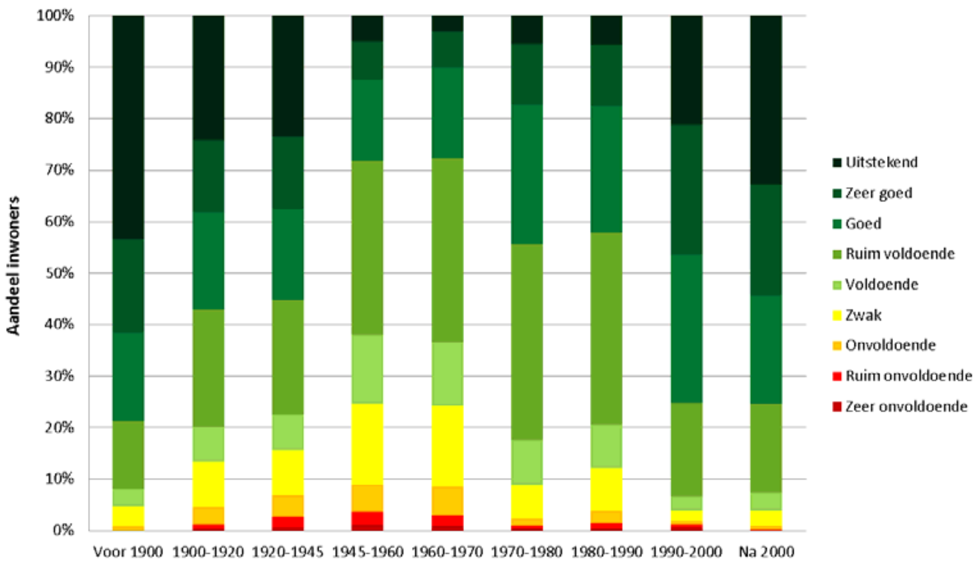

Hoe de bouwperiode precies van invloed is op de leefbaarheid wordt niet duidelijk uit de literatuur of eerder onderzoek. Mogelijk wordt de samenhang deels verklaard door de aantrekkelijkheid van een bepaalde bouwstijl in een periode. Maar het is ook waarschijnlijk dat een groot deel van de samenhang verklaard wordt door een indirecte invloed die van de bevolkingssamenstelling uitgaat. De woningen uit de periode direct na de oorlog zijn bijvoorbeeld vaak relatief goedkoop. En de meest kwetsbare bewoners hebben financieel

meestal weinig andere keuze dan de goedkoopste delen van de woningvoorraad. De kans dat deze groep allerlei sociaal-economische problematiek met zich meebrengt, is groter dan voor andere groepen, waardoor de Leefbaarometer in dit soort wijken de leefbaarheid gemiddeld als minder inschaalt. Dat betekent niet dat wijken gebouwd in de vroeg naoorlogse periode per definitie leefbaarheidsproblemen met zich meebrengen, daarvoor zullen ook indicatoren op - met name - de dimensies Bewoners en Veiligheid indicatief voor problemen moeten zijn.

Een deel van die sociaal-economische verschillen wordt in het model gevangen door de bevolkingsindicatoren, maar een deel daarvan (dat niet in landsdekkende registraties bekend is) komt mogelijk terug via kenmerken van de woningvoorraad. Het opleidingsniveau is bijvoorbeeld niet beschikbaar als betrouwbare registratie op het benodigde lage schaalniveau. Jonge hoogopgeleiden hebben vaak nog lagere startersinkomens waardoor ze niet terugkomen in andere sociaal-economische bevolkingsindicatoren die positief samenhangen met de leefbaarheid. Maar door het hoge opleidingsniveau is het wel een kansrijke groep waarvan een relatief grote aanwezigheid in de wijk vaak positief samenhangt met de leefbaarheid. Met andere woorden, de aanwezigheid van hoogopgeleiden in de wijk wordt via andere indicatoren gevangen. Veelal zullen dit andere bewonersindicatoren zijn, maar deels kan het ook via de woningindicatoren, omdat ze zich meer dan gemiddeld concentreren in wijken uit bepaalde bouwperiodes.

Figuur 3.3 Leefbaarheid naar (overheersende) bouwperiode 2014

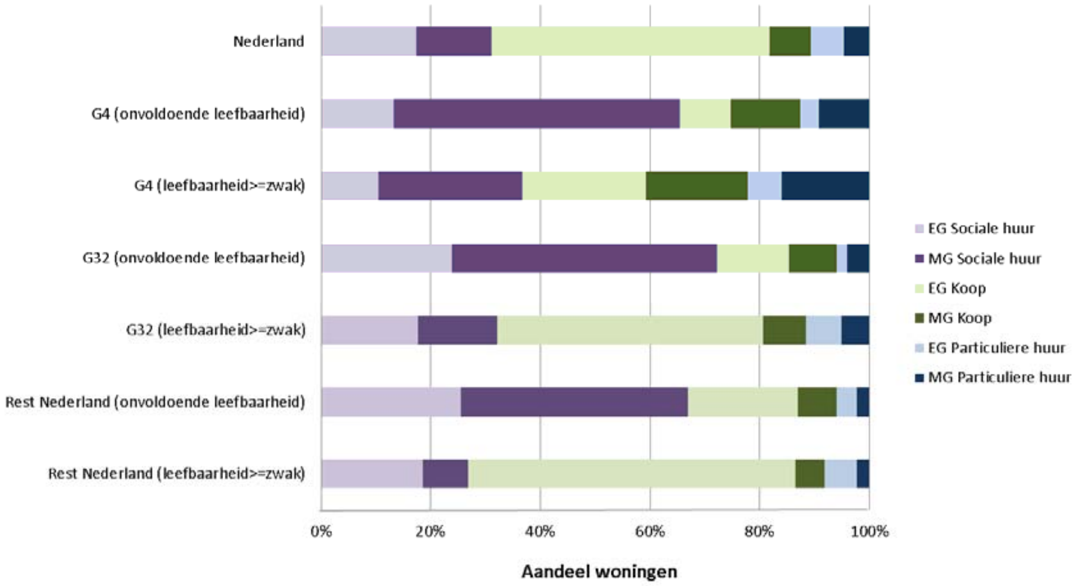
Figuur 3.3 laat zien dat de leefbaarheid in de bouwperiodes net voor en na de oorlog gemiddeld minder is dan in de andere bouwperiodes. Er zijn meer gebieden met een onvol-

doende of zwakke leefbaarheid en minder met een goede of uitstekende leefbaarheid. Historische en recente woningen zijn bijvoorbeeld populairder en van een hogere kwaliteit en daardoor duurder, met als gevolg dat de sociaal-economische situatie van de bewoners een stuk sterker is, aangezien deze groep de duurdere woningen over het algemeen beter kan betalen. Het aandeel gebieden met een zwakke of onvoldoende leefbaarheid is hier dan ook een stuk lager dan in de gebieden die rond de oorlog zijn gebouwd. Deze figuur laat ook goed zien dat het geen automatisme is dat wijken uit bepaalde bouwperiodes met leefbaarheidsproblemen te maken hebben. Bijvoorbeeld: de leefbaarheid is in de periode 1945-1960 gemiddeld wel het minst, maar nog altijd is de leefbaarheid in ruim zestig procent van deze gebieden minimaal 'ruim voldoende'.

3.2 EIGENDOMSSITUATIE

Nederland kent een omvangrijke sociale huursector. Ongeveer dertig procent van de woningvoorraad bestaat uit sociale huurwoningen. In gebieden met een onvoldoende tot zeer onvoldoende leefbaarheid ligt dit percentage ruim twee keer zo hoog (zie figuur 3.4). Vooral in de G4, maar ook in de G32, is het grootste deel daarvan een meergezinswoning. Ook de koopwoningen in de G4 zijn relatief – zeker in vergelijking met de landelijke verdeling – wat vaker een meergezinswoning. In de betere leefbaarheidsgebieden in de G32 en de meer landelijke gemeenten zijn de eengezins koopwoningen overheersend.

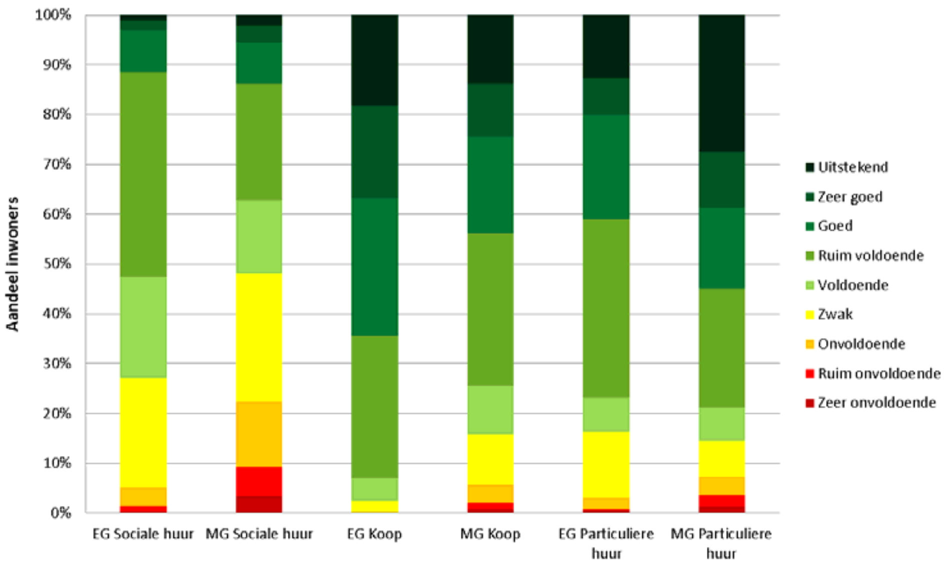
Figuur 3.4 Woningvoorraad naar eigendomssituatie 2014

Figuur 3.5 laat zien dat de helft van de gebieden met voornamelijk meergezins sociale huurwoningen te maken heeft met een zwakke of onvoldoende leefbaarheid. In de gebieden met voornamelijk eengezins koopwoningen is dat maar 2,5 procent. Desondanks is er vermoedelijk geen directe invloed tussen een hoog aandeel sociale huurwoningen en de mindere leefbaarheid. Ook hier geldt dat het meer om problematiek gaat die vaker voorkomt in buurten met veel sociale huurwoningen vanwege de goedkope voorraad. Dit wordt onderstreept door het feit dat het aandeel meergezins sociale huurwoningen geen significante samenhang heeft met de oordelen of de prijzen in de modellen die ten grondslag liggen aan de Leefbaarometer. Dat betekent dat – gecorrigeerd voor andere sociaal-economische en veiligheidskenmerken in de buurt – er geen directe invloed uit gaat van een sociale huurwoning op de leefbaarheid. De sterke samenhang wordt veroorzaakt door andere indicatoren. Met andere woorden: leefbaarheidsproblemen in gebieden met veel meergezins sociale huurwoningen worden veroorzaakt door bijvoorbeeld veiligheids- en sociaal-economische problematiek, niet puur en alleen omdat er veel sociale huurwoningen staan. In wijken met veel sociale huurwoningen, maar zonder veiligheids- en sociaal-economische problematiek zal de leefbaarheid daarom meestal prima zijn.

De aandelen eengezins en meergezins koopwoningen hangen in de modellen overigens wel (positief) significant samen met de leefbaarheidsoordelen. Mogelijk heeft dat ermee te maken dat koopwoningen door de bewoners over het algemeen beter onderhouden worden dan huurwoningen, wat een positieve uitstraling heeft op de buurt.

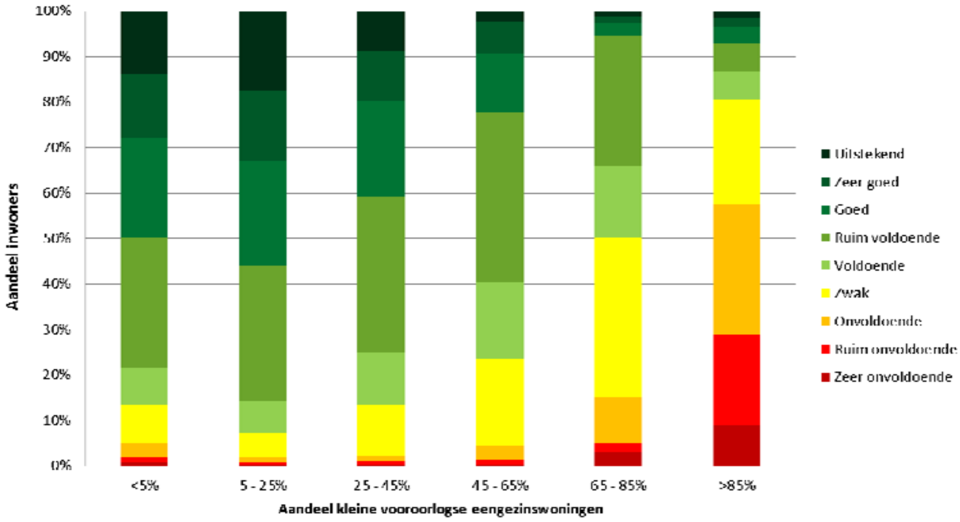
Figuur 3.5 Leefbaarheid naar eigendomssituatie en woningtype 2014

3.3 KLEINE EN LUXE EENGEZINSWONINGEN

Door de komst van de BAG waren we in staat de woningvoorraad niet alleen naar bouwperiode en eigendomsverhouding te typeren, maar ook specifieke segmenten te identificeren. Zo hebben we gekeken naar het aandeel kleine eengezinswoningen per bouwperiode. Over het algemeen is de leefbaarheid in buurten met veel eengezinswoningen beter, zeker als het om koopwoningen gaat. Maar in dit soort buurten zijn er ook kwetsbare segmenten. Kleine eengezinswoningen uit de minder gewilde bouwperiodes en in de meer stedelijke gebieden zijn vaak wat minder aantrekkelijk. Het blijkt dat in buurten met veel kleine vooroorlogse of jaren 70-80 eengezinswoningen[14] de leefbaarheid minder is dan in buurten uit dezelfde bouwperiode met grotere woningen.

Figuur 3.6 Leefbaarheid naar aandeel kleine (<80m²) vooroorlogse eengezinswoningen 2014

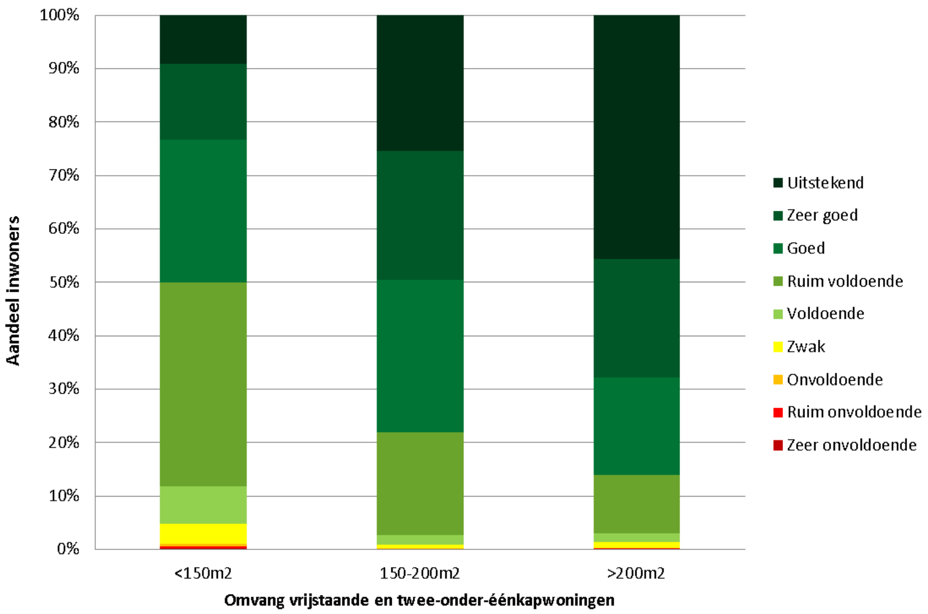
Figuur 3.6 laat zien dat in gebieden met meer dan 65 procent kleine vooroorlogse eengezinswoningen een groot deel van de bewoners met een zwakke of onvoldoende leefbaarheid te maken heeft. Hierbij moet wel rekening gehouden worden met het feit dat het om weinig en meestal kleine gebieden gaat. Slechts vijftigduizend Nederlanders wonen in een gebied met zo'n omvangrijk aandeel kleine vooroorlogse eengezinswoningen. Deze gebieden liggen vooral in steden als Amsterdam, Haarlem, Dordrecht, Deventer et cetera. Over het algemeen is de leefbaarheid in buurten met een groot aandeel vooroorlogse eengezinswoningen (met wat grotere woningen dus) prima, mede omdat dit soort buurten vaak zeer gewild zijn. De stukken waar voornamelijk kleine woningen staan, zijn juist minder aantrekkelijk en daar staat de leefbaarheid dan ook geregeld onder druk.

[14] In het oordelenmodel gaat het om woningen kleiner dan 80 m², in het gedragsmodel om woningen kleiner dan 100m².

VRIJSTAANDE EN TWEE-ONDER-ÉÉNKAPWONINGEN

We konden niet alleen kleine woningen identificeren, maar ook meer diversiteit in de vrijstaande en twee-onder-één-kapwoningen aanbrengen. Gebieden waar veel van dit soort, vaak luxere woningen staan, zijn vaak de gebieden met de beste leefbaarheid. Maar niet alle vrijstaande en twee-onder-één-kapwoningen zijn even gewild. Er zijn ook vrijstaande of twee-onder-één-kapwoningen die relatief klein – en daardoor minder aantrekkelijk – zijn. Dat betekent niet dat er in veel van dit soort gebieden leefbaarheidsproblematiek is. Het overgrote deel van die gebieden scoort nog altijd minstens 'ruim voldoende' (figuur 3.7). In gebieden waar voornamelijk grote luxe woningen staan, is de leefbaarheid over het algemeen echter beter en bijna overal minstens 'goed'. Het scherper definiëren van de verschillende segmenten in de luxe woningen zorgt in dit geval voor meer onderscheid in de leefbaarheid van de betere gebieden.

Figuur 3.7 Leefbaarheid in gebieden met veel vrijstaande en twee-onder-één-kapwoningen (naar woningomvang) 2014

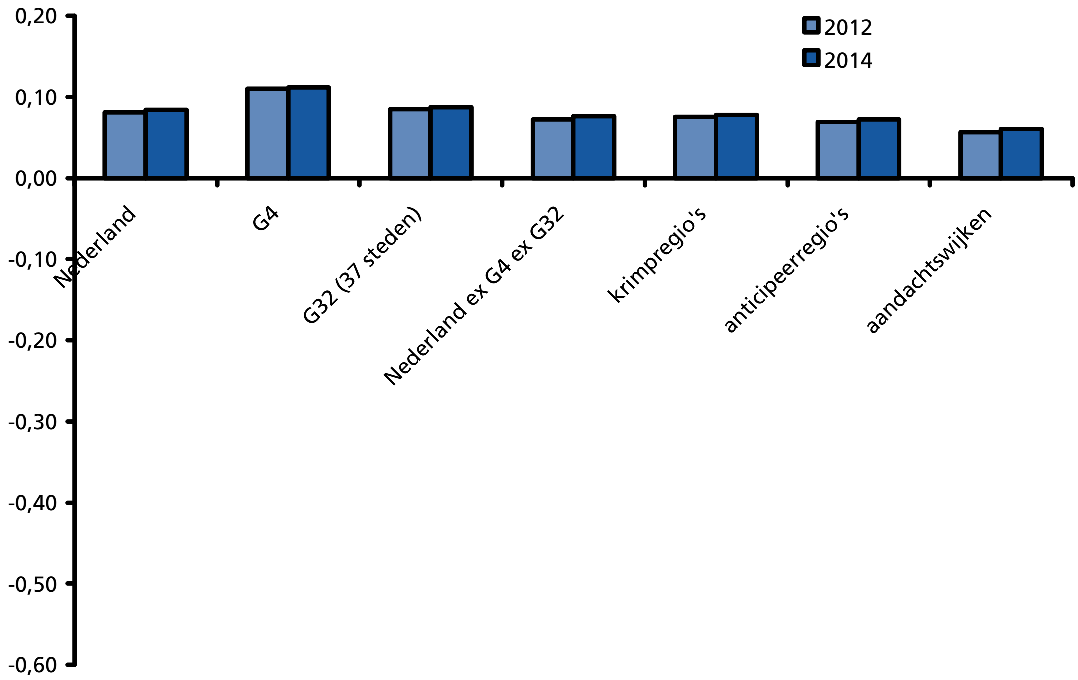

3.4 ONTWIKKELINGEN

Lokaal kunnen er door sloop, nieuwbouw of verkoop van huurwoningen behoorlijke veranderingen op de dimensie Woningen optreden. Maar in de meeste gebieden verandert in een periode van twee jaar niet of nauwelijks iets aan de woningvoorraad. Daardoor is de gemiddelde score in Nederland tussen 2012 en 2014 niet veel gewijzigd. Er is sprake van een heel kleine gemiddelde verbetering in de verschillende gebiedstypen (figuur 3.8). Dat is ook niet zo verwonderlijk, aangezien de groepen woningen die negatief samenhangen met

leefbaarheid slechts beperkt worden bijgebouwd. Woningen gebouwd na 2000 hebben sowieso een positieve samenhang met de leefbaarheid (figuur 3.1), sloop vindt vooral plaats in gebieden met bouwperiodes die negatief samenhangen met de leefbaarheid en een deel van de sociale huurwoningen wordt verkocht. Aangezien het aandeel koopwoningen positief samenhangt met de leefbaarheid verbetert daardoor de leefbaarheid.

Figuur 3.8 Bijdrage van de dimensie Woningen aan de score op de Leefbaarometer, 2012-2014

Omwille van de vergelijkbaarheid heeft deze figuur dezelfde schaal op de as als vergelijkbare figuren in andere hoofdstukken

De indicator die het meest aan de positieve ontwikkeling heeft bijgedragen, is het aandeel meergezins koopwoningen. Dit aandeel hangt positief samen met de leefbaarheid. Door bijvoorbeeld verkoop van huurwoningen of nieuwbouw voor welgestelde ouderen kunnen meer bewoners met een betere sociaal-economische positie de wijk in komen, met positieve leefbaarheidseffecten tot gevolg. In 2012 was het aandeel meergezins koopwoningen in Nederland nog 6,9 procent. Tussen 2012 en 2014 is dit aandeel met een half procentpunt gestegen.

4 BEWONERS

In de dimensie Bewoners is in de Leefbaarometer 2.0 een aantal belangrijke veranderingen ten opzichte van de oude Leefbaarometer opgetreden. Dat komt in eerste instantie omdat afscheid is genomen van een belangrijke bron uit de oude Leefbaarometer: het Bisnode-bestand.[15] In plaats daarvan is gebruikgemaakt van de microdata van het CBS. Dat betekent dat meer en betrouwbaardere informatie over de (etnische) samenstelling van de bevolking en de huishoudenssamenstelling kon worden opgenomen. Ook kon het aantal niet-werkende werkzoekenden van het UWV niet meer worden gebruikt voor de Leefbaarometer. In plaats daarvan is voor de sociaal-economische samenstelling van de bevolking gebruikgemaakt van de microbestanden van het CBS. En tot slot was het de wens van gebruikers van de Leefbaarometer om in de nieuwe Leefbaarometer meer rekening te houden met krimp en vergrijzing. Daarom zijn behalve standindicatoren ook ontwikkelingsindicatoren in de nieuwe Leefbaarometer opgenomen.

De dimensie Bewoners bestaat uit de volgende zestien indicatoren:

1. aandeel westerse allochtonen
2. aandeel mensen van Midden- en Oost-Europese herkomst
3. aandeel niet-westerse allochtonen[16]
4. aandeel mensen van Marokkaanse afkomst
5. aandeel mensen van Surinaamse afkomst
6. aandeel mensen van Turkse afkomst
7. aandeel overige niet-westerse allochtonen
8. aandeel eenoudergezinnen
9. aandeel gezinnen met kinderen
10. aandeel gezinnen zonder kinderen
11. aandeel arbeidsongeschikten
12. aandeel bijstandsgerechtigden
13. aandeel ouderen (mensen van 65 jaar en ouder)
14. ontwikkeling huishoudens
15. ontwikkeling 15-24 jarigen
16. mutatiegraad

---

[15] Zie voor een uitgebreide beschrijving van de aanpassingen in brongebruik: Leefbaarometer 2.0: Instrumentontwikkeling (Atlas voor gemeenten/RIGO, Utrecht/Amsterdam).

[16] In het ene model dat ten grondslag ligt aan de Leefbaarometer zit de totale groep niet-westerse allochtonen, en in het andere model zitten verschillende indicatoren naar land van herkomst, plus de groep 'overige niet-westerse allochtonen'. Vandaar dat beide indicatoren, ook in figuur 4.1, apart worden benoemd.

Figuur 4.1 laat zien hoe de verschillende indicatoren bijdragen aan de score op deze dimensie. Binnen de dimensie Bewoners heeft het aandeel mensen van Midden- en Oost-Europese herkomst (Moe-landers) het zwaarste gewicht, maar in de Leefbaarometer als geheel zijn er verschillende indicatoren in andere dimensies (zoals bijvoorbeeld overlast in de dimensie Veiligheid en de woningdichtheid in de dimensie Fysieke omgeving) die zwaarder wegen. Daarnaast blijkt dat ook het aandeel mensen van Surinaamse en Marokkaanse afkomst een relatief groot gewicht heeft, net als het aandeel eenoudergezinnen. Dat wil overigens niet zeggen dat deze mensen leefbaarheidsproblemen in de buurt veroorzaken, het wil alleen zeggen dat de ervaren leefbaarheid en waardering in gebieden waar veel niet-westerse allochtonen wonen over het algemeen lager is.

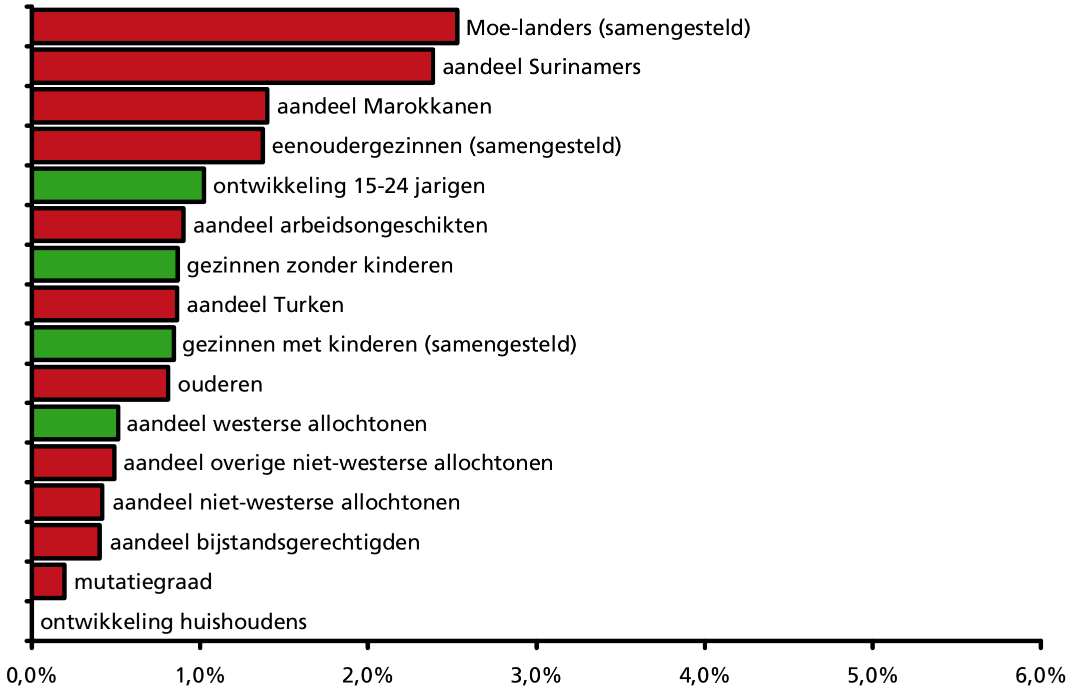
Dat kan enerzijds het gevolg zijn van bepaalde voorkeuren die een doorsnee inwoner van Nederland heeft voor het wonen in een omgeving met een bepaalde bevolking waardoor de leefbaarheid in twee op andere factoren vergelijkbare buurten anders is. Bijvoorbeeld door een voorkeur voor het wonen bij elkaar ('soort zoekt soort'). Deze voorkeur kan leiden tot verschillen in ervaren leefbaarheid voor identieke buurten met verschillen in bevolkingssamenstelling.

Het kan anderzijds ook het gevolg zijn van een zogenaamd selectie-effect: niet-westerse allochtonen en Midden- en Oost-Europeanen die bovengemiddeld vaak in buurten met een lagere ervaren leefbaarheid wonen. Het is de vraag waarom dat zo is: het kan komen door een combinatie van beschikbare financiële middelen en de locatie van relatief goedkope woningen. Maar ook door factoren waar geen indicatoren voor beschikbaar zijn – waardoor de indicatoren voor bevolkingssamenstelling een zogenaamde proxy vormen. In dat geval hangt bijvoorbeeld de aanwezigheid van het aandeel inwoners uit Midden- en Oost-Europa samen met een factor die de ervaren leefbaarheid beïnvloedt, maar waarvoor geen gegevens beschikbaar waren en die dus niet in Leefbaarometer aanwezig is. De indicator aandeel inwoners uit Midden- en Oost-Europa kan in dat geval dan (deels) het gewicht van deze factor waarvoor geen data beschikbaar is krijgen.

Dit betekent met andere woorden dat er weliswaar een samenhang is tussen de waardering en de ervaren leefbaarheid van buurten en de bevolkingssamenstelling, maar niet dat de bevolkingssamenstelling daar automatisch de oorzaak van is. Het rapport waarin de ontwikkeling van Leefbaarometer 2.0 wordt beschreven gaat daar uitgebreid op in.[17]

[17] K. Leidelmeijer, G. Marlet, R. Ponds, R. Schulenberg, C. van Woerkens, 2015: Leefbaarometer 2.0: Instrumentontwikkeling (Atlas voor gemeenten/RIGO, Utrecht/Amsterdam).

Figuur 4.1 Gewicht per indicator in de dimensie Bewoners

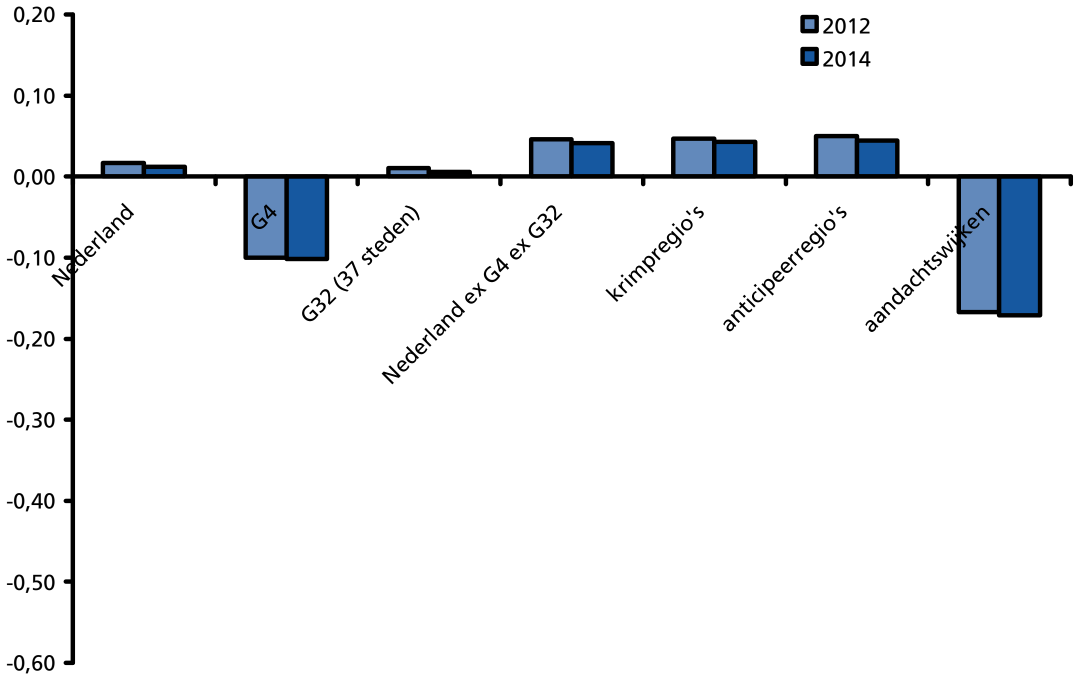

* Groen draagt positief bij aan de score op de Leefbaarometer, rood draagt negatief bij aan de score op de Leefbaarometer. Omwille van de vergelijkbaarheid hebben alle figuren waarin het gewicht van een indicator wordt weergegeven dezelfde schaal – uitzondering hierop is de dimensie Veiligheid waar de schaal groter is (zie hoofdstuk 6)

Van de indicatoren die zijn opgenomen om beter rekening te kunnen houden met krimpgerelateerde problematiek, blijkt de indicator voor ontgroening (de afname van het aandeel 15-24-jarigen) een relatief groot gewicht te hebben, terwijl de totale ontwikkeling van het aantal huishoudens en de mutatiegraad juist een relatief klein gewicht hebben in de dimensie Bewoners. De ontwikkeling van het aantal 15-24-jarigen heeft in de grafiek een groen staafje, hetgeen wil zeggen dat een toename van het aandeel jonge mensen onder de bevolking een positief effect heeft op de score op de Leefbaarometer, en een afname (ontgroening) een negatief effect. Daar staat tegenover dat vergrijzing, een toename van het aandeel ouderen (alle mensen van 65 jaar en ouder) onder de bevolking negatief bijdraagt aan de score op de Leefbaarometer; het staafje in figuur 4.1 is rood.

Figuur 4.2 laat zien hoe de score op de dimensie Bewoners zich tussen 2012 en 2014 heeft ontwikkeld; in Nederland, de G4, de G32, de steden excl. de G32, de krimpregio's, de anticipeerregio's en de veertig aandachtswijken. Daaruit blijkt allereerst dat de dimensie Bewoners met name doorwerkt in de Leefbaarometerscore van de aandachtswijken en de vier grote steden. De bijdrage van de dimensie Bewoners aan de ontwikkeling van de score op de Leefbaarometer is positief in de krimp- en anticipeerregio's, hetgeen met name met ontgroening te maken heeft.

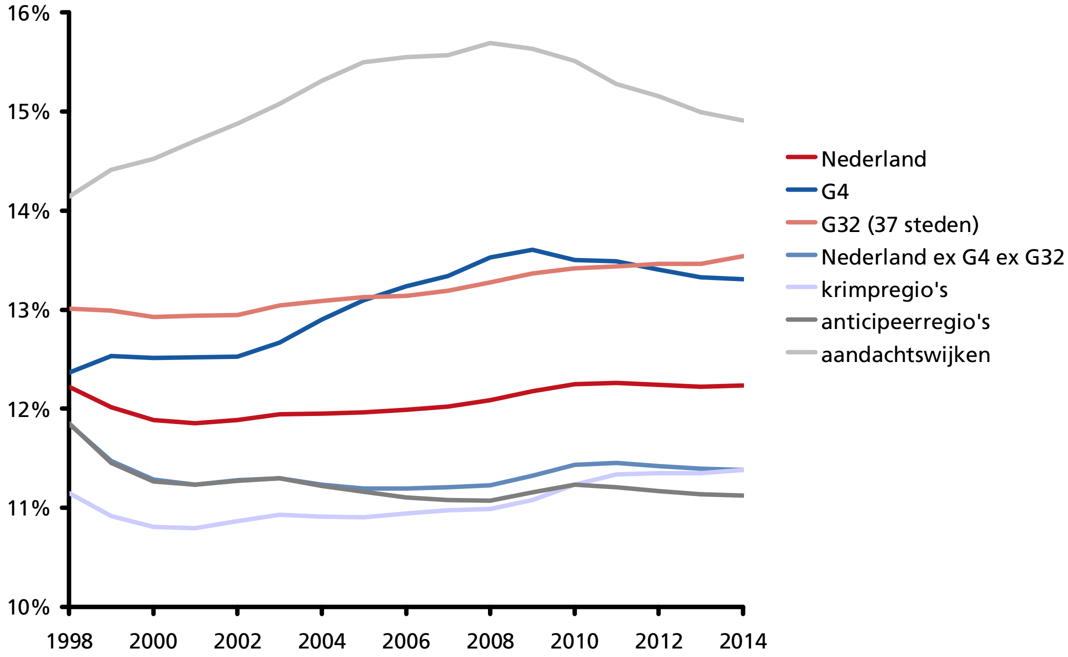
Figuur 4.2 Bijdrage van de dimensie Bevolking aan de score op de Leefbaarometer, 2012-2014

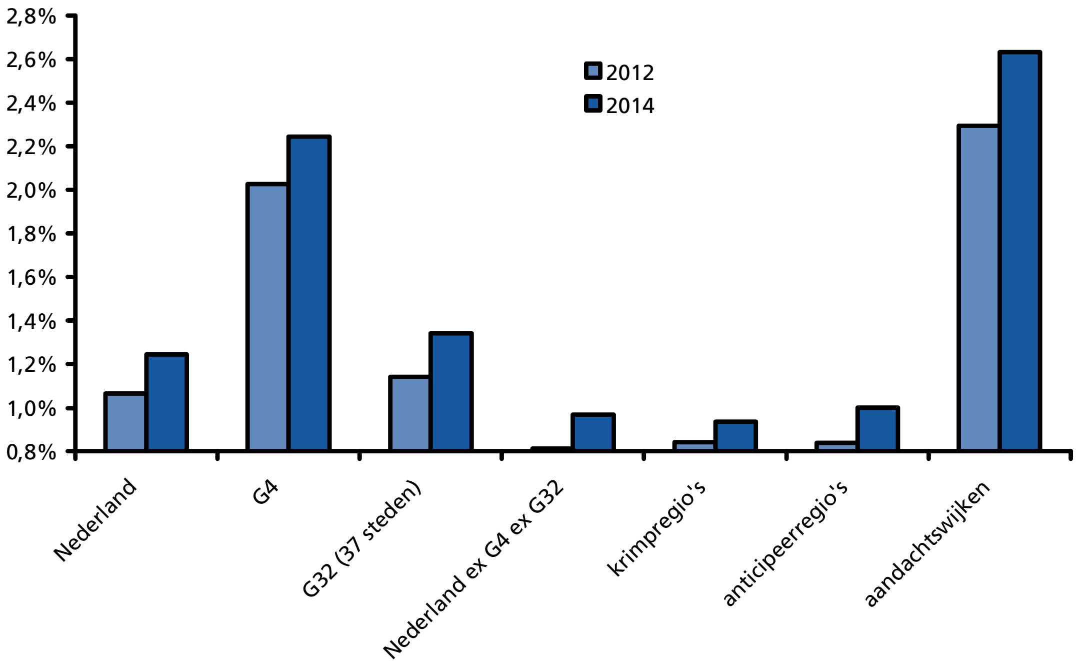
Omwille van de vergelijkbaarheid heeft deze figuur dezelfde schaal op de as als vergelijkbare figuren in andere hoofdstukken

De relatieve verslechtering van de score op de dimensie Bewoners in de aandachtswijken heeft vooral te maken met ontgroening, een afname van het aandeel 15-24-jarigen onder de bevolking (figuur 4.3). Ook de toename van het aandeel mensen van Midden- en Oost-Europese afkomst speelt hier een rol (figuur 4.4). De relatieve verslechtering van de score op de dimensie Bewoners voor de krimp- en anticipeerregio's heeft vooral te maken met een toename van het aandeel 65-plussers onder de bevolking (figuur 4.5).

Figuur 4.3 De ontwikkeling van het aandeel 15-24-jarigen, 1998-2014

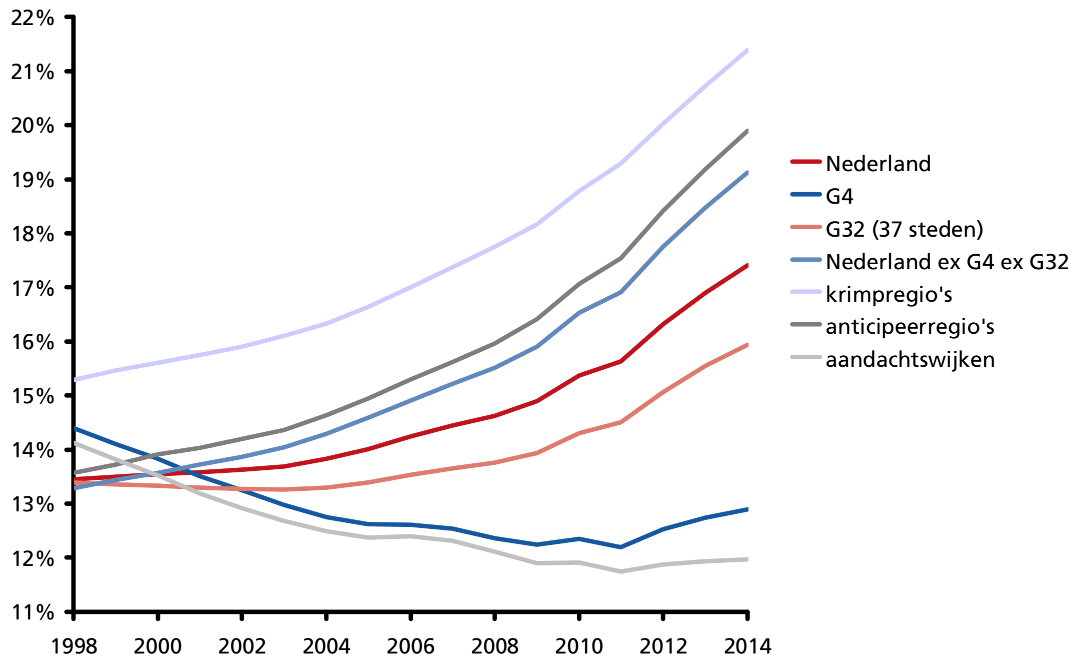
Figuur 4.4 De ontwikkeling van het aandeel mensen van Midden- en Oost-Europese afkomst, 2012-2014[18]

---

[18] Eerdere jaren niet beschikbaar.

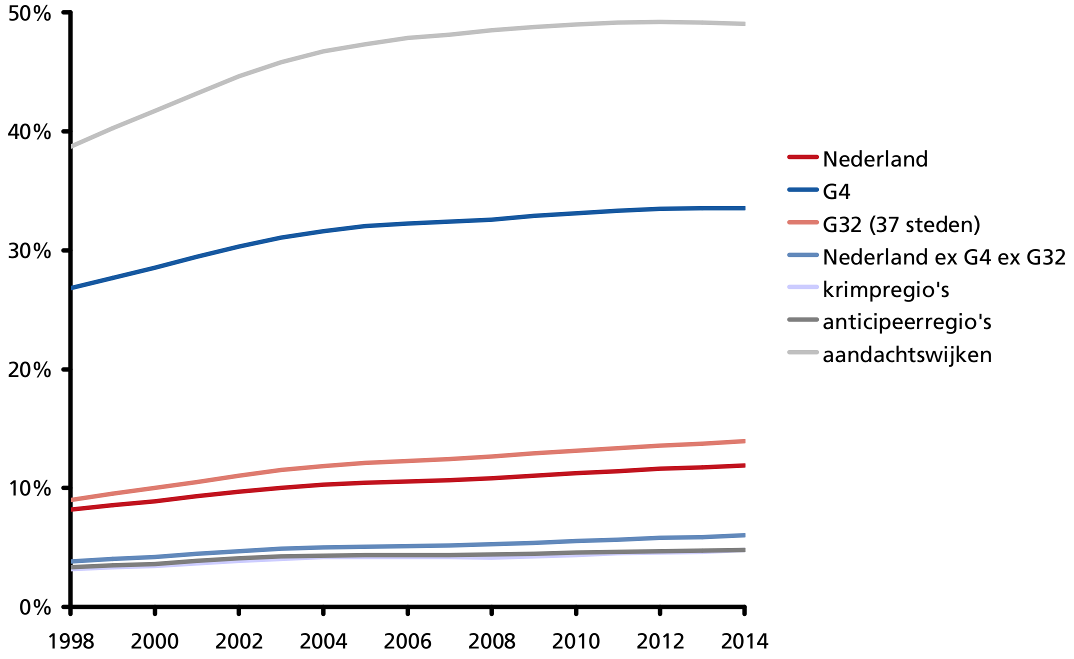
Figuur 4.5 De ontwikkeling van het aandeel 65-plussers, 1998-2014

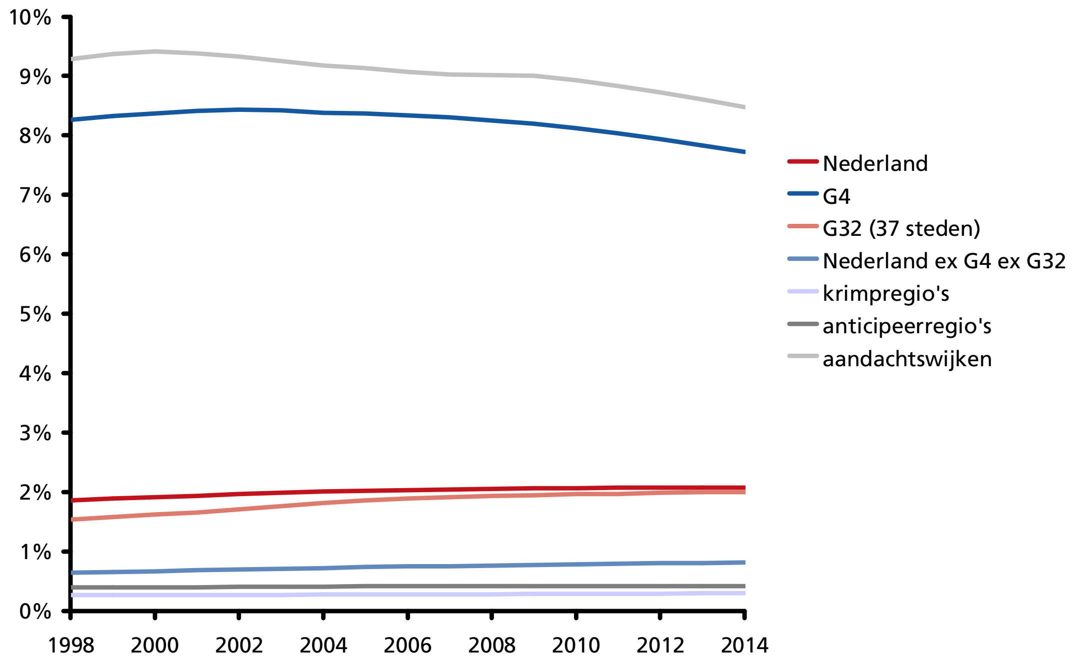
Wat verder opvalt is dat de toename van het aandeel niet-westerse allochtonen onder de bevolking in de vier grote steden en de aandachtswijken de laatste jaren afvlakt (figuur 4.6). De vraag is – gezien de recente ontwikkelingen – natuurlijk wel hoe dat aandeel zich de komende tijd gaat ontwikkelen. Het aandeel mensen van Surinaamse afkomst onder de bevolking neemt in de vier grote steden en de aandachtswijken sinds 2000 opvallend af (figuur 4.7), hetgeen te maken zal hebben met de opeenvolging van generaties (vanaf de derde generatie worden mensen van allochtone afkomst in de CBS-statistieken tot de autochtonen gerekend). Het aandeel mensen van Marokkaanse afkomst onder de bevolking neemt nog wel toe, maar ook hier is sinds 2008 sprake van een afvlakking van die toename (figuur 4.8).

Het aandeel eenoudergezinnen onder de bevolking neemt sinds het jaar 2000 in heel Nederland gestaag toe. Aanvankelijk (tot 2004) vond die toename vooral plaats in de vier grote steden en in de aandachtswijken. Sinds 2004 is daar echter een kentering in gekomen, en neemt het aandeel eenoudergezinnen onder de bevolking in de vier grote steden af, terwijl dat aandeel elders in Nederland blijft toenemen (figuur 4.9). Daar staat een forse afname van het aandeel gezinnen met kinderen onder de bevolking tegenover (figuur 4.10). Vooral in de krimpregio's is die afname de laatste jaren opvallend groot geweest. Aan de grote steden – traditioneel niet de plek voor gezinnen met kinderen – gaat die trend voorbij. Daar neemt het aandeel gezinnen met kinderen onder de bevolking de laatste jaren juist toe, hetgeen een positieve uitwerking heeft op de score op de Leefbaarometer.

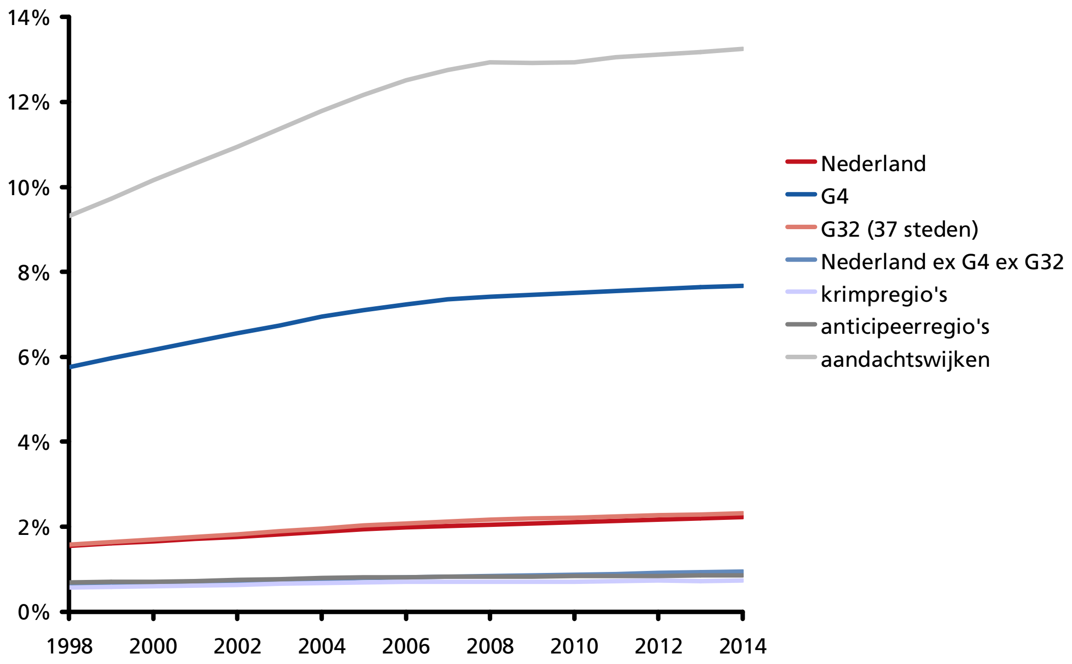
Figuur 4.6 De ontwikkeling van het aandeel niet-westerse allochtonen, 1998-2014

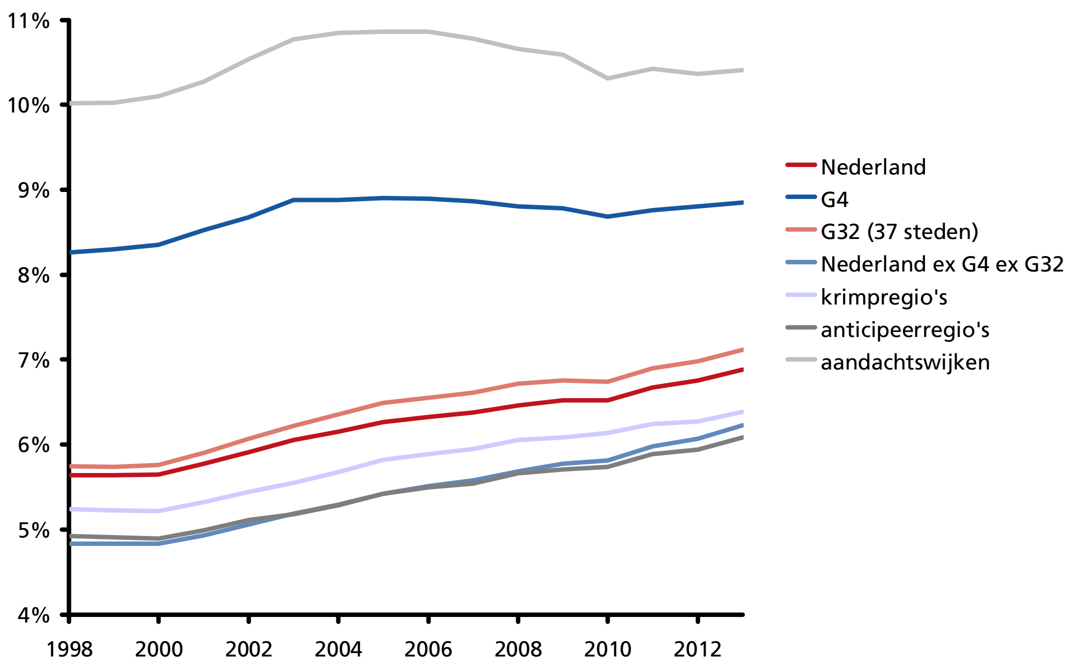
Figuur 4.7 De ontwikkeling van het aandeel mensen van Surinaamse afkomst, 1998-2014

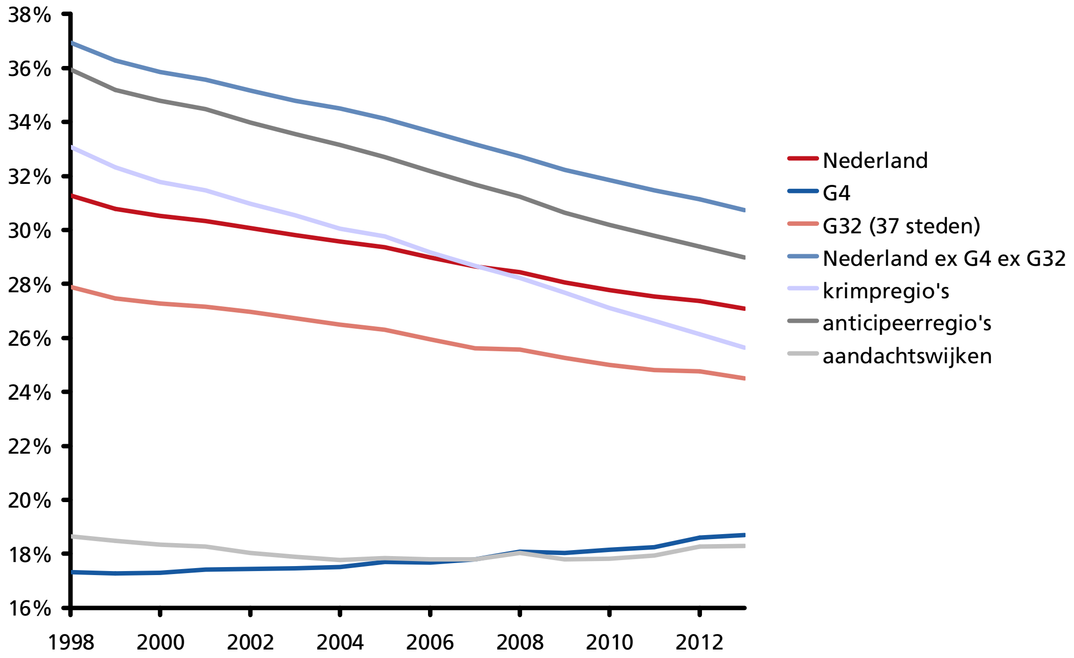
Figuur 4.8 De ontwikkeling van het aandeel mensen van Marokkaanse afkomst, 1998-2014

Figuur 4.9 De ontwikkeling van het aandeel eenoudergezinnen, 1998-2014

Figuur 4.10 De ontwikkeling van het aandeel gezinnen met kinderen, 1998-2014

5 VOORZIENINGEN

In de dimensie Voorzieningen zijn 23 indicatoren opgenomen die het voorzieningenniveau van verschillende kanten belichten. Zowel nabijheid van infrastructuur als van winkels, horeca, cultuur als van zorgvoorzieningen (huisarts en ziekenhuis) zijn vertegenwoordigd. Ten opzichte van de Leefbaarometer 1.0 is deze dimensie in de Leefbaarometer 2.0 beter aanwezig. Doordat tijdens de ontwikkeling van de Leefbaarometer 1.0 in de toentertijd beschikbare databestanden niet of nauwelijks bekend was hoe het met de verschillende relevante voorzieningen gesteld was op het benodigde lage schaalniveau, konden deze dus niet mee worden genomen in de berekeningen. Hierdoor had de dimensie Voorzieningen maar een marginaal aandeel (van een paar procent) bij de totstandkoming van de leefbaarheidsscores. Door de komst van met name de zogenaamde nabijheidsstatistieken van het CBS konden we dat bij de Leefbaarometer 2.0 een stuk beter doen. De 23 indicatoren bepalen voor ongeveer een kwart de leefbaarheidsscore.

De volgende indicatoren maken deel uit van deze dimensie. Op het eerste oog lijkt er een aantal ‘dubbelingen’ in te zitten: bijvoorbeeld het aantal restaurants en de samengestelde index horeca en winkels. Dat komt omdat de Leefbaarometer in feite uit twee modellen bestaat: in het ene model zitten de restaurants, in het andere zit de samengestelde index.

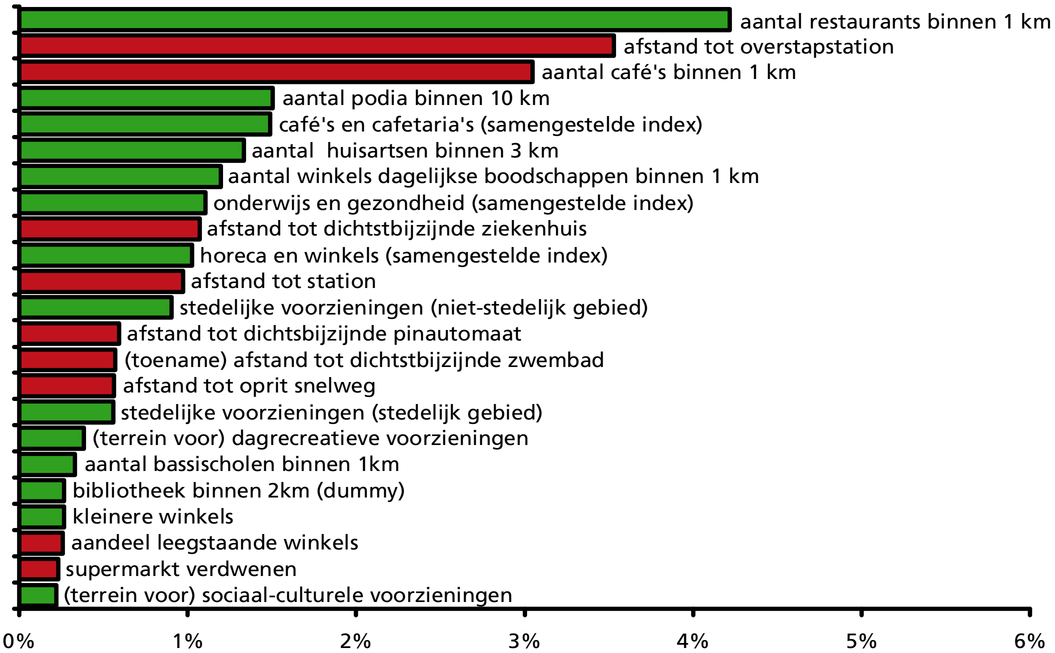
De dimensie Voorzieningen bestaat uit de volgende indicatoren:

1. afstand tot station
2. afstand tot overstapstation
3. afstand tot oprit snelweg
4. aantal huisartsen binnen 3 km
5. afstand tot dichtstbijzijnde ziekenhuis
6. aantal basisscholen binnen 1 km
7. onderwijs en gezondheid (samengestelde index)
8. aantal cafés binnen 1 km
9. cafés en cafetaria's (samengestelde index)
10. aantal restaurants binnen 1 km
11. aantal winkels dagelijkse boodschappen binnen 1 km
12. horeca en winkels (samengestelde index)
13. kleinere winkels
14. afstand tot dichtstbijzijnde pinautomaat
15. bibliotheek binnen 2 km (dummy)
16. aantal podia binnen 10 km
17. (terrein voor) sociaal-culturele voorzieningen
18. (terrein voor) dagrecreatieve voorzieningen

19. stedelijke voorzieningen (niet-stedelijk gebied)
20. stedelijke voorzieningen (stedelijk gebied)
21. aandeel leegstaande winkels
22. (toename) afstand tot dichtstbijzijnde zwembad
23. supermarkt verdwenen

Figuur 5.1 laat zien hoe de verschillende indicatoren bijdragen aan de score op deze dimensie. Dan vallen drie indicatoren op die een relatief grote bijdrage hebben: het aantal restaurants binnen één kilometer, de afstand tot een overstapstation en het aantal cafés binnen één kilometer. Deze drie indicatoren bleken in het bijzonder verklarend te zijn voor prijsverschillen tussen gebieden. In de (centrum)gebieden met veel restaurants bleken de prijzen – gecontroleerd voor allerlei andere indicatoren – beduidend hoger te zijn dan in de gebieden waar die voorzieningen minder aanwezig waren. In het oordelenmodel werkten dezelfde indicatoren ook door en in dezelfde richting, maar wel minder zwaar.

Figuur 5.1 Gewicht per indicator in de dimensie Voorzieningen

*Definitie van overstapstation volgens CBS: Treinstations van grote omvang of met belangrijke overstapmogelijkheden. Groen draagt positief bij aan de score op de Leefbaarometer, rood draagt negatief bij aan de score op de Leefbaarometer. Omwille van de vergelijkbaarheid hebben alle figuren waarin het gewicht van een indicator wordt weergegeven dezelfde schaal – uitzondering hierop is de dimensie Veiligheid waar de schaal groter is (zie hoofdstuk 6)

Dat het aantal restaurants binnen één kilometer een belangrijke plek inneemt op deze dimensie, betekent niet dat die restaurants zelf verantwoordelijk zijn voor de betere leefbaarheid. Op zichzelf lijkt dat ook niet erg waarschijnlijk. Wat wel aannemelijk is, is dat de

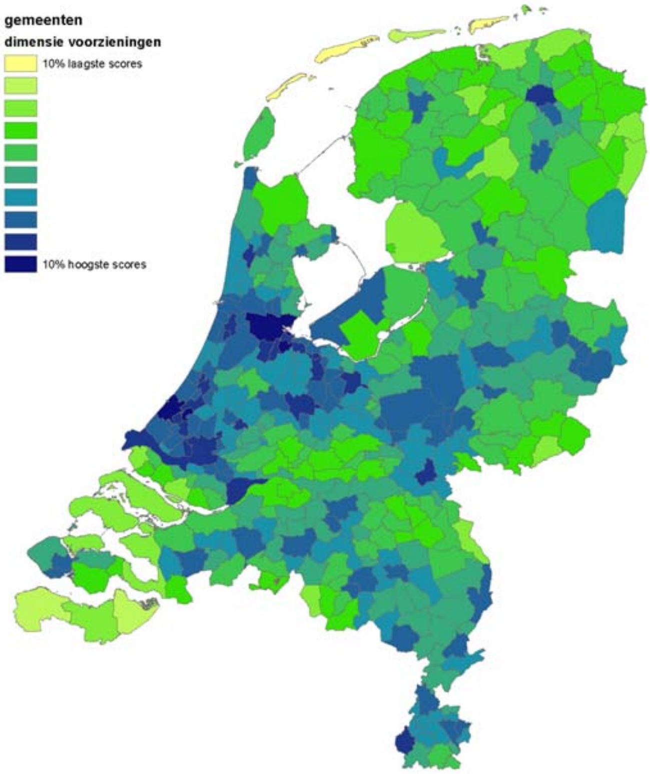
aanwezigheid van veel restaurants in een gebied indicatief is voor een zekere aantrekkelijkheid van die plek. Het betekent immers dat er voldoende mensen willen en kunnen komen en dat die mensen geld willen besteden. Dat op dergelijke plekken ook nogal eens situaties van overlast en criminaliteit ontstaan, staat hier los van. Daar wordt immers al rekening mee gehouden in de dimensie Veiligheid.

Indicatoren die de verschraling van het voorzieningenniveau adresseren, zoals winkelleegstand en het verdwijnen van een supermarkt, bleken slechts een bescheiden maar wel significante bijdrage te leveren aan de verklaring van verschillen in leefbaarheid. Het is mogelijk dat dit vooral komt omdat die situaties zich nog slechts in beperkte mate voordoen.

5.1 VERSCHILLEN IN VOORZIENINGENNIVEAUS

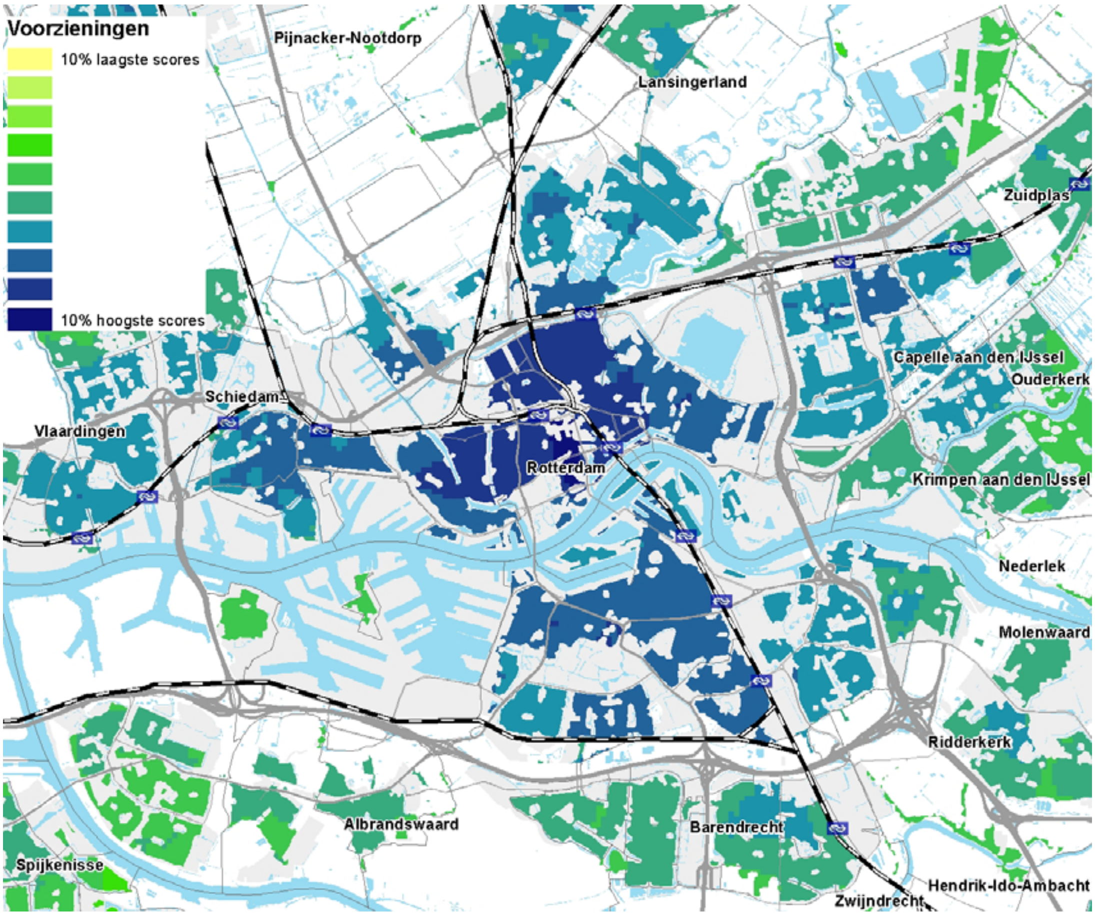
In figuur 5.2 wordt getoond hoe de verschillen op deze dimensie over het land zijn verdeeld. In de figuur zijn goed de stedelijke agglomeraties te herkennen waar het voorzieningenniveau hoog is. Opvallend is de lage score van de Waddeneilanden. Dat komt in het bijzonder door de grote afstand ten opzichte van infrastructuur en de meer stedelijke voorzieningen. Andere gebieden met lage scores zijn te vinden in het noorden van het land (buiten de steden Groningen, Assen, Emmen, Meppel en Leeuwarden), de Achterhoek, de Betuwe, Zeeland (met uitzondering van Vlissingen en Middelburg) en Oost Noord-Brabant.

Figuur 5.2 Verschillen op de dimensie Voorzieningen tussen gemeenten 2014

Hoewel de grote steden gemiddeld een hoog voorzieningenniveau hebben, zijn er ook binnen de steden relevante verschillen. Dat wordt voor Rotterdam geïllustreerd in figuur 5.3. De score op de dimensie Voorzieningen is – ook vergeleken met geheel Nederland – het hoogst in het centrum van Rotterdam. Maar verder richting de randen van de stad – en de omliggende gemeenten – neemt ook in Rotterdam het voorzieningenniveau af. In Hoogvliet in het zuidwesten van de stad ligt bijvoorbeeld het voorzieningenniveau onder het landelijk gemiddelde.

Figuur 5.3 Verschillen op de dimensie Voorzieningen tussen grids van 100 meter, binnen Rotterdam en omgeving 2014

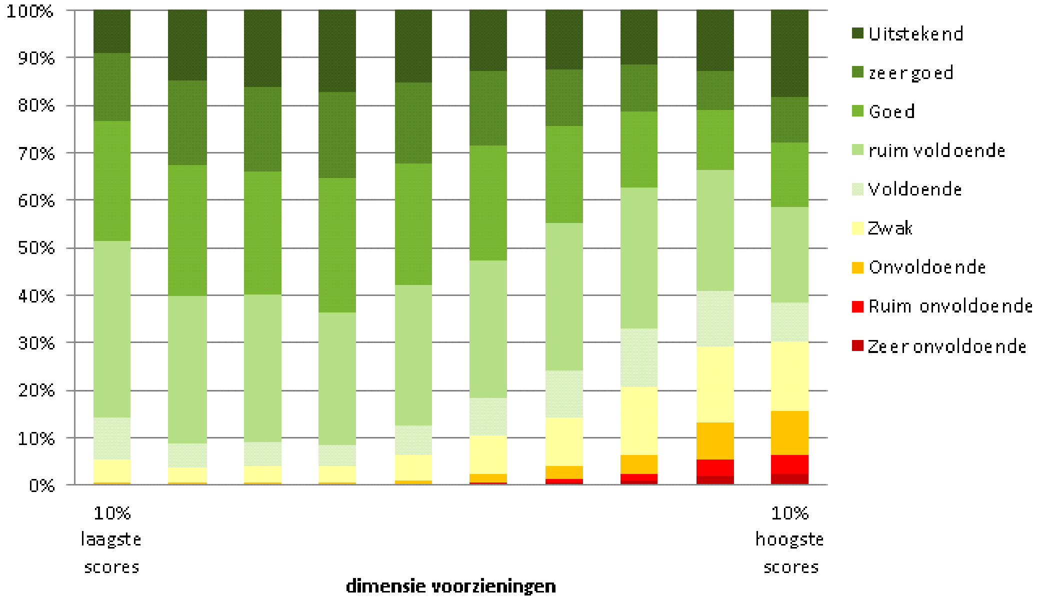
5.2 VOORZIENINGEN EN LEEFBAARHEID

Doordat het voorzieningenniveau het hoogst is in de grote steden en die steden op andere manieren vaak te maken hebben met problemen rond leefbaarheid, is er geen eenvoudige lineaire relatie tussen de score op de dimensie Voorzieningen en de score op de Leefbaarometer. De gebieden met de hoogste voorzieningenniveaus hebben vaker te maken met leefbaarheidsproblemen dan de gebieden met de laagste voorzieningenniveaus (figuur 5.4). Maar tegelijkertijd is het ook zo dat in de gebieden met de hoogste score op de dimensie Voorzieningen een relatief groot deel een ‘uitstekende’ leefbaarheid heeft (bijna twintig procent). Dat is ongeveer twee keer zoveel als bij de laagste voorzieningenniveaus.

De gebieden met een score op de dimensie Voorzieningen in het vierde deciel – dus onder het gemiddelde maar ook niet op het allerlaagste niveau – komen gemiddeld genomen het beste uit de Leefbaarometer. Dat wil niet zeggen dat dit het nastrevenswaardige voorzie-

ningenniveau is. In principe geldt immers dat een hoger voorzieningenniveau – gecontroleerd voor andere omgevingsfactoren – samenhangt met een betere leefbaarheid. Maar blijkbaar zijn er in de gebieden met een dergelijk (net) benedengemiddeld voorzieningenniveau weinig andere factoren die leiden tot leefbaarheidsproblemen.

Figuur 5.4 Leefbaarheid in relatie tot score op de dimensie Voorzieningen 2014

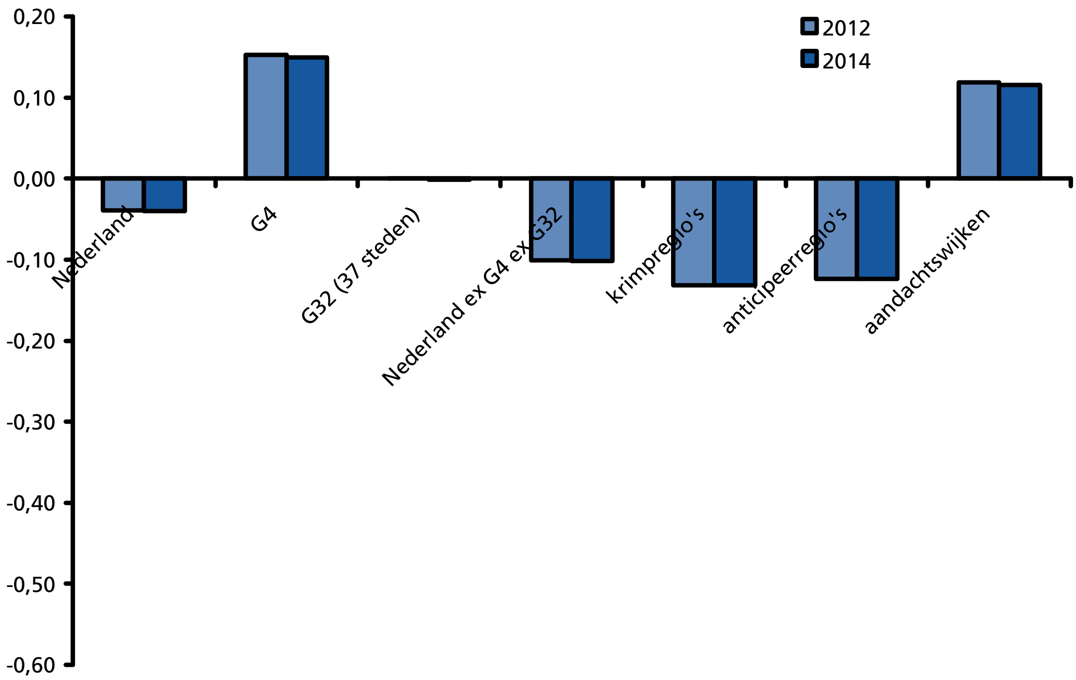

5.3 ONTWIKKELINGEN

Het voorzieningenniveau verandert in de meeste gebieden niet snel. Tussen 2012 en 2014 is er in de meeste gebiedstypen sprake geweest van een kleine verslechtering op deze dimensie (figuur 5.5). Anders dan wellicht zou worden verwacht in het perspectief van de discussie over de krimpgebieden, is die verslechtering juist in de grotere steden wat groter geweest dan in de rest van Nederland. Daar was het voorzieningenniveau vanzelfsprekend wel al hoger en is het dat ook nog steeds na de kleine verslechtering.

In de krimpgebieden en de anticipeerregio's is het voorzieningenniveau vanzelfsprekend een stuk lager dan gemiddeld in Nederland. Tussen 2012 en 2014 is er echter geen opvallende verslechtering te zien die zich in al die gebieden voordoet.

Figuur 5.5 Bijdrage van Voorzieningen aan de score op de Leefbaarometer per gebiedstype

Omwille van de vergelijkbaarheid heeft deze figuur dezelfde schaal op de as als vergelijkbare figuren in andere hoofdstukken

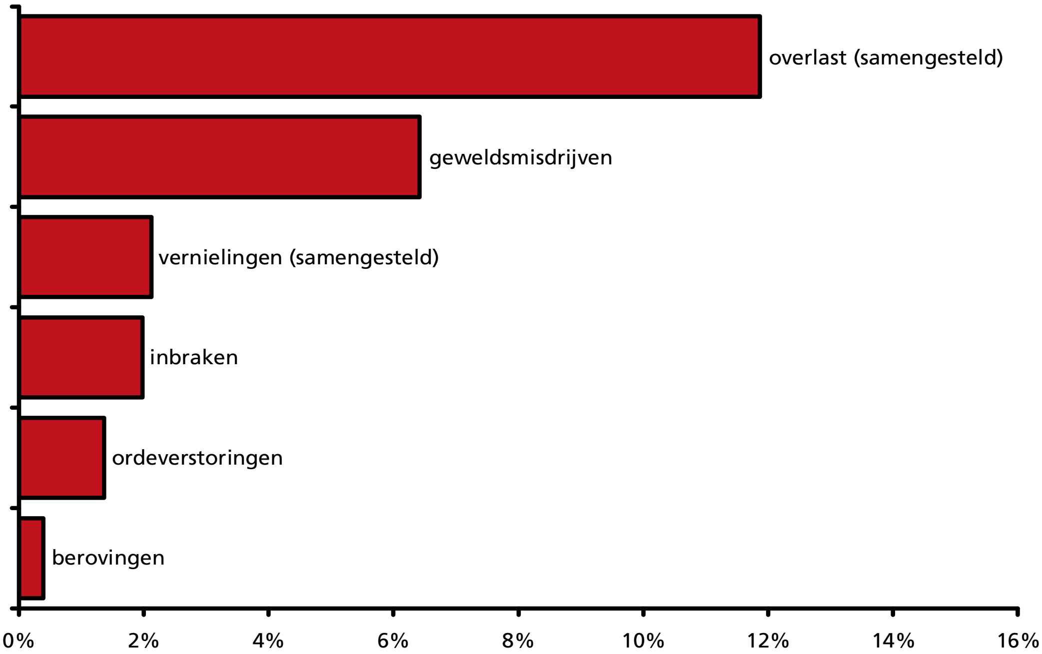
5.4 CONCLUSIE

De dimensie Voorzieningen in de Leefbaarometer benadrukt de positieve kanten van stedelijkheid en hoge dichtheden. Immers, in stedelijke gebieden – ook in de aandachtswijken – is het voorzieningenniveau gemiddeld hoog. Op zichzelf draagt een hoger voorzieningenniveau – mits gecontroleerd voor overlast, onveiligheid en dichtheid – bij aan een betere leefbaarheid. Dat is vooral het geval in de steden. Bij de Leefbaarometer 1.0 was dat nog minder het geval, omdat vanwege de beperkte beschikbaarheid van data de dimensie voorzieningen toen nog minder sterk meetelde in de berekening van de leefbaarheidsscore. Hierdoor komen de steden gemiddeld dan ook net wat gunstiger naar voren in de Leefbaarometer 2.0 dan in de Leefbaarometer 1.0. En omgekeerd wordt de leefbaarheid in de landelijke gebieden wat 'gedrukt' ten opzichte van de Leefbaarometer 1.0. Dit geldt in het bijzonder voor de Waddeneilanden. Daar is de afstand tot zorg en vervoersinfrastructuur groot. Tegelijkertijd wordt dat ook wel als 'kwaliteit' van die gebieden gezien. Daarmee wordt goed zichtbaar dat er grenzen zijn aan het langs dezelfde lat leggen van alle gebieden in het land.

6 VEILIGHEID

De dimensie Veiligheid heeft samen met de dimensie Voorzieningen het grootste gewicht in de nieuwe Leefbaarometer. Figuur 6.1 laat zien hoe de verschillende indicatoren bijdragen aan de score op de dimensie Veiligheid. Daaruit blijkt dat overlast de belangrijkste indicator is, gevolgd door geweldsmisdrijven, vernielingen, (woning)inbraken, verstoringen van de openbare orde en berovingen.

Figuur 6.1 Gewicht per indicator in de dimensie veiligheid[19]

* Alle staven zijn rood, dat betekent dat alle indicatoren uit de dimensie Veiligheid negatief bijdragen aan de score op de Leefbaarometer. De indicator inbraken betreft woninginbraken.

De samenstelling van de dimensie Veiligheid is in de Leefbaarometer 2.0 niet erg veranderd ten opzichte van de oude Leefbaarometer. Belangrijkste verandering is dat het aantal auto-inbraken niet langer deel uitmaakt van de Leefbaarometer, maar dat in plaats daarvan het aantal woninginbraken is gekomen. In de nieuwe modellen waren auto-inbraken niet langer verklarend voor de ervaren leefbaarheid in de woonomgeving, maar woninginbraken wel.[20] Dat gold ook voor het aantal berovingen op straat, die nieuw is in de Leefbaarometer 2.0.

---

[19] Het gaat bij de indicatoren om criminaliteit en overlast. Veiligheid als gevolg van bijvoorbeeld aardbevingsrisico maakt geen deel uit van deze dimensie.

[20] K. Leidelmeijer, G. Marlet, R. Schulenberg, C. van Woerkens, 2015: Leefbaarometer 2.0: Instrumentontwikkeling (Atlas voor gemeenten/RIGO, Utrecht/Amsterdam).

Zodoende bestaat de dimensie Veiligheid in de nieuwe Leefbaarometer uit de volgende zes indicatoren:

1. overlast (samengestelde index)
2. ordeverstoringen
3. vernielingen
4. geweldsmisdrijven
5. berovingen
6. (woning)inbraken

De indicator voor overlast is een gewogen samenstelling van zes indicatoren voor de mate van overlast in de woonomgeving:

- overlast van drugsgebruik
- overlast van jongeren
- overlast van omwonenden
- vernielingen aan openbare werken
- rommel op straat
- bekladding

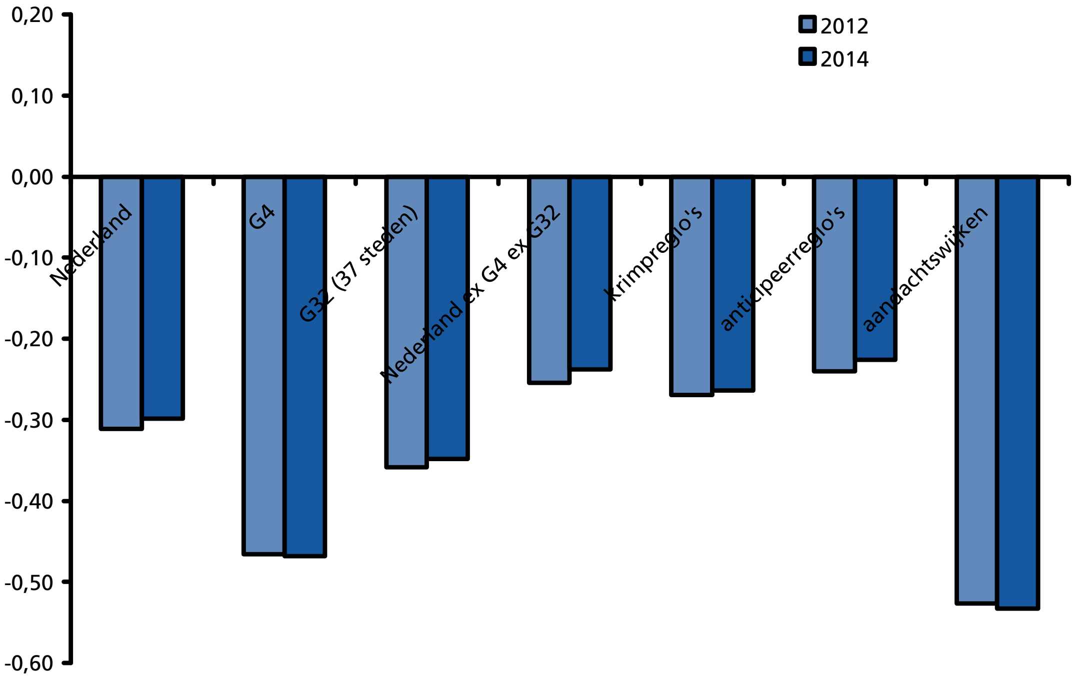
De onderliggende data voor deze indicator komen uit de enquête die ten grondslag ligt aan de Veiligheidsmonitor (voorheen Politiemonitor). Daarnaast is het aantal geregistreerde geweldsmisdrijven, vernielingen, verstoringen van de openbare orde, berovingen en inbraken binnen een straal van 200 meter van het 6-ppc-gebied opgenomen. Daarvoor is een nieuw bestand (BVI) van de KLPD gebruikt, met alle aangiftes vanaf 2011.[21] Voor dit analyserapport is de veiligheidsdata uit die nieuwe bron zo goed mogelijk gekoppeld aan de veiligheidsdata uit de oude bron van de KLPD (HKS/BPI), zodat toch een tijdreeks vanaf 1998 (het eerste jaar in de Leefbaarometer 1.0) kan worden getoond.

Op basis van recente CBS-gegevens over de veiligheid in Nederland is er veel media-aandacht geweest voor de structurele verbetering van de veiligheid (en/of de afname van de aangiftebereidheid) in het land. Die ontwikkeling zien we ook terug in de Leefbaarometer. Figuur 6.2 laat zien hoe de score op de dimensie Veiligheid zich tussen 2012 en 2014 heeft ontwikkeld; in Nederland, de G4, de G32, de steden excl. de G32, de krimpregio's, de anticipeerregio's en de veertig aandachtswijken. Daaruit blijkt ook dat met name in de aandachtswijken en de (grote) steden de dimensie Veiligheid verantwoordelijk is voor een relatief ongunstige score op de Leefbaarometer. Buiten de steden, en met name in de

[21] Op beide bronnen was een uitgebreide bewerking nodig. Zie voor een uitgebreide toelichting en beschrijving van de veiligheidsindicatoren; K. Leidelmeijer, G. Marlet, R. Schulenberg, C. van Woerkens, 2015: Leefbaarometer 2.0: Instrumentontwikkeling (Atlas voor gemeenten/RIGO, Utrecht/Amsterdam).

krimpgebieden, draagt deze dimensie juist bij aan een relatief gunstige score op de Leefbaarometer. Bovendien is de score op deze dimensie in de krimp- en anticipeergebieden tussen 2012 en 2014 verbeterd, terwijl die gemiddeld in de aandachtswijken juist is verslechterd. De landelijke trend richting een betere veiligheidssituatie lijkt dus aan de aandachtswijken in het algemeen voorbij te gaan, maar in sommige aandachtswijken is er wel degelijk sprake van een verbetering.

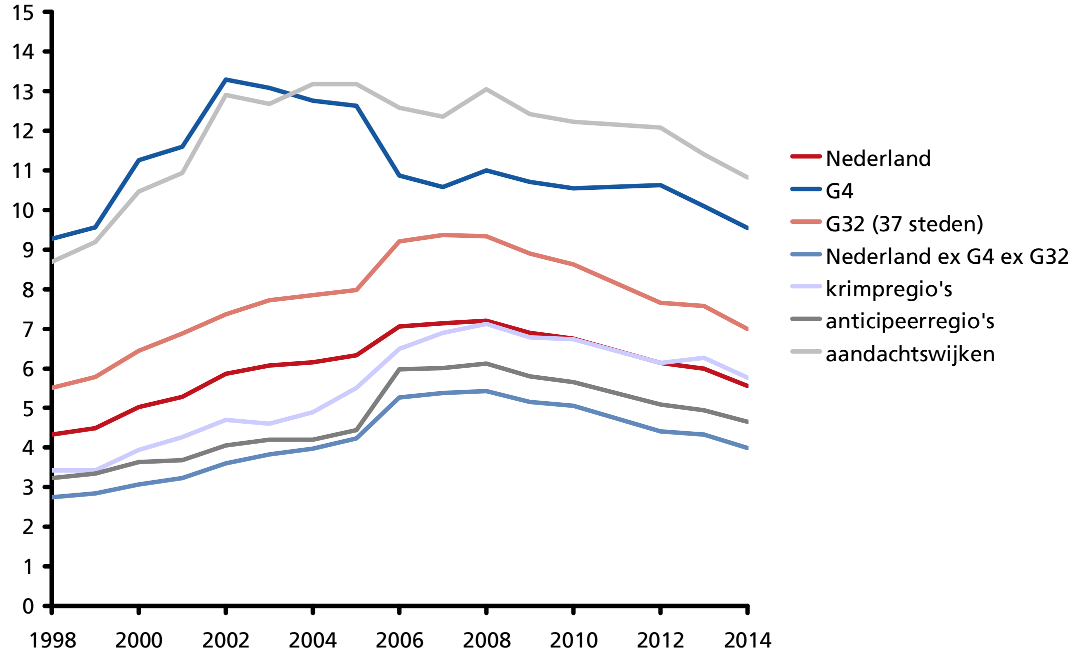
Figuur 6.2 Bijdrage van de dimensie Veiligheid aan de score op de Leefbaarometer, 2012-2014

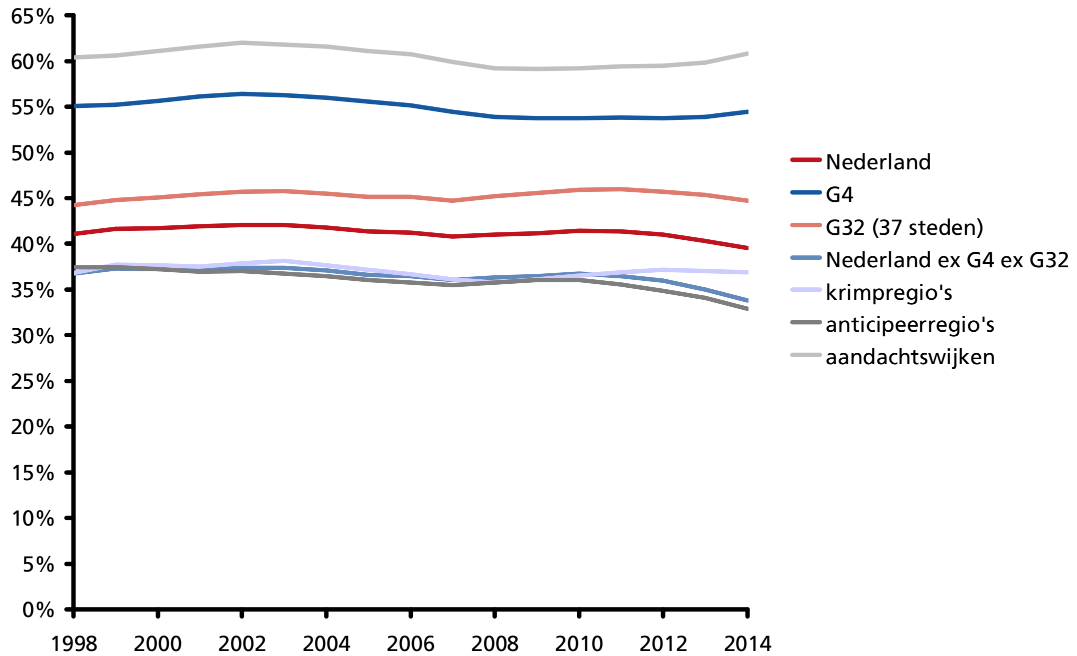
Omwille van de vergelijkbaarheid heeft deze figuur dezelfde schaal op de as als vergelijkbare figuren in andere hoofdstukken

De verbetering van de scores op de dimensie Veiligheid zijn vooral het gevolg van een afname van het aantal geweldsmisdrijven (figuur 6.3) en/of een afname van de overlast (figuur 6.4). Op het gebied van geweldsmisdrijven volgen alle gebieden in figuur 6.3 de landelijke trend; een afname van het aantal geweldsmisdrijven sinds 2008. Voor overlast is dat beeld diffuser. Sinds 2010 is er landelijk sprake van een afname van de overlast in de directe woonomgeving. Die trend wordt ook gevolgd door de middelgrote steden (G32), de niet-stedelijke gemeenten en de anticipeerregio's. In de aandachtswijken, de vier grote steden (G4) en in mindere mate ook de krimpgebieden is die overlast de laatste jaren echter toegenomen (figuur 6.4), wat in het geval van de aandachtswijken en de G4 een belangrijke reden is voor de verslechtering van de score op de dimensie Veiligheid in de Leefbaarometer.

Figuur 6.3 Ontwikkeling van het aantal geweldsmisdrijven per 1000 inwoners, 1998-2014

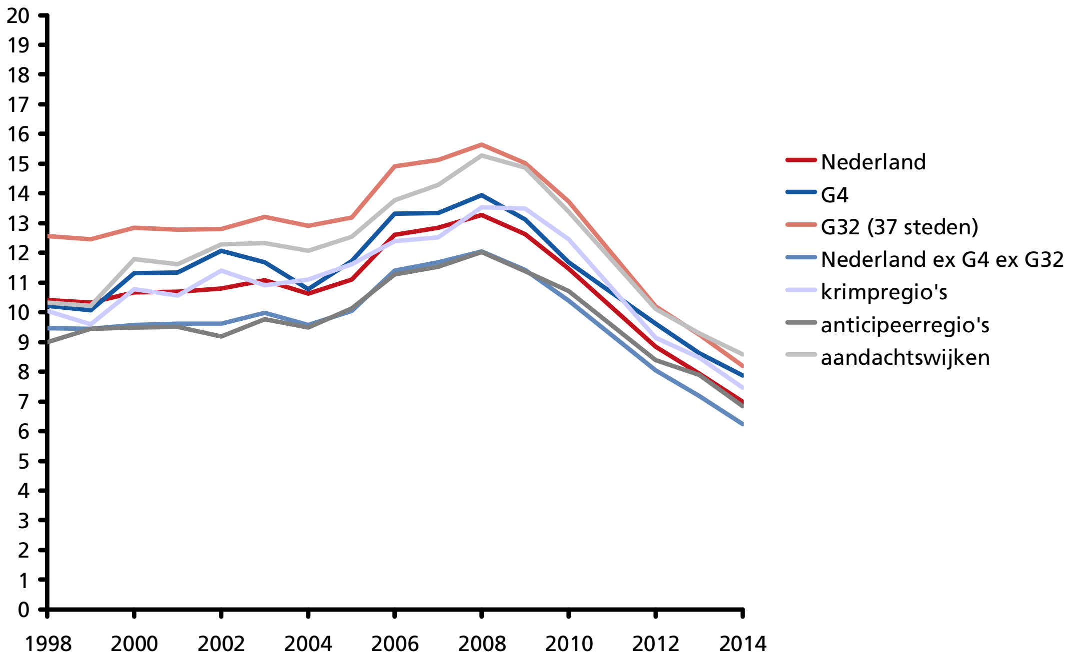

Figuur 6.4 Ontwikkeling van de overlast, 1998-2014 (percentage van de bevolking dat te maken heeft met overlast in de woonomgeving)

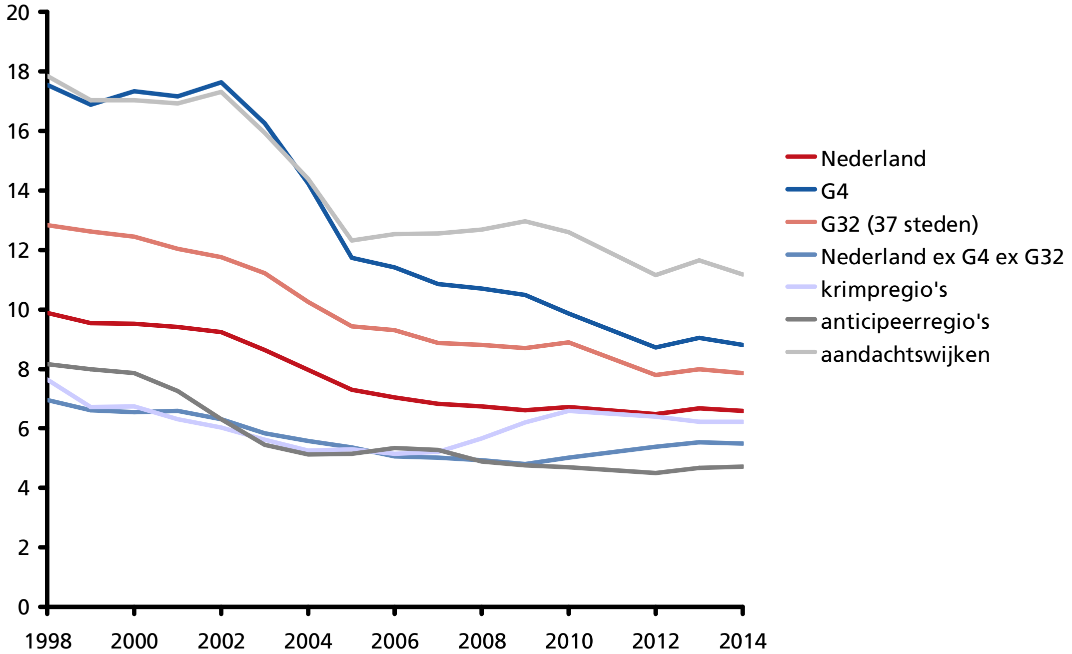
Als verder wordt ingezoomd op de veiligheidsindicatoren, dan blijkt dat het aantal (aangiftes van) vernielingen tot en met 2008 overal is toegenomen, terwijl dat aantal sinds 2008 landelijk fors is afgenomen (figuur 6.5). Opvallend is dat die vernielingen in de middelgrote steden (G32) en niet-stedelijke gemeenten (Nederland ex G4 en G32) een relatief groter probleem zijn dan in de grote steden. Maar het zou ook zou kunnen zijn dat vernielingen daar vaker gemeld worden bij de politie.

Figuur 6.5 Ontwikkeling van het aantal vernielingen per 1000 inwoners, 1998-2014

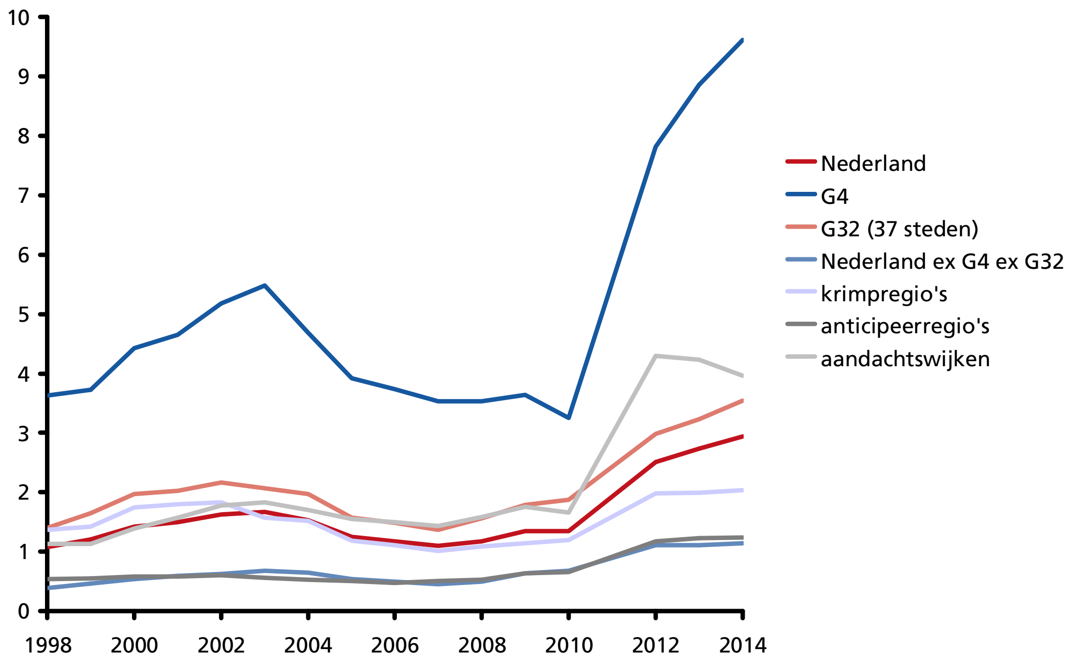

Het aantal woninginbraken is in de steden sinds 2002 afgenomen (figuur 6.6). Met name in de vier grote steden is die afname fors. In de niet-stedelijke gemeenten is het aantal woninginbraken de laatste jaren juist toegenomen. Met name de ontwikkeling in de krimpregio's is wat dat betreft opvallend. Tot slot laat ook de ontwikkeling van het aantal berovingen op straat – de nieuwe indicator in de dimensie Veiligheid in de Leefbaarometer 2.0 – een opvallend beeld zien (figuur 6.7). Dat aantal is vooral in de vier grote steden fors toegenomen; een verdrievoudiging in vier jaar tijd.

Figuur 6.6 Ontwikkeling van het aantal woninginbraken per 1000 inwoners, 1998-2014

Figuur 6.7 Ontwikkeling van het aantal berovingen op straat per 1000 inwoners, 1998-2014

7 FYSIEKE OMGEVING

De dimensie Fysieke omgeving bestaat uit een groot aantal indicatoren die uiteenlopende kwaliteiten van de directe en wijdere woonomgeving beschrijven. De wijdere leefomgeving klinkt door in de diverse liggingsfactoren, zoals de nabijheid van bos, de nabijheid van de Noordzeekust of de ligging aan het IJsselmeer. Dit zijn allemaal factoren die vooral samenhangen met verschillen in wat mensen ervoor over hebben (woningprijzen) om ergens te wonen. Er zijn weinig verschillen in oordelen van mensen als zij nabij de Noordzee wonen of juist niet. De indicatoren van de wijdere leefomgeving zijn in de verschillende metingen van de Leefbaarometer op te vatten als constanten. Immers de ligging op dit soort indicatoren verandert niet.

Indicatoren voor de wijdere leefomgeving zijn:

1. ligging aan woonterrein
2. nabijheid bossen
3. ligging aan park of plantsoen
4. ligging aan agrarisch terrein
5. ligging aan bos
6. ligging aan open, droog natuurlijk terrein
7. ligging aan IJsselmeer/ Markermeer
8. ligging aan recreatief binnenwater
9. ligging aan (overig) binnenwater
10. ligging aan Noordzeekust
11. nabijheid Noordzee

De indicatoren die betrekking hebben op de directe leefomgeving zijn iets veranderlijker hoewel ook hier grote constanten in zijn. Deze indicatoren kunnen worden onderscheiden in zogenaamde *satisfiers* (condities die positief worden gewaardeerd als ze in de buurt zijn) en *dissatisfiers* (condities die negatief worden gewaardeerd als ze in de buurt zijn).

Satisfiers in de buurt zijn:

12. Rijksmonumenten
13. gebouwen met bijeenkomstfunctie
14. groen
15. water in de wijk

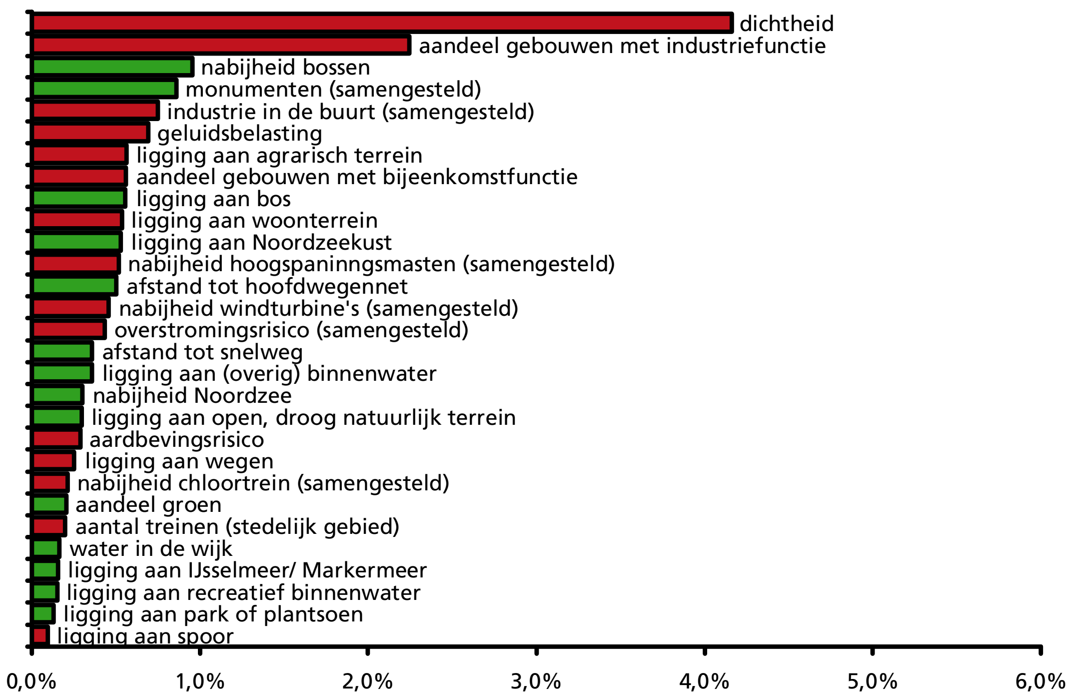
Dissatisfiers zijn:

16. gebouwen met industriefunctie
17. een hoge bebouwingsdichtheid

18. hoogspanningsmasten
19. windturbines
20. geluidsbelasting
21. afstand tot hoofdwegennet
22. afstand tot snelweg
23. aantal treinen (stedelijk gebied)
24. ligging aan spoor
25. ligging aan wegen
26. nabijheid traject chloortrein
27. industrie in de buurt
28. overstromingsrisico
29. aardbevingsrisico

Onderstaande grafiek laat zien hoe de verschillende indicatoren bijdragen aan de score op deze dimensie. Daarbij springen twee indicatoren eruit: bebouwingsdichtheid en de aanwezigheid van gebouwen met een industriefunctie in de buurt. Voor die indicatoren beschouwen we in dit hoofdstuk wat gedetailleerder hoe ze zich verhouden tussen verschillende gebieden en in relatie tot de leefbaarheidsscores.

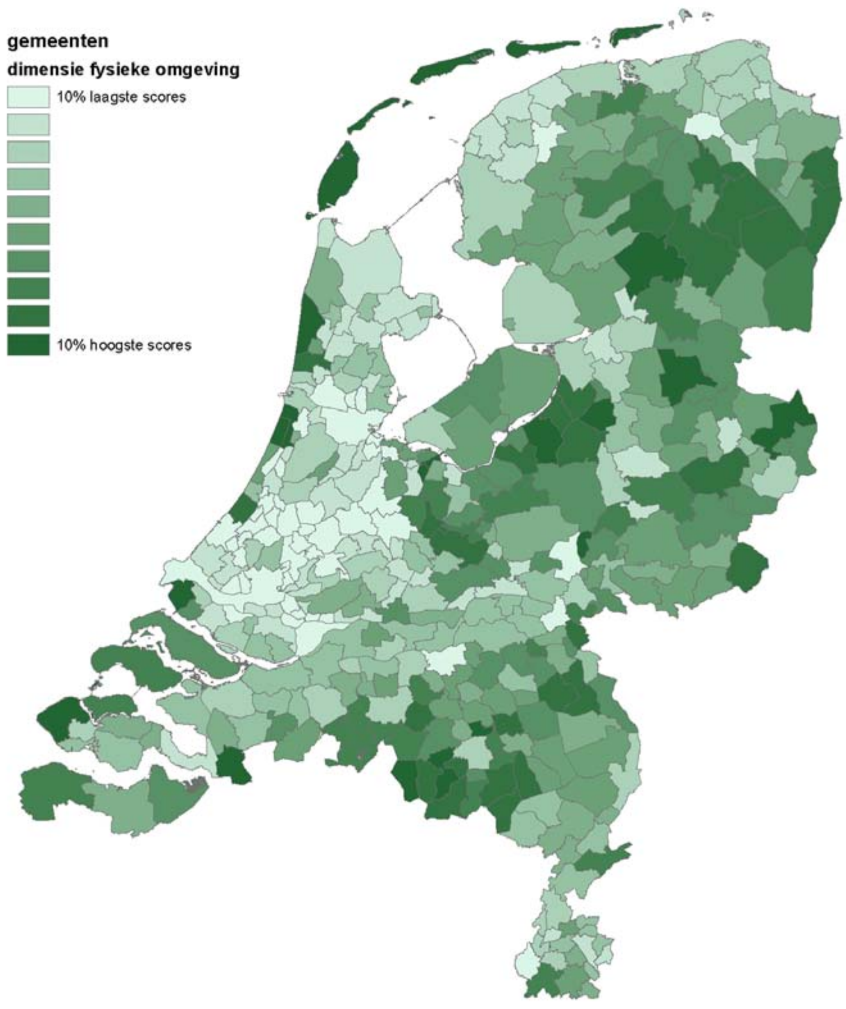
Figuur 7.1 Gewicht per indicator in de dimensie Fysieke omgeving

Groen draagt positief bij aan de score op de Leefbaarometer, rood draagt negatief bij aan de score op de Leefbaarometer. Omwille van de vergelijkbaarheid hebben alle figuren waarin het gewicht van een indicator wordt weergegeven dezelfde schaal – uitzondering hierop is de dimensie Veiligheid waar de schaal groter is (zie hoofdstuk 6)

De verdeling van de scores op de dimensie Fysieke omgeving is op het niveau van gemeenten weergegeven in figuur 7.2. Daarin is goed te zien dat de dichtheid een belangrijke rol speelt, evenals de verschillende liggingsfactoren. De meest positieve scores zijn te vinden in de landelijke gebieden: Drenthe, de Achterhoek en De Peel in Brabant. Verder is de positieve bijdrage van de Noordzeekust te zien aan de positieve scores van de Waddeneilanden en een aantal niet-stedelijke kustgemeenten. Ook de Veluwe scoort gunstig op deze dimensie vanwege de nabijheid van bos. Steden scoren gemiddeld genomen laag op deze dimensie.

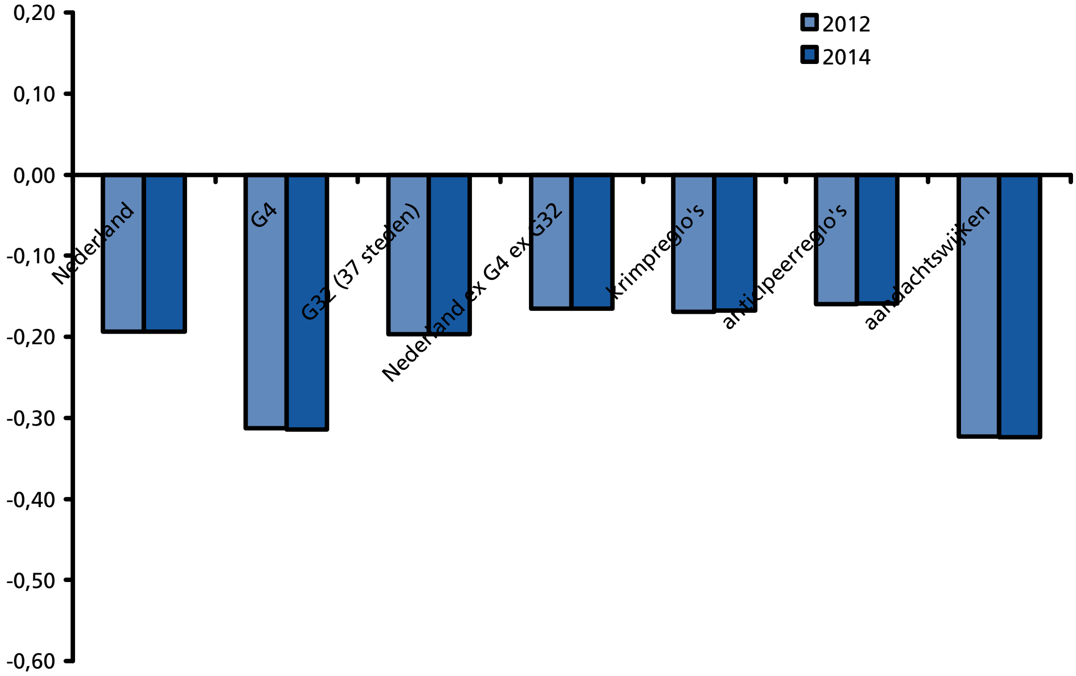
Figuur 7.2 Verschillen op de dimensie Fysieke omgeving tussen gemeenten 2014

De verschuivingen op deze dimensie zijn van jaar tot jaar beperkt, zoals blijkt uit de verschillen in scores tussen 2012 en 2014 voor de gebiedstypen ten opzichte van het gemiddelde in Nederland (figuur 7.3). Hoewel het om kleine verschillen gaat, zijn de scores in de

G4 en de aandachtswijken negatiever geworden. In de krimpregio's zijn ze iets positiever geworden.

Figuur 7.3 Bijdrage van de dimensiescore Fysieke omgeving aan de score op de Leefbaarometer per gebiedstype t.o.v. het gemiddelde in Nederland

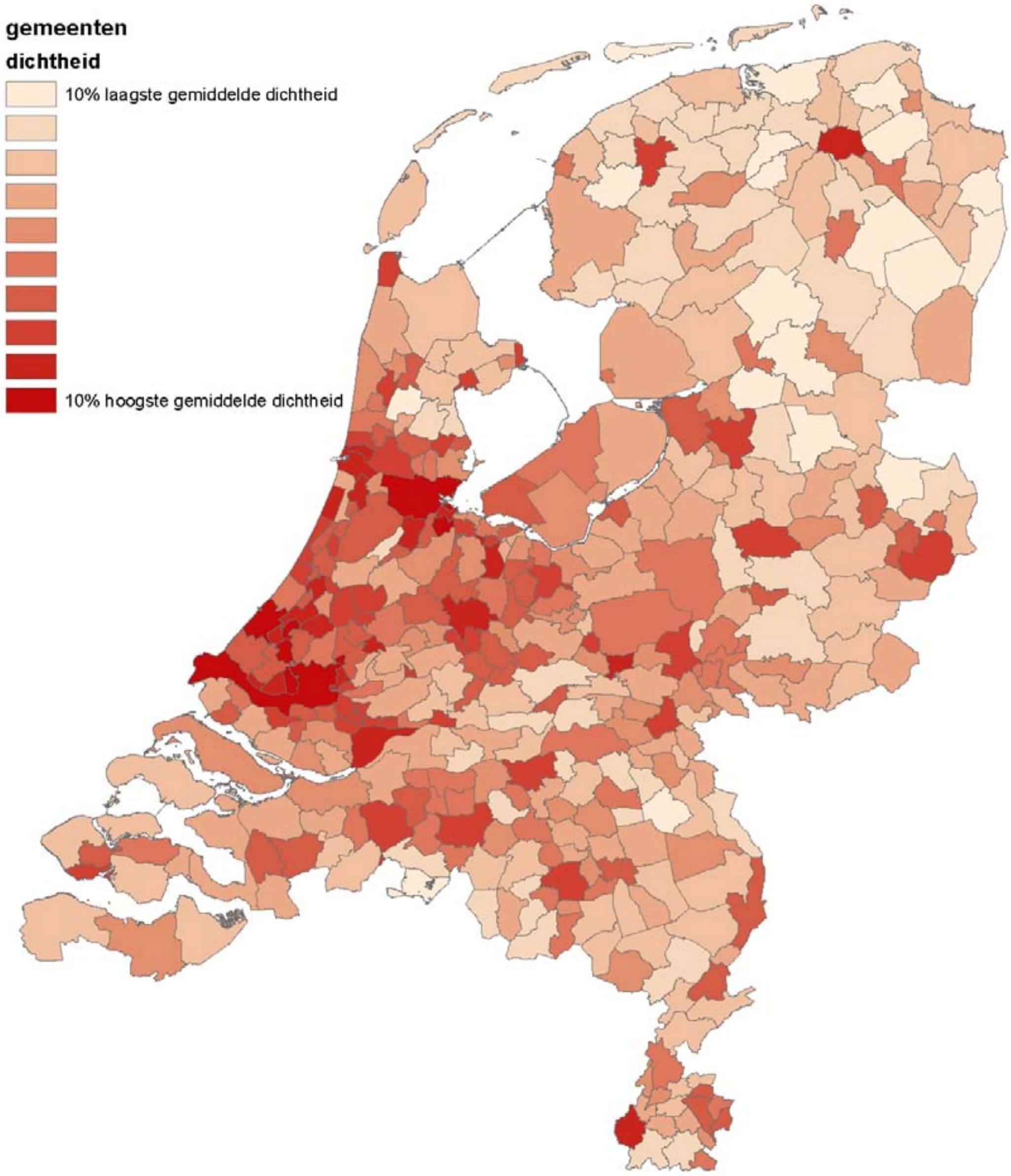
Omwille van de vergelijkbaarheid heeft deze figuur dezelfde schaal op de as als vergelijkbare figuren in andere hoofdstukken

7.1 BEBOUWINGSDICHTHEID

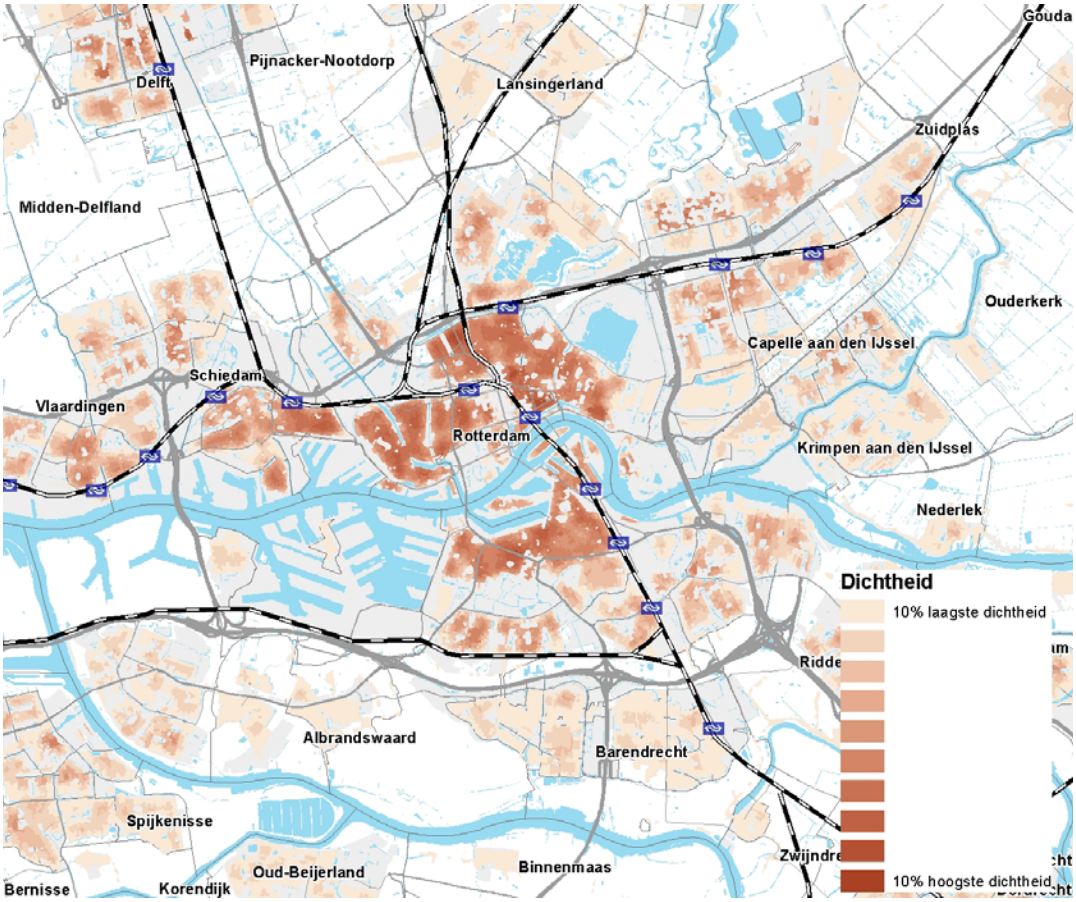
De belangrijkste reden voor de lage score van de steden op de dimensie Fysieke omgeving is de dichtheid[22] van de bebouwing. Die verschillen in dichtheid tussen gemeenten – en de beduidend hogere dichtheden in de steden – komen duidelijk naar voren in figuur 7.4. Maar ook binnen gemeenten kunnen de verschillen aanzienlijk zijn, zoals blijkt uit figuur 7.5 voor Rotterdam en omgeving.

[22] Om de woningdichtheid te berekenen is vanuit de centroïde van elk 6-pcc-gebied berekend hoeveel woningen er in een straal van 200 meter staan.

Figuur 7.4 Verschillen op de indicator 'dichtheid' op gemeenteniveau 2014

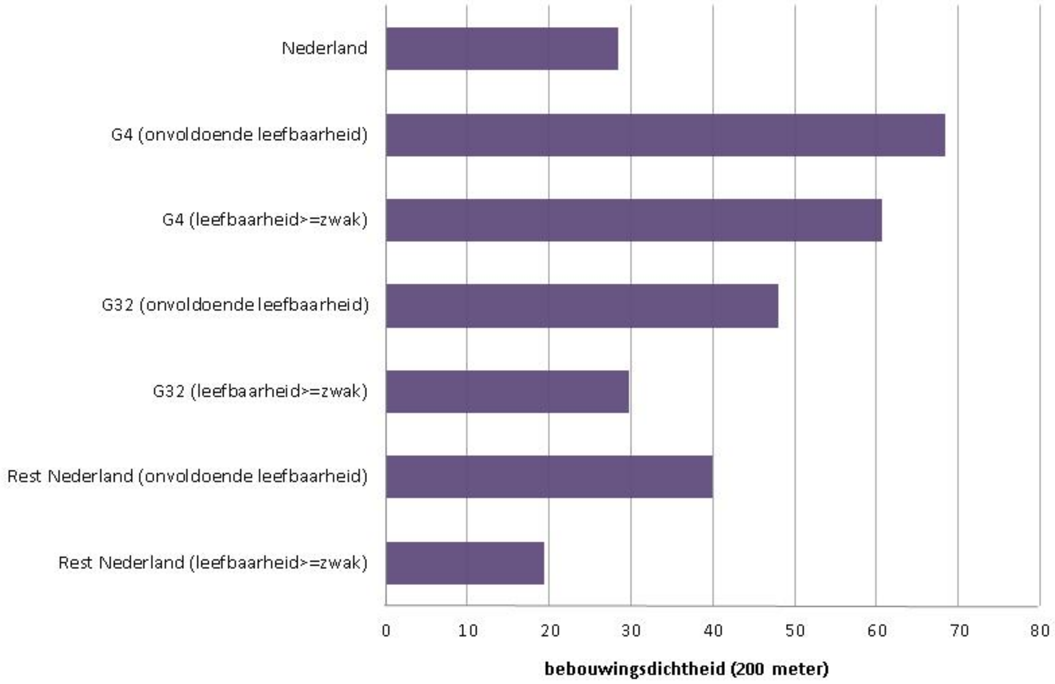
Figuur 7.5 Verschillen op de indicator 'dichtheid' in Rotterdam en omgeving 2014

Bij een kwantitatieve vergelijking van de dichtheden in woongebieden (figuur 7.6), hebben de gebieden met een zeer onvoldoende tot onvoldoende leefbaarheid gemiddeld een hogere dichtheid dan de gebieden met een betere leefbaarheid. Dat geldt zowel in de G4, G32 als in meer landelijke gemeenten. In de gebieden met een zeer onvoldoende tot onvoldoende leefbaarheid in de G4 is de dichtheid gemiddeld bijna zeventig woningen per hectare. In de betere leefbaarheidsgebieden in de landelijke gemeenten is de dichtheid gemiddeld circa twintig woningen per hectare.

Gemiddeld genomen gaat een hogere bebouwingsdichtheid dus samen met een ongunstiger oordeel over de leefbaarheid en met lagere prijzen. Het gevolg is dat de leefbaarheid gemiddeld genomen ongunstiger wordt ingeschat naarmate de bebouwingsdichtheid hoger is (figuur 7.7). Deze relatie is geen wet van Meden en Perzen. Ook in de hoogste dichtheidsklassen komen gebieden voor waar de inschatting van de leefbaarheid 'uitstekend' is.

Figuur 7.6 Gemiddelde bebouwingsdichtheid in woningen per hectare binnen stralen van 200 meter naar gebiedstype

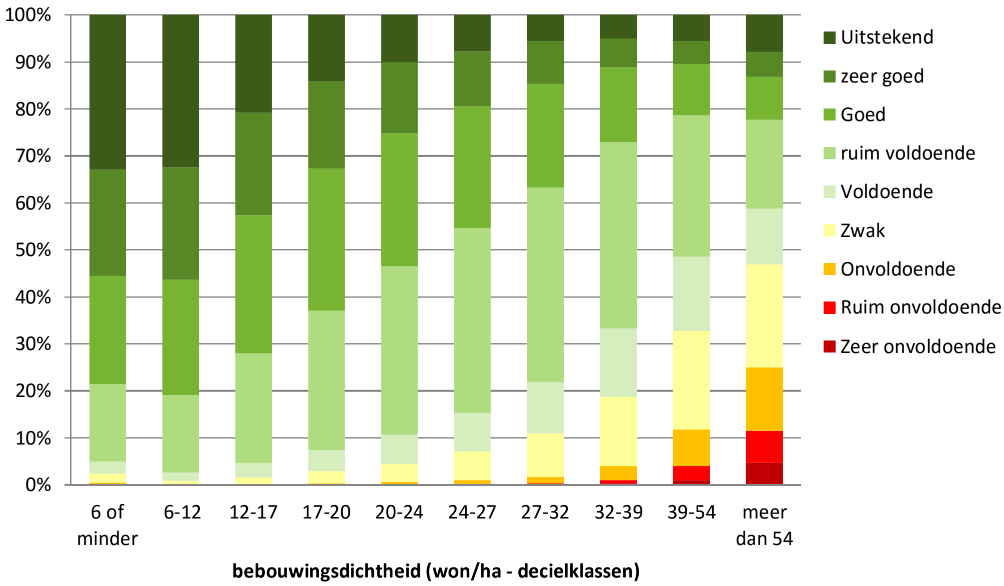

In meer dan de helft van de gebieden met een dichtheid van meer dan 54 woningen per hectare is de leefbaarheid voldoende. En in de laagste dichtheidsklassen komen gebieden voor waar de leefbaarheid zwak is. In de tien procent gebieden met de laagste dichtheid (zes woningen per hectare of minder) is de leefbaarheid gemiddeld genomen zelfs iets minder gunstig dan in de gebieden met een wat hogere dichtheid.

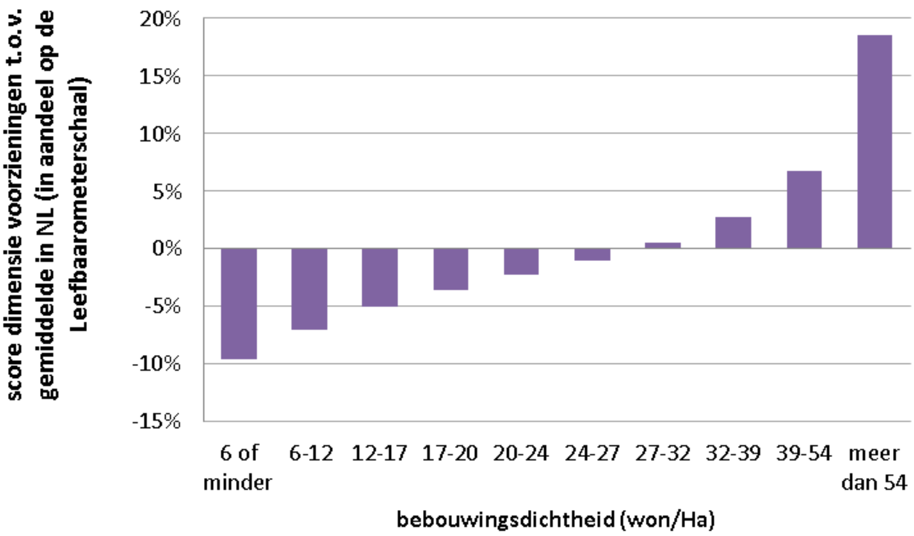
Het is waarschijnlijk dat bij de verschillen tussen gebieden met de laagste dichtheden het voorzieningenniveau een rol speelt. Het voorzieningenniveau hangt namelijk in algemene zin sterk samen met bebouwingsdichtheid: hoe meer woningen – en dus mensen – hoe meer voorzieningen. En die relatie komt ook tot uitdrukking in de dimensie Voorzieningen in de Leefbaarometer (figuur 7.8).

In gebieden met een dichtheid van minder dan zes woningen per hectare is het voorzieningenniveau duidelijk lager dan in gebieden met een dichtheid tussen de zes en twaalf woningen per hectare. Vooral in de krimp- en anticipeergebieden, met een lage dichtheid, draagt die lage dichtheid dan ook indirect weer negatief bij aan de leefbaarheid. De directe invloed van dichtheid is ook hier vanzelfsprekend positief. Immers, los van het voorzieningenniveau wordt een lage bebouwingsdichtheid gemiddeld genomen door mensen positief gewaardeerd.

Figuur 7.7 Verdeling leefbaarheidsklassen in relatie tot bebouwingsdichtheid

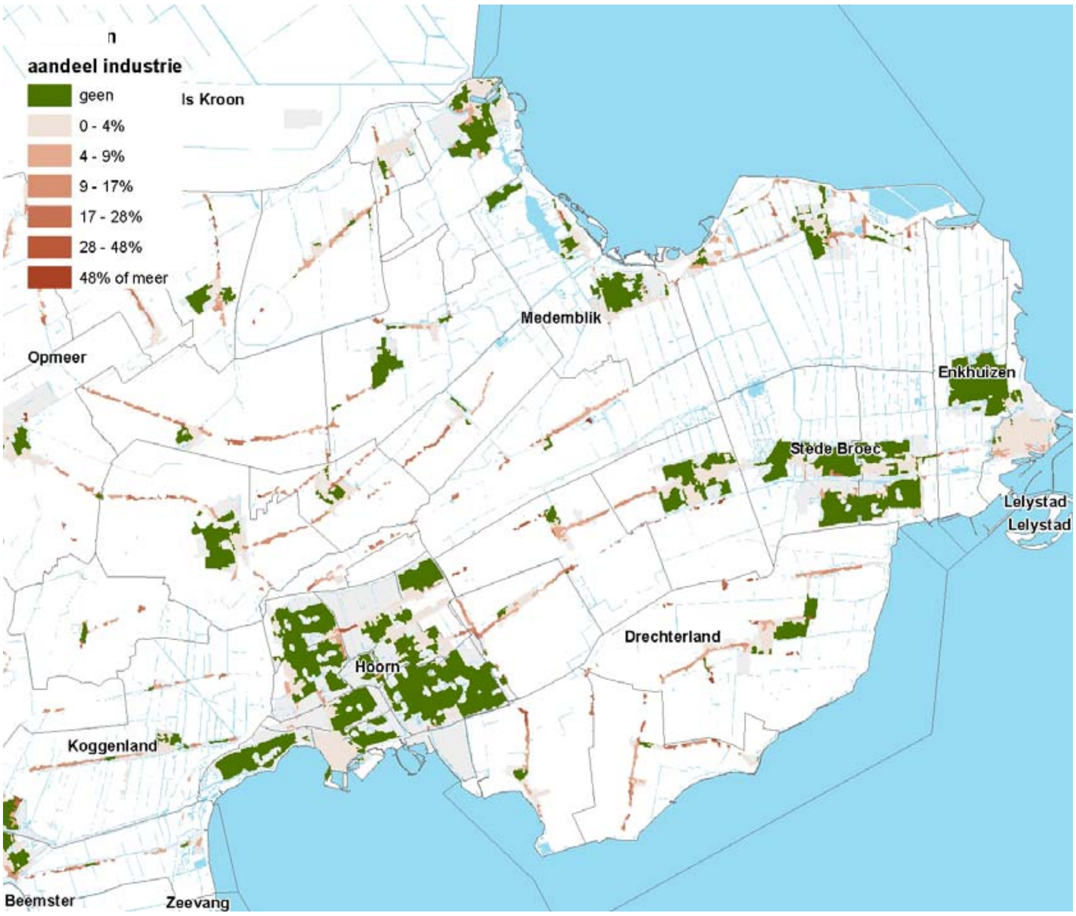
Figuur 7.8 Score op de dimensie Voorzieningen t.o.v. het gemiddelde in Nederland in relatie tot bebouwingsdichtheid

7.2 INDUSTRIEFUNCTIE

De tweede indicator met een relatief groot aandeel in de dimensie Fysieke omgeving is de aanwezigheid van gebouwen met een industriefunctie in de buurt.[23] De indicator is ontleend aan de BAG. Uit de kaartbeelden blijkt dat 'industrie' vrij breed gedefinieerd is: dus zowel 'echte' industrie als bedrijventerreinen, maar ook land- en tuinbouw en meer kleinschalige 'maakfuncties' in stedelijk gebied vallen eronder. Uit figuur 7.9 blijkt dat door de wijze waarop de industriefunctie is gedefinieerd in de BAG bijvoorbeeld de lintbebouwing in West-Friesland wordt aangemerkt als gebied met een groot aandeel 'industriefunctie'.

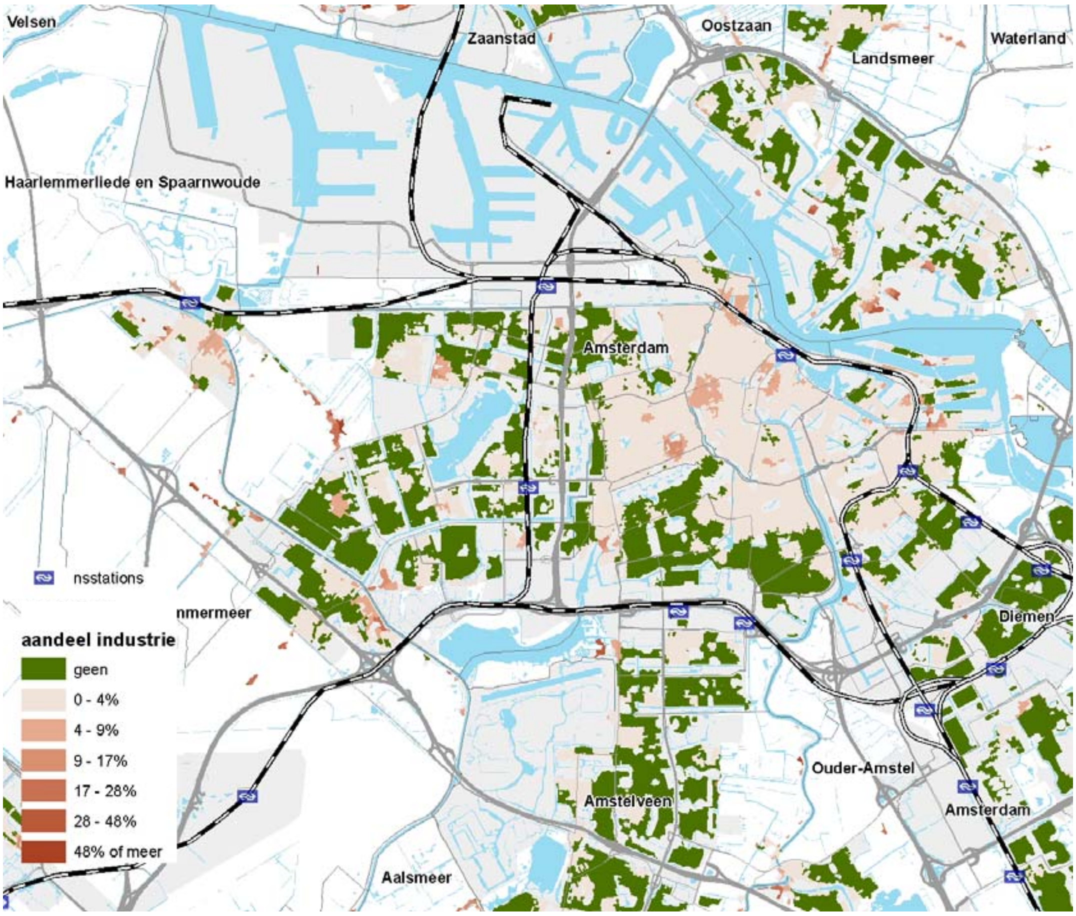
Figuur 7.9 Aandeel industriefunctie in en rond woongebieden in West-Friesland

Dat is echter niet de enige gebiedssoort die naar voren komt. Ook in de centra van steden ontstaat een relatief hoge score op deze indicator door de combinatie van allerlei functies, waaronder industrie (zie figuur 7.10).

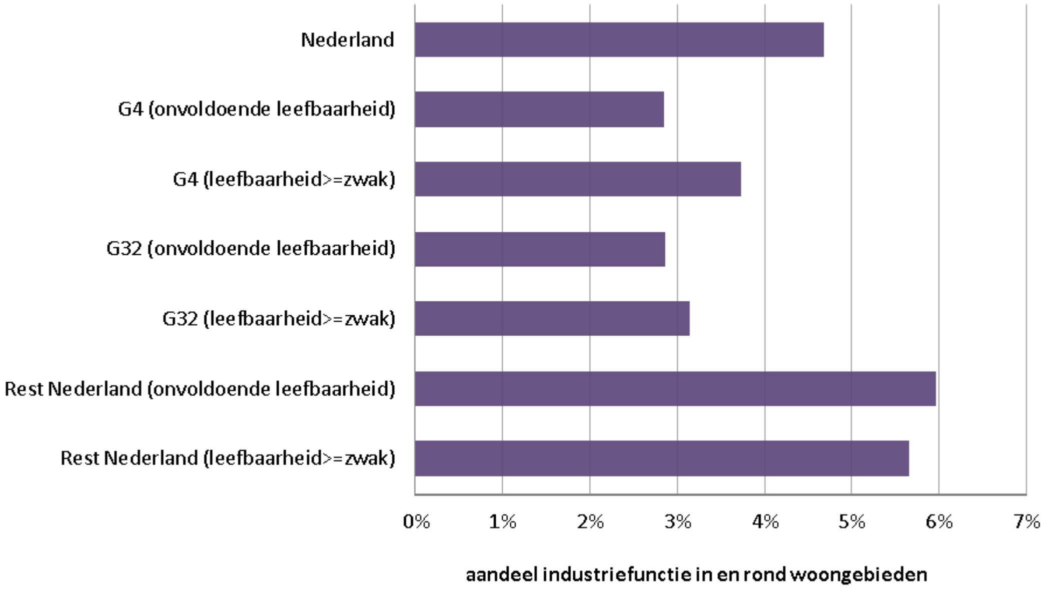
[23] Dit betreft het aandeel (naar totaal gebruikersoppervlak) gebouwen met een industriefunctie in een straal van 200 meter rond de postcode (bron: BAG).

Figuur 7.10 Aandeel industriefunctie in en rond woongebieden in Amsterdam

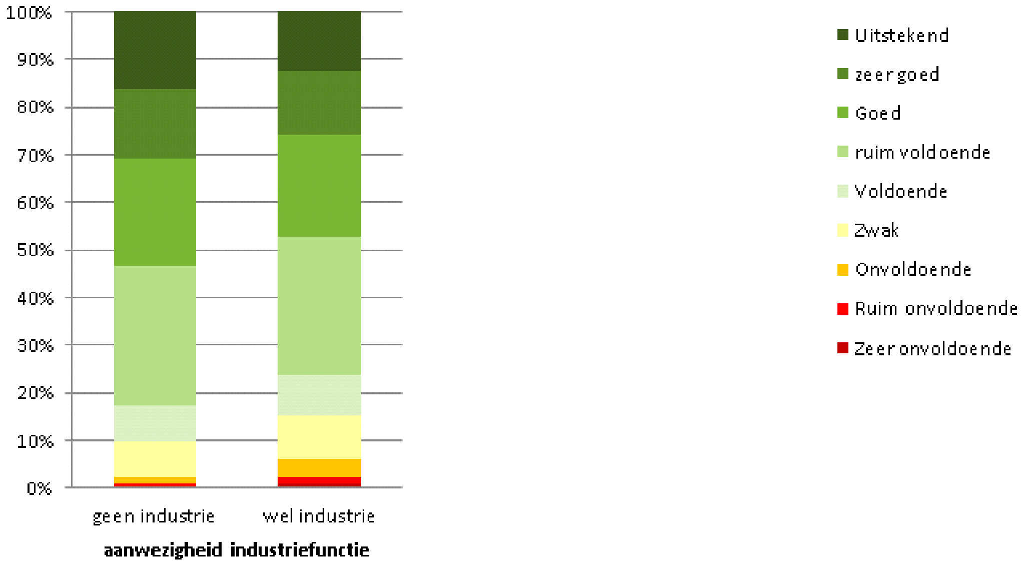
Als de G4 en de G32 worden vergeleken op de indicator 'industrie' dan valt op dat het aandeel in het bijzonder in de gebieden met een mindere leefbaarheid laag is (figuur 7.11). Dit zijn gemiddeld genomen wijken waar de woonfunctie dominant is. In de rest van de G4 en de G32 is de functiemenging gemiddeld wat groter. In 'overig Nederland' – dus buiten de G4/G32 – is het aandeel industriefunctie in en rond woongebieden het grootst. Dit komt weer in het bijzonder door de grote aandelen in het landelijk gebied. In tegenstelling tot de G4/G32 is het aandeel industrie juist in de gebieden met een mindere leefbaarheid iets hoger.

Figuur 7.11 Aandeel industriefunctie in en om woongebieden per gemeenteklasse en in de aandachtswijken

Gemiddeld genomen scoren gebieden waar geen industriefunctie in de directe nabijheid te vinden is iets gunstiger op de Leefbaarometer dan gebieden die wel nabij gebouwen met een industriefunctie liggen (figuur 7.12).

Figuur 7.12 Samenhang industriefunctie en leefbaarheid

De verschillen zijn niet bijzonder groot, maar dat is ook begrijpelijk omdat de industriefunctie geen dominante factor is in het hele palet aan indicatoren van de Leefbaarometer. Bovendien is het aandeel gebouwen met een industriefunctie juist in wijken met veel leefbaarheidsproblemen laag. Maar wanneer wordt gecontroleerd voor alle verschillen tussen gebieden die op andere manieren van invloed zijn op de leefbaarheid, blijkt de industriefunctie een betekenisvolle negatieve bijdrage te leveren aan de leefbaarheid. Als bijvoorbeeld lintbebouwing mét en lintbebouwing zonder industriefunctie wordt vergeleken, blijkt de lintbebouwing zonder industrie beter te worden gewaardeerd dan de lintbebouwing met industrie.

7.3 CONCLUSIE

De dimensie Fysieke omgeving is een dimensie met een groot aantal kenmerken van zowel de directe als de wijdere leefomgeving die samenhangen met verschillen in leefbaarheid vanuit het perspectief van bewoners. In algemene zin draagt de dimensie bij aan een positieve score van de landelijke gebieden, in het bijzonder vanwege de lagere bebouwingsdichtheid. Maar ook liggingsfactoren als de nabijheid van de Noordzee of bos en natuurgebieden dragen bij aan een positieve score van de landelijke gebieden op deze dimensie. De indicatoren in deze dimensie bieden een gevarieerd beeld dat zich niet alleen langs de lijnen van landelijk en stedelijk gebied laat interpreteren. Dat is geïllustreerd met de indicator ‘aandeel industriefunctie’. Die indicator is vrij hoog in het landelijk gebied, maar ook in de centra van steden en draagt in beide gevallen negatief bij aan de leefbaarheid.

8 LEEFBAARHEID IN HET GRONINGER AARDBEVINGSGEBIED

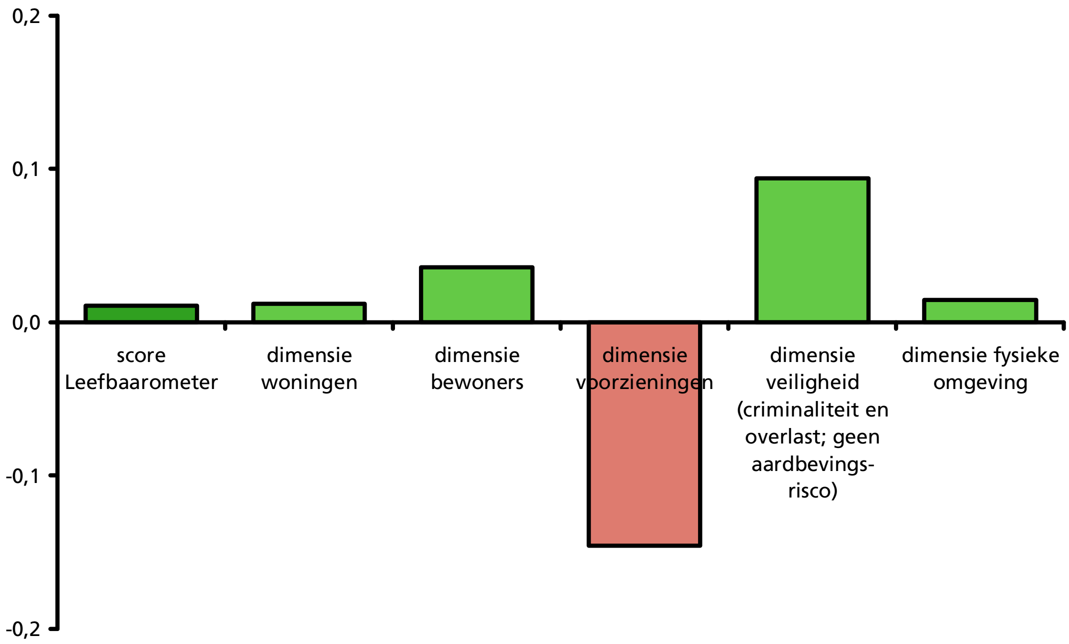
Dit jaar is er in het analyserapport bij de lancering van de Leefbaarometer speciale aandacht voor het Groninger aardbevingsgebied. Dat gebied is sinds 2012 – toen bij Huizinge een aardbeving met tot dan toe ongekende kracht plaatsvond – veel in het nieuws geweest. De vraag is welke invloed die bevingen hebben op de leefbaarheid in het gebied, en hoe dat zich vertaalt in de Leefbaarometer.

Figuur 8.1 laat zien dat de score op de Leefbaarometer voor het aardbevingsgebied[24] boven het landelijke gemiddeld ligt. De Leefbaarometer kan echter een te positief beeld van de huidige leefbaarheid in het Groninger aardbevingsgebied geven, omdat 1-1-2012 als meetmoment is genomen voor de modelschatting.[25] Aardbevingsrisico is wel een van de indicatoren in de Leefbaarometer, maar heeft door dat meetmoment vóór de aardbeving bij Huizinge waarschijnlijk een te laag gewicht (figuur 7.2). De tevredenheid van de bewoners met hun woonomgeving in het aardbevingsgebied is namelijk sinds deze aardbeving afgenomen.[26] Was in de regio Eemsdelta (Appingedam, Delfzijl, Eemsmond en Loppersum) in 2012 nog 88% van de bewoners tevreden met de woonomgeving, in 2013 en 2015 bedroeg dit percentage respectievelijk 71% en 72%. Dat is beduidend lager dan het provinciale cijfer uit 2012 van 84%. Er blijkt zich wel een groot verschil voor te doen tussen het krimpdeel van het kerngebied (Eemsdelta plus De Marne) – waar 73% tevreden is met de woonomgeving – en 'het stabiele deel' (de overige gemeenten) – waar dat voor 84% van de bewoners geldt. Het blijft dus wel de vraag welk deel van de 'ontevredenheid' toe te schrijven is aan krimp, en welk deel aan de bevingen, of dat ze elkaar kunnen versterken.

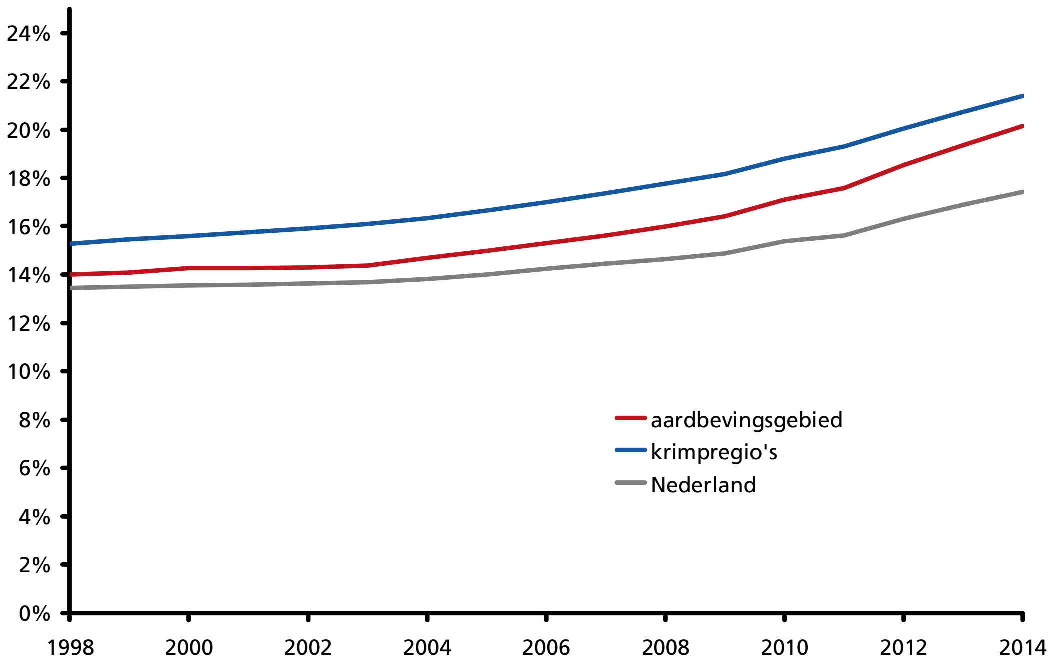
De relatief gunstige score van het aardbevingsgebied op de Leefbaarometer wordt vooral gedreven door het feit dat er in het gebied relatief weinig misdrijven zijn. Ook op de dimensie Bewoners scoort het gebied bovengemiddeld. Wel is er de laatste jaren sprake van een verslechtering van de score op de dimensie Bewoners. Dat komt door een verandering van de bevolkingssamenstelling, zoals een toename van het aandeel ouderen (figuur 8.2) en eenoudergezinnen (figuur 8.4) onder de bevolking, en een afname van het aantal gezinnen met jonge kinderen (figuur 8.3).

[24] Het aardbevingsgebied wordt in deze analyse gezien als de acht gemeenten waarvoor de Regeling Waardedaling geldt, de zogenoemde 'risicogemeenten' Appingedam, Bedum, Ten Boer, Delfzijl, Eemsmond, Loppersum, Slochteren en Winsum.
[25] K. Leidelmeijer, G. Marlet, R. Schulenberg, C. van Woerkens, 2015: Leefbaarometer 2.0: Instrumentontwikkeling (Atlas voor gemeenten/RIGO, Utrecht/Amsterdam).
[26] Bron: OTB, 2015: Woningmarktonderzoek aardbevingsgebied Groningen (NOG TE VERSCHIJNEN).

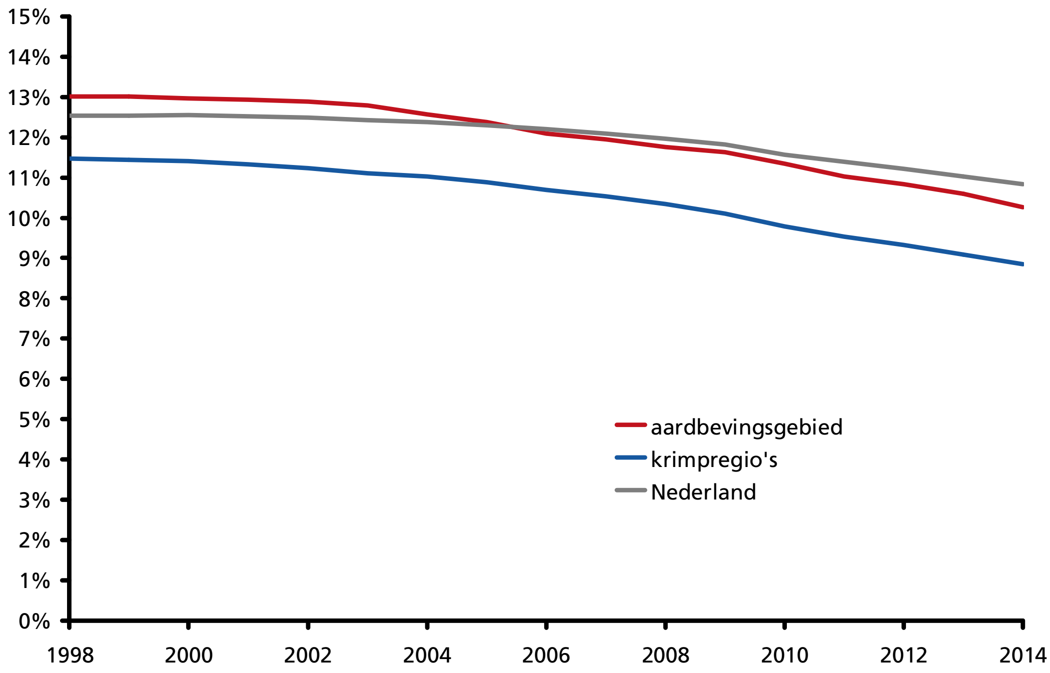
Figuur 8.1 Bijdrage per dimensie aan de relatieve score (ten opzichte van gemiddelde NL) op de Leefbaarometer in het Groninger aardbevingsgebied, 2014*

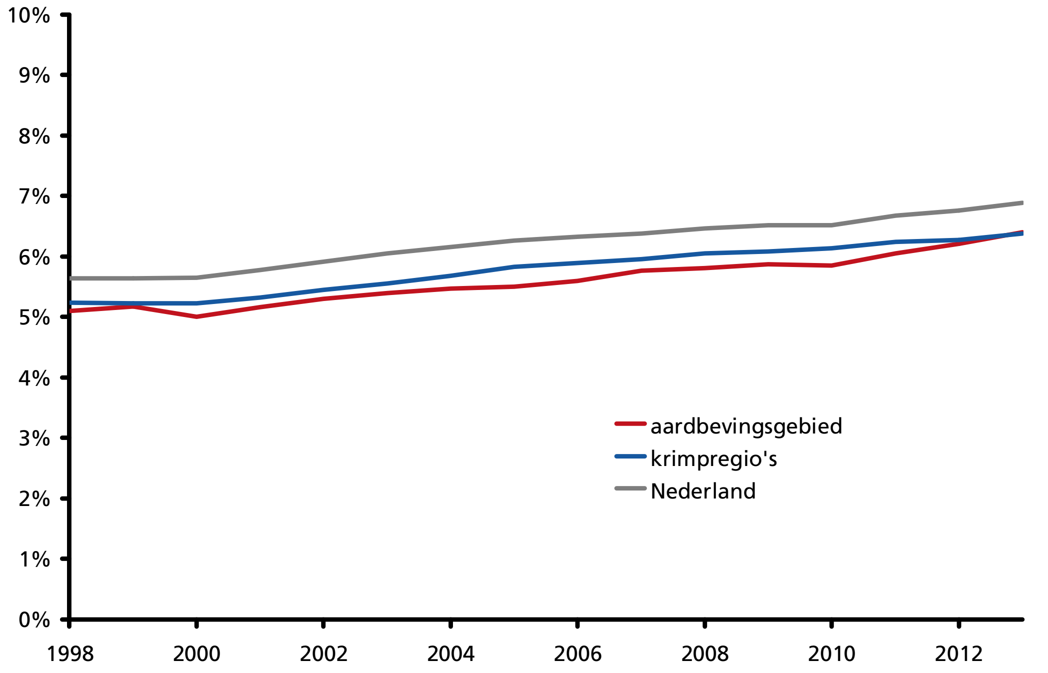
Figuur 8.2 Ontwikkeling aandeel 65-plussers, 1998-2014

Figuur 8.3 Ontwikkeling aandeel jonge kinderen (0-9 jaar), 1998-2014

Figuur 8.4 Ontwikkeling aandeel eenoudergezinnen, 1998-2013

BIJLAGE 1: LEEFBAAROMETER 2.0

De Leefbaarometer is een instrument dat in 2008 in opdracht van het toenmalige Ministerie van VROM, directie Wonen, Wijken en Integratie (inmiddels BZK) is ontwikkeld door RIGO en Atlas voor gemeenten.

De Leefbaarometer geeft een inschatting van de leefbaarheid zoals bewoners die ervaren. Het instrument doet dat op basis van allerlei kenmerken van gebieden – zoals criminaliteit en overlast, voorzieningen, woningvoorraad en bevolkingssamenstelling. De kenmerken van gebieden die in de Leefbaarometer zijn opgenomen, zijn niet door de onderzoekers of beleidsmakers uitgekozen. Ze staan in de Leefbaarometer omdat ze verklarend zijn voor verschillen in oordelen die mensen hebben over hun woonomgeving en wat ze ervoor over hebben om daar te wonen.

De kenmerken van gebieden zijn zoveel mogelijk ontleend aan registraties op een zeer laag schaalniveau. Daardoor kunnen verschillen in leefbaarheid gedetailleerd in beeld worden gebracht en is een goede vergelijking mogelijk tussen verschillende gebieden in het land.

Sinds 2008 is er om de twee jaar een nieuwe meting van de Leefbaarometer gepubliceerd. Daarmee zijn de ontwikkelingen van de leefbaarheid in het land in beeld gebracht op allerlei schaalniveaus: van delen van wijken en buurten tot steden.

EEN VERNIEUWDE LEEFBAAROMETER

Met ingang van de meting 2014 is de Leefbaarometer vernieuwd. Met terugwerkende kracht is dat ook voor 2012 gedaan. We noemen deze vernieuwde versie de Leefbaarometer 2.0. De belangrijkste wijzigingen hebben te maken met de samenstelling van de indicatoren in het model. Er zijn nieuwe indicatoren toegevoegd die eerder niet beschikbaar waren en er zijn bronnen gewijzigd omdat de tijdreeks met de oorspronkelijke bronnen niet meer kon worden voortgezet. Bovendien is er het nodige veranderd in het land sinds de oorspronkelijke modelschatting (die met gegevens uit 2006 plaatsvond). Daardoor zijn sommige omgevingskenmerken belangrijker en andere minder belangrijk geworden.[27] Een voorbeeld is de groep Midden- en Oost-Europese arbeidsmigranten van wie de aanwezigheid in 2006 nog geen factor van belang was, maar dat inmiddels wel is. Andere indicatoren

[27] Ook aardbevingsrisico is als indicator opgenomen. Desondanks kan de Leefbaarometer een te positief beeld van de leefbaarheid in het aardbevingsgebied in Groningen geven. Dit heeft te maken met het feit dat het Leefbaarometermodel gebaseerd is op data uit 2012: ten tijde van modelontwikkeling was WoON 2012 de meest recente databron met relevante informatie over leefbaarheidoordelen, waarvan de enquêtes in de maanden rond de jaarwisseling zijn afgenomen. De ervaren leefbaarheid is echter pas sinds de grote aardbeving in Huizinge van augustus 2012 afgenomen. Aardbevingsrisico is wel een van de indicatoren in de Leefbaarometer, maar heeft door de modelschatting op data van voor de aardbeving waarschijnlijk een te laag gewicht.

die nu wel zijn opgenomen zijn bijvoorbeeld kleine eengezins- en meergezinswoningen, vrijstaande en twee-onder-één-kapwoningen naar woonoppervlak, het aandeel arbeidsongeschikten en bijstandsuitkeringen, het aandeel Rijksmonumenten en veel indicatoren met betrekking tot het voorzieningenniveau. Tot slot zijn de methoden van modelschatting aangepast om meer nadruk te leggen op verschillen binnen regio's en om minder nadruk te leggen op bevolkingskenmerken die samenhangen met de inkomensverschillen van bewoners. De reden daarvoor is de onduidelijke causale relatie tussen bevolkingskenmerken en leefbaarheidsverschillen. Immers, inkomensverschillen tussen leefbare en minder leefbare buurten zijn ook de resultante van selectieve migratie. Verschillen in inkomen zijn dan het gevolg van verschillen in leefbaarheid in plaats van dat ze bijdragen aan die leefbaarheidsverschillen. De verklaringskracht van de Leefbaarometer 2.0 is door deze aanpassingen beter dan die van de oorspronkelijke versie.

TRENDBREUK

Door de veranderingen zijn er verschillen tussen de uitkomsten van de oorspronkelijke Leefbaarometer en de Leefbaarometer 2.0. Het belangrijkste verschil is dat de leefbaarheid in veel steden met het nieuwe model wat positiever wordt ingeschat en de leefbaarheid in de meer landelijke gebieden wat minder positief. Gemiddeld genomen is de leefbaarheid in het landelijk gebied overigens nog steeds goed te noemen, maar er is wel een verschil met de oude Leefbaarometer.

Ondanks de verschillen zijn de uitkomsten van de Leefbaarometer 2.0 vergelijkbaar met die van de oorspronkelijke Leefbaarometer. Dat zou ook moeten, want het gaat nog steeds over hetzelfde onderwerp: leefbaarheid vanuit het perspectief van de bewoners. Voor de beschrijving van de ontwikkelingen vanaf 2012 wordt in deze rapportage gebruikgemaakt van de Leefbaarometer 2.0. De ontwikkelingen van vóór 2012 zijn gebaseerd op de oorspronkelijke Leefbaarometer. De ontwikkelingen waarover in het verleden is gerapporteerd (tot 2012), zijn dus nog steeds dezelfde. De standgegevens kunnen wel wat anders zijn omdat is teruggerekend vanaf de meting met de Leefbaarometer 2.0 in 2012.

VAN CLUSTERS NAAR GRIDS

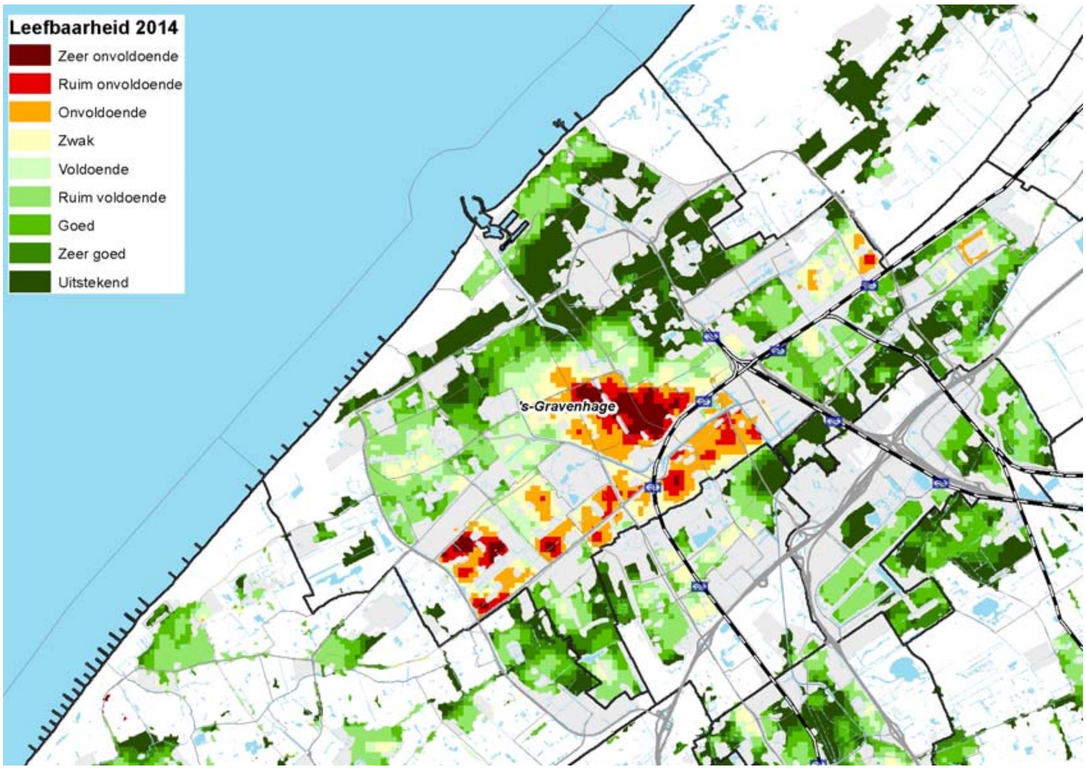
Er zijn ook nog enkele cosmetische verschillen tussen de oorspronkelijke Leefbaarometer en de Leefbaarometer 2.0. In plaats van clusters (waarin combinaties van specifieke 6-positie-postcodegebieden met dezelfde leefbaarheidsscore werden gemaakt), worden de kaarten van de Leefbaarometer 2.0 gepresenteerd in de vorm van vierkantjes van 100 x 100 meter, zoals te zien is in de volgende figuur.

Met de nieuwe wijze van presenteren wordt benadrukt dat het gaat om een modeluitkomst en ruimtelijke gemiddelden en niet om bijvoorbeeld een enquêteresultaat op postcodeniveau.

MEER KLASSEN EN ANDERE NAMEN

Verder worden méér klassen onderscheiden om een genuanceerder onderscheid te kunnen maken tussen de gebieden en hoe ze zich ontwikkelen. De klassen zijn geijkt op basis van de oordelen van bewoners uit het WoON-onderzoek 2012 van het Ministerie van Binnenlandse Zaken – een landsdekkende enquête onder ruim 70.000 mensen. De verdeling van Leefbaarometerscores in 2012 komt daardoor overeen met de verdeling van oordelen van bewoners uit dat onderzoek. Ook is de naamgeving van de klassen veranderd. We houden nu de benaming aan zoals die ook bij rapportcijfers wordt gebruikt: van zeer onvoldoende tot uitstekend. En tot slot zijn de dimensies aangepast.

Figuur B.1 Het beeld van de Leefbaarometer 2.0: grids en meer klassen

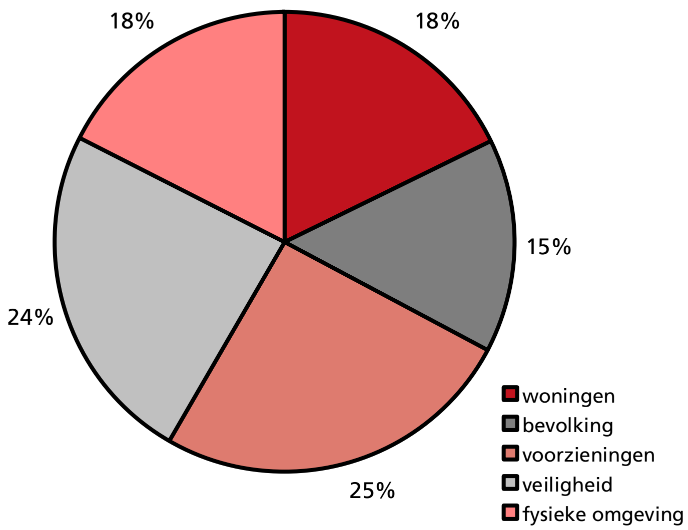
HONDERD INDICATOREN OP VIJF DIMENSIES

De Leefbaarometer 2.0 is samengesteld uit circa honderd indicatoren. Die honderd indicatoren zijn onderverdeeld in vijf dimensies:

1. Woningen
2. Bewoners
3. Voorzieningen
4. Veiligheid
5. Fysieke omgeving

Die categorisering is voldoende onderscheidend om zeggingskracht te hebben, maar bevat ook voldoende indicatoren om te voorkomen dat meetfouten of incidentele ontwikkelingen het beeld overheersen en/of bepaalde indicatoren erg overheersen en stigmatiserend kunnen werken. De volgende grafiek laat zien wat het gewicht is van de verschillende dimensies in de Leefbaarometer. Dat gewicht is bepaald op basis van de gecombineerde coëfficiënten uit de twee modellen die ten grondslag liggen aan de Leefbaarometer.[28] Dan blijkt dat de dimensie Voorzieningen het zwaarst weegt in de Leefbaarometer 2.0, gevolgd door de dimensies Veiligheid, Woningen, Fysieke omgeving[29] en Bewoners.

Figuur B.2 Gewicht per dimensie in de Leefbaarometer

Wat verder opvalt, is dat de wegingen van de verschillende dimensies qua orde van grootte behoorlijk bij elkaar in de buurt komen en er niet één dimensie is aan te wijzen die overheersend is. Dat geldt ook voor veel indicatoren binnen die dimensies. Wat verder opvalt,

[28] Leidelmeijer, K., G. Marlet e.a., (2015). Leefbaarometer 2.0: Instrumentontwikkeling, RIGO, Atlas voor Gemeenten en Stichting In Fact i.o.v. Ministerie van BZK.

[29] Hoewel niet zichtbaar in de grafiek, is de weging van de dimensie Woningen net iets groter dan die van de dimensie Fysieke omgeving.

is dat de dimensie Bewoners minder gewicht heeft dan in de oorspronkelijke Leefbaarometer. Dat komt door de betere theoretische onderbouwing en de meer geavanceerde analysemethodes die voor de ontwikkeling van Leefbaarometer 2.0 zijn gebruikt.

Voor meer achtergronden met betrekking tot de wijze waarop de Leefbaarometer 2.0 is ontwikkeld, verwijzen we naar de rapportage ‘Leefbaarometer 2.0: Instrumentontwikkeling’ die kan worden gedownload op www.leefbaarometer.nl.

BIJLAGE 2: Gemeente-indelingen

	G4	G32	G18 (waarin de veertig aandachtswijken liggen)
's-Hertogenbosch		X	
's-Gravenhage	X		X
Alkmaar		X	X
Almelo		X	
Almere		X	
Amersfoort		X	X
Alpen aan den Rijn		X	
Amsterdam	X		X
Apeldoorn		X	
Arnhem		X	X
Breda		X	
Delft		X	
Deventer		X	X
Dordrecht		X	X
Ede		X	
Eindhoven		X	X
Emmen		X	
Enschede		X	X
Gouda		X	
Groningen		X	X
Haarlem		X	
Haarlemmermeer		X	
Heerlen		X	X
Helmond		X	
Hengelo		X	
Leeuwarden		X	X
Leiden		X	
Lelystad		X	
Maastricht		X	X
Nijmegen		X	X
Oss		X	
Roosendaal		X	
Rotterdam	X		X

	G4	G32	G18 (waarin de veertig aandachtswijken liggen)
Schiedam		X	X
Sittard-Geleen		X	
Tilburg		X	
Utrecht	X		X
Venlo		X	
Zaanstad		X	X
Zoetermeer		X	
Zwolle		X	

BIJLAGE 3: Veertig wijken

Gemeente	Aandachtswijk
Alkmaar	Overdie
Amersfoort	De Kruiskamp
Amsterdam	Amsterdam Noord
Amsterdam	Amsterdam Oost
Amsterdam	Bijlmer
Amsterdam	Bos en Lommer
Amsterdam	Nieuw-West
Arnhem	Het Arnhemse Broek
Arnhem	Klarendal
Arnhem	Malburgen/Immerloo
Arnhem	Presikhaaf
Den Haag	Den Haag Zuidwest
Den Haag	Schilderswijk
Den Haag	Stationsbuurt
Den Haag	Transvaal
Deventer	Rivierenwijk
Dordrecht	Wielwijk/Crabbehof
Eindhoven	Bennekel
Eindhoven	Doornakkers
Eindhoven	Woensel West
Enschede	Velve-Lindenhof
Groningen	De Hoogte
Groningen	Korrewegwijk
Heerlen	Meezenbroek
Leeuwarden	Heechterp/Schieringen
Maastricht	Maastricht Noordoost
Nijmegen	Hatert
Rotterdam	Bergpolder
Rotterdam	Oud Zuid
Rotterdam	Overschie
Rotterdam	Rotterdam Noord
Rotterdam	Rotterdam West
Rotterdam	Vreewijk
Rotterdam	Zuidelijke Tuinsteden
Schiedam	Nieuwland
Utrecht	Zuilen Oost
Utrecht	Kanaleneiland
Utrecht	Ondiep
Utrecht	Overvecht
Zaanstad	Poelenburg

BIJLAGE 4: 40-pluswijken

Gemeente	40-pluswijk
Almelo	Ossekoppelerhoek
Almere	Steden-, Staatslieden-, Kruidenwijk & stadscentrum
Amersfoort	Liendert
Amsterdam	Venserpolder en Holdendrecht-West
Bergen op Zoom	Gageldonk West
Breda	Haagse Beemde
Capelle aan den IJssel	Hoeken Hoven Wiekslag
Culemborg	Terweijde
Delft	Buitenhof
Delfzijl	Noord
Den Bosch	Hambaken
Ede	Veldhuizen
Emmen	Emmermeer
Enschede	Wesselerbrink Noord
Gouda	Oost
Haarlem	Boerhaavewijk
Haarlem	Zomerzone
Heerlen	Passart
Helmond	Helmond West
Hengelo	Berflo Es
Hoogezand	Gorecht West
IJsselstein	IJsselveld Oost
Leerdam	West
Leiden	Slaaghwijk
Leidschendam-Voorburg	Prinsenhof
Lelystad	Boswijk Zuid
Roermond	Donderberg
Roosendaal	Kalsdonk
's-Hertogenbosch	Boschveld
Sittard-Geleen	TAS
Tilburg	Kruidenbuurt
Veenendaal	JES gebied

Venlo	Venlo Oost
Venray	't Bruske
Vlaardingen	Babberpolder Oost
Zoetermeer	Palenstein
Zwolle	Diezerpoort